# THE TUNES OF DIVINITY

## (SANKĪRTANA LAKṢAṆAMU)

(A Treatise On Hymnody in Telugu

by

**Tāḷḷapāka Cina Tirumalācārya)**

VOLUME-II

*GENERAL EDITORS*

DR. SHU HIKOSAKA
DR. G. JOHN SAMUEL

*TRANSLATION AND COMMENTARY*

DR. SALVA KRISHNAMURTHY, M.A., Ph.D.,

INSTITUTE OF ASIAN STUDIES
MADRAS-600 041
INDIA

**TUNES OF DIVINITY**
**SANKĪRTANA LAKṢAṆAMU**

**VOLUME-II**

Editor & Commentator

**Dr. SALVA KRISHNAMURTHY**

Publication No. 11-B

"THIS BOOK IS PUBLISHED WITH THE FINANCIAL ASSISTANCE OF THIRUMALA THIRUPATI DEVASTHANAMS UNDER THEIR SCHEME AID TO PUBLISH RELIGIOUS BOOKS"

(c) INSTITUTE OF ASIAN STUDIES

First Edition 1990

Price: Rs. 125/- US $ 30

*Copies can be had from:*

Publication Division
INSTITUTE OF ASIAN STUDIES
10th East Street,
Thiruvanmiyur,
Madras-600 041.
INDIA
Phone: 416728,
419866

ఆ॥వె॥ పదసమాన మాన పాదయుగ్మము తుది
నలరి పల్లవాఖ్య నతిశయిల్లు
నందులోన నర్ధమైన శిఖాపద
మనిరి లక్షణజ్ఞులైన ఘనులు 40.

వ॥ ఈపల్లవ శిఖాపదంబులకుం బ్రయోగసంప్రదాయం బెట్లంటేని

తే॥గీ॥ పల్లవంబున్నచో శిఖాపదము గల్గ
దదియుఁ గల్గినఁ బల్లవ మందు నుండ
దనుచుఁ జూడామణి గ్రంథమందుఁ జెప్పె
ననుచు సంగీత చంద్రిక యతఁడు వల్కె 41

తా॥ పదంతో సమానమైన కొలతగల పాదాలజంట చిగిర్చి 'పల్లవ' మనే పేరుతో చివ రన ప్రకాశిస్తుంది. ఈపల్లవంలో సగమైతే దాన్ని లక్షణం తెలిసిన ఘనులు 'శిఖాపదం' అన్నారు (40)

ఇక ఈ 'పల్లవం' 'శిఖాపదం' అనే వాటిని వాడుకోవటంలో ఉండే 'అనవాయితి' ఎలాంటిదంటే పల్లవం ఉంటే శిఖాపదం ఉండదని, శిఖాపదం ఉంటే పల్లవం ఉండదని (సంగీత) చూడామణిలో చెప్పబడిఉన్నట్లు 'సంగీతచంద్రిక' కర్త చెప్పారు (41).

వ్యా॥ పదమంటే ఇక్కడ 'వృత్తబంధ' రూపంగా ఉన్న చరణం. దానికి నాలుగు పాదాలుంటాయి. ఆపాదాలతో సమానమైన నిడివికొలత గల రెండుపాదాల కూర్పు పదా నికి - అంటే చరణానికి చివరచిగిర్చి 'పల్లవం' అనే పేరుతో ప్రకాశిస్తుంది అన్నప్పుడు చరణం నాల్గుపాదాలైతే 'పల్లవం' రెండుపాదాలని తేలుతుంది. ఆపల్లవంలో సగమైతే - అంటే ఒక్కపాదం మాత్రమైతే- విజ్ఞులుదాన్ని 'శిఖాపదం' అన్నారు.

ఈఘనులెవరో గ్రంథకర్త చెప్పలేదు. భరతముని నాట్యశాస్త్రంలో ధ్రువాగాన సంద ర్భంలో సుప్రతిష్ఠాఛందానికి చెందిన 'శిఖా' అనే వృత్తం ఒకటి చెప్పబడింది. దీనిలో పాదానికి 5 అక్షరాలు మాత్రం ఉంటాయి. ఈఛందానికి చెందిన వృత్తాలు అవసానికీ (నైష్క్రామిక) ధ్రువల్లో వాడబడుతాయని చెప్పబడింది. ఈ 'శిఖ'కు శిఖాపదానికి సంబంధం ఉన్నట్లు కనరాదు.

Verses:40-41

Tr. Two lines, equal in measurement with the scale of padam, sprouting at the end are called 'pallava'. If it was half of the 'pallava', the knowledgeable people called it śikhāpadam (40).

Now the tradition regarding the usage of 'pallava',and śikhāpada: The author of S.Ca. has cited S.C. as saying that if there is 'pallava', there will not be śikhāpadam. If śikhāpadam is present pallavam will not be there. (41).

Com: 'Padam' is to be understood here as 'caraṇa' composed in vṛttabandha in four lines. Equal in length with the lines of metre used two (other) lines coming at the end of the padam (caraṇa) sprouting like a tender-leaf is called 'Pallava'. It is tantamount to saying that if caraṇa has four lines pallava is half of it or two lines. Half in measurement of this 'pallava' i.e. one line, has been called śikhāpadam by the knowledgeable great.

The author has not specified who these great people were. In the N.S. of Bharatamuni, a vṛtta by name 'śikhā' in supratiṣthā chandas is mentioned in the context of dhruvāgāna. It has 5 letters per line. It has been stated (in the same chapter) that vṛtta-s belonging to this chandas are used in avasānikā (naiṣkrāmikī) dhruva-s. But this 'śikhā' and 'sikhāpadam' do not seem to be related to each other at all.

ఇక పల్లవం ఉంటే శిఖాపదం ఉండదు; శిఖాపదం ఉంటే పల్లవం ఉండదు అనేది సంప్రదాయం అని చెప్పబడింది. ఈ సంప్రదాయాన్ని సంగీతచూడామణి చెప్పినట్లు సంగీత చంద్రికా కర్త చెప్పాడట. అంటే ఈ గ్రంథకర్త, తాళ్లపాక చినతిరుమలాచార్యులు గాని మూల గ్రంథకర్త అన్నమాచార్యులు గాని సంగీతచూడామణిని తాముచూడలేదని, సంగీత చంద్రికను మాత్రమే చూచారని అనుకోవాలి. వాళ్లు సంగీత చూడామణిని చూచినా చూడకపోయినా ఒకటి ఉంటే రెండోది ఉండదనే సంప్రదాయంలో విశేషమేమీ లేదు. సహజమే. ఎందుకంటే సంగీత చూడామణి (1134-'43 AD), సంగీతసుధాకరము (క్రీ.శ 1175 ప్రాం.) సంగీత సమయసారం (క్రీ.శ 1300ప్రాం) ఒకప్రస్థానానికి చెందిన గ్రంథాలు. ఇవి ఏలలో పాదానికి ఆరేసిగణాలు చెప్పటమేకాక పాదాంతంలో ప్రయోగం (గమకం) అటుపై పాదానికి వెలుపలనే 'పల్లవం' చెప్పినై. అయితే గణవర్ణనియమం లేదని చెప్పబడింది. దీనికి సంబంధించిన చూడామణి, సంగీత సమయసార శ్లోకాలు వెనుక ప్రదర్శింపబడినై. ఇప్పుడు హరిపాలమహీపాలుని సంగీతసుధాకరం (క్రీ.శ. 1175 ప్రాం) శ్లోకాలు చూపబడుతున్నై.

'ఏలా బహువిధం ప్రోక్తం గీతజ్ఞైః పూర్వసూరిభిః

నాదావతీతి యా తత్ర ప్రథమా పరికీర్తితా

గ్రంథ విస్తర భీతినా తేనైవాత్ర నిరూప్యతే

పాదత్రయ మిహోద్గ్రాహే భవేత్ప్రాసనమన్వితం

పాదేపాదే గణాః షట్స్యుః పాదాంతేచ ప్రయోగతః

తతః స్యాత్పల్లవా స్తత్ర పల్లవనామని

కరణేయో నగీతజ్ఞై నియమో గణవర్ణయో

ఏవం భవేద్ద్వితీయాంఘ్రిః తృతీయశ్చాపి పూర్వవత్

చతుర్థేవాంఘ్రిణా గేయః తతో మేలాపకః స్ఫుటమ్

ఏకమేవ భవేద్గీతం ఏలా పాదత్రయేపి చ

నేతృనామాంకితో గేయః ప్రాసప్రాయో ధ్రువోఽ వ్యథ

గానా నామయుతే గేయ ఆభోగ స్తదనుధ్రువమ్

గీత్వా న్యాసో విధాతవ్య ఏవమేలా ప్రకీర్తితా

ఏలా బహువిధా ప్రోక్తా సంక్షిప్తా చాత్ర లక్షితా॥' (సంగీ-సుధా. - గీతప్రకరణం)

The tradition of usage regarding the 'pallava' and 'śikhāpadam' is said to be that if one is present the other will not be there. The author of S.Ca. is said to have cited the authority of S.C. in this regard. From this one has to surmise that neither the author of this work nor the author of the Sanskṛt version in original, Annamācārya, have seen S.C. directly but relied on S.Ca. for their information. Whether they have seen S.C. or not there does not seem to be anything special in the tradition mentioned. It appears to be only natural on account of the following:

S.C. (1134-43) S.S. (Circa 1175 A.D) S.S.S. (circa 1300 AD) belong to one school of thought. They enjoin six gaṇa-s per line in 'ēlā' followed by 'prayōga' (gamaka ) and then 'pallava' outside the regular line. But they also say there is no regulation regarding gaṇa and varṇa in 'pallavi'. Ślōkas from S.C. and S.S.S. in this regard have already been cited earlier. Now the relevant ślōkas from S.S. are given here under.

ēlā bahuvidham prōktam gītajñaiḥ pūrvasūribhiḥ
nādāvatīti yā tatra prathamā parikīrtitā
granthavistarabhītinā tē naivātra nirūpyatē
pādatryam ihōdgrāhē bhavēt prāsa samanvitam
pāde pāde gaṇāh ṣaṭ syuh pādāntēcaprayōgataḥ
tatah syāt pallavā statra pallava nāmani
karaṇīyō na gītajñaiḥ niyamō gaṇa varṇayōḥ
ēvam bhavēt dvitīyānghriḥ tṛtīyascāpi pūrvavat
caturthēṇanghriṇā gēyaḥ tatō mēlāpakaḥ sphuṭam
ēkam ēva bhavēd gītam ēlāpādatrayēpica
nētṛ nāmānkitō gēyaḥ prāsa prāyō dhruvō'pyatha
gānānāma yutē gēya ābhōga stad anu dhruvam
gītvā nyāsō vidhātavya ēvam ēlā prakīrtitaḥ
elā bahuvidhā prōktā samkṣiptā cātra lakṣitā

(S.S.-gita prakaraṇa)

శిఖాపదం కూడా ఏలా పాదానికి వెలుపల చెప్పబడిందే. అయితే ఇది మూడో పాదమంత పరిమాణంతో ఉండాలని మాత్రం చెప్పబడింది. 'శిఖాపదం' అనేది సంగీత చూడామణిలోను, సంగీత రత్నాకరంలోను కూడా 'కర్ణాటైల' కు సంబంధించిన శ్లోకాల్లోనే కనబడుతుంది. అందుచేత ఇది 'దేశైల' కు సంబంధించిన అంశం అనేది స్పష్టమే.

పై సంగీతసుధాకర శ్లోకం పేర్కొన్న 'నాదావతి' 'గద్యైల' గా సంగీత రత్నాకరంలో చెప్పబడినా కర్ణాటైలా ప్రకారాల్లో ఒకటిగా అందులోనే చెప్పబడింది.

జగదేకమల్లుని 'సంగీతచూడామణి' తాళసంబంధి భాగం అచ్చయినట్లున్నది కాని మొత్తం గ్రంథం ముద్రితం కాదు. మైసూరు వరలక్ష్మీ అకాడమీవారి లిఖితప్రతిలో తప్పులతడకగా శిఖాపదాన్ని గూర్చిన ఈక్రింది శ్లోకాలు కనబడుతున్నై. కుండలీకరణాల్లోని అక్షరాలు ఈ టీకాకారుడు సూచించిన సవరణలు.

'వివక్షితార్థ సంపూర్తై (ర్త్యై) శ్రవణోత్కర్ష (శ్రవణోత్కృర్ష?) హేతవే
తృతీయాంఘ్రి ప్రమాణేన <u>పలవికృత (పల్లవీకృతి ?)</u> ఉచ్యతే
పాట (ద?) స్యైకస్య పర్యంతే త్రయాణాం యదివా న్య (వ్య?) పి
యత్పదం య(త?) చ్ఛిఖాపూర్వ్యం పరిజ్ఞేయం వ౦(రి?) క్షకైః
తృతీయపాద పయణతె (పర్యంతె?) క్రియతేచేది(చ్ఛి?)ఖా పదం'
(సంగీతచూడామణి - ఆకు సం. 47. A. 15 పంక్తి మొదలు)

వివక్షితార్థసంపూర్తికిగాని శ్రవణోత్కృర్షకొరకు గాని మూడోపాదం ప్రమాణంతో ఒక పాదం, రెండుపాదాలు, లేదా మూడుపాదాల చివర కూర్చిన 'పల్లవి' యే శిఖాపదం అని ఇది తొలిమూడుపాదాల చివరన మాత్రమే వస్తుందని అభిప్రాయం అనుకోవచ్చు. ఇదికూడా ఒకవిధమైన పల్లవి అనుకోవచ్చునని పై క్రీగీత గీచిన 'పల్లవికృత' అనే శిథిలాక్షరాలు సూచిస్తున్నై. అసలు పల్లవికి గణవర్ణనియమం లేకపోగా శిఖాపదం తృతీయాంఘ్రి ప్రమాణపరిమితం కావటం భేదం.

సంగీత రత్నాకరంలోని 'కర్ణాటైల' లక్షణంలో శిఖాపదాన్ని గూర్చి ఈక్రింది శ్లోకాలున్నై:

'యదేకస్య ద్వయోరంఘ్ర్యోస్త్రయాణాంచాంతతః కృతమ్
అంఘ్రిపూర్త్యై తదన్యచ్చేత్తృతీయాంఘ్రి మితం పదమ్
శిఖాపదం తత్తృతీయే త్వంఘ్రౌ మేలాపకాదయః'
(సంగీతరత్నా. అధ్యా 4-125,126)

śikhapādam also is said to occur outside the line of ēlā. But it is said it should be equal to the third line in length. Śikhā-padam is mentioned both in S.C.and S.R. among the ślōkas under 'karṇāṭailā'. That it generally pertains to dēśaila is clear enough. The nādāvati mentioned in the śloka of S.S. above, though S.R. treats it under 'gaṇaila' is also given as a variety of Karṇāṭaila in the same work.

The tāḷa portion of S.C. appears to have been printed and published but not the whole work. The following ślōkas, though with many errors, are found in a palm-leaf manuscript of S.C. preserved at the Varalakṣmi Akadamy,Mysore,. on Sikhāpadam. Bracketed portions are interpolated as suggestions by the present annotator:

'Vivakṣitārtha sampūrṇaiḥ (rtyai?)sravatpolarṣa (śravaṇōtkarṣa?)hētavē
'tṛtīyānghri pramāṇena palavīkṛta (pallavīkṛti?) ucyatē
pāta (da?) syēkasya paryantē trayāṇām yadīvānya(pya) pi
yat padam ya(tat)chikhāpūrvam pari jñēyam parī kṣakaiḥ
tṛtīyapāda payaṇate (paryantē ?) kriyatē cedi (cchi ?) khāpadam

The purport seems to be that it is the pallavi coming at the end of one, two or even three lines and with the same length as third line, either to complete the intended meaning or for reasons of sonourosness that is śikhāpadam. That it is a kind of pallavi is borne out by the underlined phrase 'palavikṛta' in the ślōka above. The only difference is that while there is no regulation of gaṇa and varṇa for pallavi, śikhāpada is enjoined to be of the same length as the third line.

Under karnātaila' S.R. has the following ślōkas:
' yad ēkasya dvayōranghryō strayāṇām antataḥ kṛtam
anghripūrtyai tadanyaccēt tṛtīyānghrimitam padam
śikhāpadam tat tṛtīyē tvanghrau mēlāpakādayaḥ.'

(S.R. Adhya 4-125,126 sl)

ఏలాభానలలోని విశేషంగా ఈశిఖాపదం చెప్పబడింది. ఛందవృత్యాలలో చరణత్రయంలోని చివరికామగణం తర్వాత పాదపూరణానికిగాను ఒకపాదం, రెండుపాదాలు లేదా మూడుపాదాల చివర తృతీయ పాదపరిమితమైన నిడివితో శిఖాపదాన్ని కూర్చాలని అభిప్రాయం. తరువాత మేలాపక ధ్రువాభోగాదులుంటాయి.

గణవర్ణనియమములేని పాదాంత పల్లవికి చరణార్థమైన రెండుపాదాలనే నియమం ఎలా వచ్చిందో చెప్పడానికి ఆధారం కనబడదు. శిఖాపదానికి తృతీయపాద పరిమితి చెప్పబడింది గనుక తొలిరెండుపాదాల చివర వచ్చేపల్లవి కూడా రెండుపాదాలుగా అయివుండవచ్చు.

చరణం వృత్తబంధం గనుక నాల్గుపాదాలనీ, అందులోనగం రెండుపాదాలు పల్లవి అనీ, పల్లవిలో నగం అనగా పాదపరిమితి శిఖాపదం అని మనగ్రంథకర్త చెప్పారు.

ఈపల్లవ శిఖాపదాలే అన్నమయ్యవాటికి పల్లవి, అనుపల్లవిగా మారి, పల్లవి స్థిరపడగా అనుపల్లవి కాలూనుకుంటూ ఉండేదని తలంచవచ్చు. ఇవి రెండుకూడా ప్రబంధచరణాల బాహ్యాంశలు కావటం దీనికి గుర్తు. కాని పల్లవం ఉంటే శిఖాపదం ఉండదనీ, శిఖాపదం ఉంటే పల్లవం ఉండదని మన గ్రంథకర్త చెప్పిన సంప్రదాయానికి మాత్రం ఆధారం కనబడటం లేదు.

ఇవి శాస్త్రజ్ఞులు పరిశోధకులు ఇంకా అవలోడించి చూడవలసిన విషయాలు.

This sikhapadam is given as a special particular in ēlābhēda-s under Karṇaṭila.Among the chandasvatya-s after the kāmagaṇa at the end of the line or first three lines śikhāpada is said to be composed for completing the sense. After this mēlāpaka, dhruva and ābhōga will be there.

How exactly the pallavi, enjoined without regulation of gaṇa and varṇa, obtained the quantification of two lines cannot be explained with any basis. Since śikkhāpadam is enjoined to conform to the length of the third line, the pallavi that came after the first two lines could have obtained the quantification of two lines. Since vṛttabandha is in four lines our author says pallavi is half of it or two lines; śikhāpadam is half of pallavi (i.e) one line.

One can guess that the pallavi and śikhāpadam became pallavi and anu-pallavi by the time of Annamācārya and while the former had stabilised itself, the latter was finding its feet. The significant fact is that both these were originally enjoined outside the caraṇa lines. But no authority seems to be available to support our author's statement of tradition that pallavi and śikhapadam are mutually exclusive.

These are points yet to be fully explored and investigated by musicologists and researchers.

వ॥ అందుఁ జతుర్ధాతుక నిబంధపదం బెట్టిదనిన

తే॥గీ॥ కల్పితోద్గ్రాహ మేళాపక ధ్రువంబు
వర్జితాంతరమై కడువన్నెగలిగి
యుచితపల్లవికాభోగయుక్తమైన
నది చతుర్ధాతుక పదమని యంద్రుబుధులు

వ॥ మఱి త్రిధాతుక నిబంధనామపదం బెట్టుండెనని యంటేని 42.

తే॥గీ॥ పొసఁగ నుద్గ్రాహక ధ్రువాభోగములను
బల్లవియుఁ గల్గి యంతరిఁ బరిహరించి
పరివివర్జిత మేళాప భాసమాన
మైన యదియు త్రిధాతుక మనిరి బుధులు 43.

వ॥ మఱి ద్విధాతుక నిబంధనామపదం బెట్టంటేని

కం॥ ఉగమును ధ్రువమును బల్లవి
దగఁ జెప్పిన పదమది ద్విధాతుకమయ్యెం
దగనేతృకీర్తి లతికలు
చిగురింపఁగ ముద్ర ధ్రువము జేర్పగఁ నమరున్ 44.

తా॥ నిబంధనామ పదాల్లో నాలుగు ధాతువులుండే పదం ఎలాంటిదో చెప్పబడుతున్నది. ఉద్గ్రాహ, మేలాపక, ధ్రువాలను నిర్మించి అంతర ధాతువును వదలి తగిన పల్లవి గల ఆభోగాన్ని కూర్చినట్లైతే దానిని సంగీతం తెలిసిన వారు చతుర్ధాతుక పదమంటారు. (42)

ఇంక మూడుధాతువులుండే నిబంధనామ పదం ఎలాంటిదో చెప్పబడుతున్నది. ఉద్గ్రాహం, ధ్రువం, పల్లవితోకూడిన ఆభోగం ఉండి మేళాపకం అంతరం వదలబడి ఉన్నట్లయితే దాన్ని పండితులు త్రిధాతుకం అన్నారు. (43)

ఇంక రెండుధాతువులుండే నిబంధపదం ఎలాంటిదో చెప్పబడుతున్నది. ఉగాన్ని ధ్రువమ పల్లవిని సముచితంగా చెప్పిన పదం ద్విధాతుకం అవుతుంది. ధ్రువానికి నాయకుని కీర్తి చిగిర్చేటట్లు ముద్ర అమరి ఉంటుంది. (ధ్రువం నాయకనామాంకితంగా ఉంటుంది.) (44)

వ్యా॥అవాంతర పదాలకు అనుకూలమైన పల్లవి అంటూ 38పద్యంలో (1) ఉద్గ్రాహం (2) మేలాపకం (3) ధ్రువం (4) అంతరం (5) ఆభోగం అని ఐదు అంశాలు చెప్పినా డుగ్రంధకర్త. సంగీతరత్నాకరం ధాతువులని చెప్పింది వీటినే అవి వీటిలో అంతరమనేది ధ్రువాది సప్తప్రబంధాల్లో ధ్రువలో తప్ప తక్కిన వాటిలో మాత్రమే, సంప్రదాయాన్ని బట్టిరావచ్చునని వెనుక చెప్పబడింది. ఈచోటి ఈ పద్యాలు నిబద్ధ పదాల్లో చతుర్ధాతుక, త్రిధాతుక, ద్విధాతుక భేదాల్ని చెప్తున్నవి. 'బద్ధం ధాతుభిరంగైశ్చ నిబద్ధమభిధీయతే' (సం.ర. 4 అ-5 శ్లో) అనే నిర్వచనంచేత ఉద్గ్రాహాది ధాతువుచేత స్వరబిరుదాద్యంగాలచేత బద్ధమైనది నిబద్ధపదం అవుతుందని స్పష్టం. అదే నిబంధపదమని అంటున్నారు.

ఇచ్చటి ఈ ముడు పద్యాల్లోను ఇటు తర్వాతి 45 పద్యంలోను గ్రంథకర్త పల్లవిని చేర్చి చెప్తూరావటం గమనించాలి. 42,43 పద్యాల్లో ఆభోగానికి లగించి పల్లవి చెప్పబడింది.44 పద్యంలో ఆభోగం లేదుకనుక ధ్రువననుసరించి పల్లవి చెప్పబడింది. తర్వాతిపై 45 పద్యంలో ఉగమొక్కటే చెప్పబడింది కనుక దానితర్వాత పల్లవి చెప్పబడింది. పదానికి పల్లవికీ అవినాభావాన్ని ఇది సూచిస్తుంది.

చతుర్ధాతుకమైన పదం లేదా ప్రబంధంలో అంతర ధాతువు ఉండదని మిగిలిన నాలుగు, పల్లవి మాత్రం ఉంటాయని చెప్పబడింది. సంగీతరత్నాకరం ప్రబంధాధ్యాయంలో పంచ తాలేశ్వర ప్రబంధశ్లోకాలను వ్యాఖ్యానిస్తూ కల్లినాథుడు 'మహాప్రబంధమనేది ఆభోగంతో కూడి చతుర్ధాతుక'మని తెలుసుకోవాలి (మహా ప్రబంధస్త్వాభోగేన సహ చతుర్ధాతు రిత్యవ గంతవ్యః) అని వ్రాసినాడు. సంగీత రత్నాకరం చెప్పిన ప్రబంధాల్లో ముక్కాలు మువ్వీసం త్రిధాతుకాలే. ఆలిప్రబంధాల్లో 'స్వరాంక ప్రబంధం' అనేది చతుర్ధాతుకమని చెప్పబడింది. సూడప్రబంధాల్లో మేళాపకం ఉంటుంది ఉండదు అనే మతభేదం వల్ల ఉంటుందనే వారి మతంలో సూడప్రబంధం చతుర్ధాతుకం అవుతుంది. డేంకీ ప్రబంధం అనేదాంట్లో మేలాపకం వైకల్పికం. మేలాపకం ఉంటే చతుర్ధాతుకం అవుతుంది. ధ్రువాది సప్తప్రబంధాల్లో మేలాపకం ఉండదు. అంతర ధాతువు ధ్రువతప్ప మంఠాదులు ఆరింటిలో వైకల్పికం. ఉంటే అప్పుడీ ఆరు చతుర్ధాతుకాలవుతాయి. అంతరం లేకపోతే మేలాపకం ఎలాగూ లేదుగనుక త్రిధాతుకాలే అవుతాయి.

సంగీత రత్నాకరం చెప్పిన ప్రబంధాలు చాలవరకు త్రిధాతుకాలైనా 'ఏల' మతభేదం చేత, 'డేంకీ' మేలాపక వికల్పం చేత, త్రిధాతుకాలు కావచ్చు. 'లంభక' ప్రబంధంలో ఆభోగం వికల్పం. ఆభోగం ఉంటే త్రిధాతుకం. లేకుంటే ద్విధాతుకమే. మేలాపకాభావం వల్లనే చాల ప్రబంధాలు త్రిధాతుకాలు. 'ధ్వనికుట్టని' ప్రబంధంలో మేలాపకానికి నిషేధం. త్రిధాతుకాల్లో మేలాపకం అంతరి ఉండవు.

ఇంక ద్విధాతుకాలు అన్నపుడు ఉగము, ధ్రువము అనేధాతువులు మాత్రమే ఉంటాయి. పల్లవి ఉంటుంది. ఉగమనేది 'ఉద్గ్రాహ' మనేపదానికి సంక్షిప్త రూపమని తోచు తుంది. లంభక ప్రబంధంలో 'ఆభోగం' వికల్పం. అందుచేత అది లేకుంటే ద్విధాతుకమే అవుతుంది.

సంగీత రత్నాకరం ఏలాప్రబంధ లక్షణంలో -

'స్తుత్య నామాంకితో మధ్య విలంబిత పదత్రయః

ధ్రువస్తత స్తత్ర పూర్వమేకధాతుపదత్వయమ్' (అధ్యాయ 4-37 శ్లో)

అని ధ్రువకు చెప్పిన స్తుత్యనామాంకితత్వమే ఇక్కడ నేతృకీర్తలతికలు చిగురించడంగా చెప్పబడింది. ధ్రువలో నాయకునిపేరు రావాలి అని అభిప్రాయం.

1. అంతరం, అంతరి అనే ఈధాతువిశేషం 38 పద్యం క్రింది వ్యాఖ్యానంలో గీత ప్రబంధాల్లో నాలుగో ధాతువుగాను వాద్యప్రబంధాల్లో ధ్రువతో సంవదించే మూడో ధాతు వుగాను చూపబడింది. వాద్యప్రబంధాల క్రింద నాల్గోధాతువుగా ఉపాంతర చెప్పబడింది. ఈసందర్భంలో, సాలగసూడప్రబంధాలను వ్యాఖ్యానిస్తు కల్లినాథుడు ఇలా వ్రాసినాడు.

'అయమంతరో లౌకికై రుపాంతర ఇత్యుచ్యతే, తథా తైర్ధ్రువ ఖండస్యాంత

రవ్యపదేశః కృత ఇతి మంతవ్యమ్. క్వచిత్ ధ్రువఖండస్యాంతర వ్యపదేశో

గ్రంథకారేణాపికృతః యథాత్రైకతాలీలక్షణే'సకృద్విరతి రుద్గ్రాహెూక్తస్తర

న్త్యక్షర నిర్మితః' ఇత్యత్రోద్గ్రాహో నంతర మంతర గ్రహణాదన్తరే శబ్దేన ధ్రువ

ఖండ ఏవోచ్యత ఇతి గమ్యతే. అత్రాంతర స్త్విత్యత్ర తు శబ్దేన

ఉద్గ్రాహస్యాలాపరచితత్వమవగంతవ్యమ్. ఏవం 'ఆలాపరిచితోఽన్తరః'

ఇత్యత్రాపి ధ్రువ ఏవాన్తర శబ్దవాచ్యః'

(ఈ 'అంతర'ను లౌకికులు 'ఉపాంతర' అంటారు. అలాగే లౌకికులు ధ్రువఖండాన్ని 'అంతర' అంటారని అనుకోవాలి. సంగీత రత్నాకరకర్త కూడా ఎక్కడైనా ఒకచోట ధ్రువఖండాన్ని 'అంతర' అంటాడు. ఏకతాలీ లక్షణంలో 'సకృద్విరతి రుద్గ్రాహో స్తర న్త్యక్షరనిర్మితః' (అధ్యా 4-357 శ్లో) అన్నచోట ఉద్గ్రాహం చెప్పినతర్వాత 'అంతర' ను గ్రహించడంచేత అంతర శబ్దం చేత ధ్రువఖండం చెప్పబడిందని తోచుతుంది. ఇక్కడి 'తు' శబ్దంచేత ఉద్గ్రాహం ఆలాపరచితమని గ్రహించాలి. అలాగే 'ఆలాపరచితోఽన్తరః' అన్నచోట కూడ అంతరశబ్దం చేత చెప్పబడింది ధ్రువే' అని అభిప్రాయం)

2. ఉగము. ఉద్గ్రాహానికి సంక్షిప్తరూపమని పైన చెప్పబడింది. కన్నడంలో 'ఉగాభోగా' లనే చిన్నపాటలున్నై. వీటిలో బహుశః ఉద్గ్రాహం ఆభోగం అనే రెండు ధాతువులే ఉండవచ్చుననిపిస్తుంది. ఉగమన్నది కన్నడం నుండి తెనుగులోని వచ్చిందని చూపడానికే ఈ ఉగాభోగాల ప్రశంస.

వ॥ – మఱి యేకధాతుక పదం బెట్లంటేని

కం॥ తగ నేక ధాతు పదమీ
జగముననే లేదు; నాట్యశాలల దేశిన్
'మొగవరి' యని పాడుదు రది
యుగముంబల్లవియుఁ గూడియుండుం జవియైః 45.

తా॥ ఇంక ఏకధాతుక పదం. ఏకధాతుకపదం అనేది లోకంలోనే లేదు. దేశిసంప్రదాయానికి చెందిన నాట్యశాలల్లో 'మొగవరి' అని ఒకటి పాడుతారు. అది పల్లవితో కూడిన ఉద్గ్రాహంగా ఉండి చెవికి ఇంపుగా ఉంటుంది.

వ్యా॥ అన్నింటికీ మొదలు - తుది, ఎత్తుగడ- ముగింపు అంటూ ఉంటాయి. ఉద్గ్రాహం ఎత్తుగడ అయితే ఆభోగం పూర్ణతారూపమైన ముగింపు. కాగా ఏకధాతు పదమనేది - ఉద్గ్రాహ మాత్రమైంది ఉండదు అంటున్నాడు కవి. అయితే నాట్యశాలల్లో దేశిసంప్రదాయంలో 'మొగవరి' అనిపాడుతారని అది ఉద్గ్రాహం పల్లవి కూడి ఉండి ఇంపుగా ఉంటుందని చెప్తున్నాడు.

ఇక్కడ చెప్పిన 'మొగవరి' తమిళశబ్దం. దాని సరైన రూపం 'ముగవురై'. 'ఆముఖ' మని అభిప్రాయం. కవి ఇచ్చిన తమిళశబ్దాన్ని బట్టి ఇది దేశి సంప్రదాయంలోను తమిళ సంప్రదాయమని స్పష్టం. తమిళదేశపు నాట్యశాలల్లో నాటకారంభానికి ముందు విదూషకుడు లేదా కట్టియకారన్, అనేవాడు నాటక సంబంధి విషయాలను గూర్చి ఈ 'ముగవురై' ద్వారా సామాజికులకు తెలియజేస్తాడు. ఒకప్పుడు ఇది కథన రూపంగాను ఒకప్పుడు సంభాషణ రూపంగాను(**dialogue**) ఒకప్పుడు తెరవెనుకనుండి ఆకాశభాషితంగాను నిర్వహింపబడటం కద్దు. ఈ 'ముగవురై' పాడబడుతుందనేది యధార్థం. కాని రాగతాళాల నియమం లేదు. పాఠ్యం (text) స్థిరంగా ఉండక సందర్భోచితంగా ఉంటుంది. నాటకారంభానికి ముందేకాక ప్రతిరంగానికి ముందు ఇలాంటి పాడటం ఉంటుంది. ఈ విదూషక కట్టియకారఝగార్లకు అసలు నాటకంలో ఎట్టి సంబంధము ఉండదు. ఉద్గ్రాహం పల్లవి చేరి ఉంటాయనేది గ్రంథకర్త చెప్పిన విశేషం.

గాన యోగ్యంగా ఒకచోట ఎత్తుకొని, పల్లవిలాంటి కొన్ని మాటలను కలిపిపాడే పద్ధతి తమిళసాహిత్యంలో ఉన్నట్లు తెలుస్తున్నది. ఉదాహరణకు కంబరామాయణం 'పాట'. రామ నాటకమని కూడా అంటారు. అందులో నాల్గుపాదాలుగాఉన్న వృత్తాల్లో గానానుకూలంగా ఎత్తుగడ చేసి పల్లవిలాంటి చివరిపదాలతో కలిపి పాడటం ఉన్నదట. ఇలా ఒక వృత్తంలో ఒకసారి కాక పలుసార్లు పలుచోట్ల ఎత్తుగడచేసి పాడటం జరుగుతుందట. చివరకు ఆవృత్త

స్వరూపం చెడకుండా తిరినిలుస్తుంది. ఇదిచూస్తే భరతుడు వృత్తంలో చెప్పిన 'విదారుల'ను నిర్వహించటం లాగ తోచుతుంది. ఈసంప్రదాయమే 'ముగవుర్రై'గా ఏర్పడినట్లు అనుమానించవచ్చు. ఉద్గ్రాహ మాత్రమే ఉంటుంది కాబట్టి దీన్ని ఏకధాతుకం అనటానికి అవకాశం ఉన్నా ఏకాధికంగా ఎత్తుగడలున్న కారణాన ఏకధాతుక వ్యపదేశం కుదరదు. ఎత్తుగడ మారినపుడు ధాతువు మారవచ్చును గనుక ఇలా చెప్పవలసిఉంది. ఎలప్రబంధ విశేషాల్లో ధ్రువాభోగాలు రెండూ లేక ఉద్గ్రాహాలు అనేకం ఉండేవి ఉన్నై. అచోట సాక్షికంగా ఏకధాతుత్వమాపాదించ వీల్లేదని సంగీతరత్నాకర వ్యాఖ్య చెప్తోంది (కల్లినాథ). లోతుగా ఆలోచించదలచిన వారు సంగీతరత్నాకరంలోని ఎలప్రబంధ లక్షణాన్ని వ్యాఖ్యను పరిశీలించవచ్చు.

Though it may be possible to call it ēkadhātuka on account of the fact of udgrāha alone being present it cannot be justified on account of the fact that there are many udgrāha-s. When ' taking up' changes, the dhātu can change and hence the difficulty.

Among the particular versions of lambha prabandha there are some varieties without dhruva and ābhōga but with many udgrāha-s. There Kallinātha's commentary in S.R.under lambha prabandha says that partial ēkadhātukatva cannot be said to exist. Those who wish to cogitate more deeply may consider the lakṣaṇa and laksya of lambha prabandha.

వ॥ మఱియునుం బదవిశేషంబు లెట్టివనిన

తే॥గీ॥ ఘనత మీఱంగ జయదేవ కవి వరేణ్యు
డందమైనట్టి గీతగోవిందమందు
నంచి తాష్టపదులు వల్కె నట్ల పదము
బరగు నెనిమిది పదములు పల్లవియును. 46.

తా॥ ఇంక పదవిశేషాలు : జయదేవకవి అందమైన గీతగోవిందంలో 'అష్టపదులు' చెప్పాడు. పదంకూడా అలాగే ఎనిమిది పాదాలతో పల్లవితో ఉంటుంది.

వ్యా॥ గ్రంథకర్త ఇక్కడనుండి రకరకాలైన పదాలను గూర్చి చెప్పబోతున్నాడు. ఆ ఉద్దేశంతో మొదట 'అష్టపది'ని గూర్చి చెప్పదలచి జయదేవుని గీతగోవిందమనే సంస్కృతకావ్యంలోని అష్టపదులను వాటితో కవికి వచ్చిన ప్రసిద్ధిని స్మరించి తెలుగు పదంకూడా గీతగోవిందాష్టపది వలెనే ఉంటూ పల్లవితో కూడి ఉంటుందని చెప్తున్నాడు. అష్టపదులరచనతో కవికి కీర్తిప్రతిష్ఠలు కలుగుతాయని అభిప్రాయం. గీతగోవిందంలోని అష్టపదుల కూర్పువంటి కూర్పునే తెనుగునకూ గ్రంథకర్త అపేక్షిస్తున్నాడనేది స్పష్టం. వాటిలో పాటకు ఎనిమిది పాదాలుంటాయి. నాల్గుమాత్రల గణాలు పాదానికి ఏడుచొప్పున ఉంటాయి. ఉదాహరణకు :

(1) లలితల / వంగల / తాపరి / శీలన / కోమల / మలయున / మీరే

(2) చందన / చర్చిత / నీలక / శేబర / పీతవ / సనవన / మాలీ

ప్రతిపాటకు 'ధ్రువమ్' అనేది ఒకటి పల్లవిలాగ ఉంటుంది.

కాని ఈ అష్టపదులు తెనుగు సాహిత్యంలో కనబడవు. కన్నడంలో నాగవర్మ 'ఛందోంబుధి'లో దీన్నిచెప్పాడు. పాదానికి నాల్గుమాత్రల గణాలు రెండేసి చొప్పన ఎనిమిది పాదాలుండేది అష్టపది అనీ, ఎనిమిది పాదాలకూ అదిప్రాస ఉంటుందని చెప్పాడు. ఎనిమిదో పాదం తర్వాత మరొక పాదం ప్రాసరహితంగా ఎక్కువగా లక్ష్యంలో ఉన్నట్టు తెలుస్తుంది. దీన్ని పల్లవి అనికాని ఎన్మిదోపాదంలో నాల్గుమాత్రలగణాలు నాల్గని కాని చెప్పాలి. ఈలక్షణానికీ గీతగోవిందాష్టపదికి సంబంధం కనబడదు. కిట్టెల్ దొర దీన్ని కన్నడ దేశీయచ్ఛందస్సుగా భావించాడు. త్రిపదలు, చతుష్పదలు, షట్పదులు కన్నడంలో ప్రచురం కావటం ఈఊహకు కారణం కావచ్చు.

ఈ అష్టపదులు తెనుగు యక్షగానాల్లో అక్కడక్కడా కనబడతాయి (వీటిలో ప్రాయికంగా మధురగతి కనబడుతుంది. అంటే చతుర్మాత్రాగణాలు (భ,స,నల,గగ). ఏకతాళం కుదురుతుంది. గణాల్లో జగణం మధురగతిలో వాడరు) ప్రాస ఉంటుంది. యతిమాత్రం సంస్కృత సంప్రదాయాన్ని అనుసరించి విచ్ఛేదసంజ్ఞగానే పాటింపబడింది. తెనుగు యక్షగానాల్లోనే 'అష్టకం' అనే మరో రచన కనబడుతుంది. నాయిక విరహవేదన సందర్భంలో దీనికి వినియోగం కనబడుతుంది. ఏడేసి మాత్రల గణాలు మూడింటిమీద ఐదు మాత్రలుపాదానికి ఉంటాయి. మాత్రసంఖ్యలో ఇది 'మత్తకోకిల'తో సరిపోతుంది.ఆద్యంత ప్రాసలుంటాయి. రగడల్లోని 'వృషభగతి' ఇందులో ఉంటుంది. ఒక్కొక్కపాదం 'త్రిపుటరేకు' అనవచ్చు. నాల్గుపాదాలు ఎనిమిది రేకులుగా ఉండటం వల్ల అష్టకమని దీనికి పేరు.

అష్టకంలో సగం పరిమాణం ఉండేది చౌపద్యష్టకం. అష్టకంలోని రెండుపాదాలు - అనగా నాల్గుదళాలు - దీని ప్రమాణం. కాని రెండోదళంలో రెండుమాత్రలెక్కువ ఉంటాయి. అనగా ఏడేసి మాత్రలగణాలు పాదానికి రెండుచొప్పన నాల్గుపాదాలుంటాయి. ఇది ఉపాధ్యాయుల మృత్యుంజయకవి వ్రాసిన వామనచరిత్రమనే యక్షగానంలో ఉంది.

మనగ్రంథకర్త అష్టపదికి కూడా పల్లవి చెప్పడం గమనించాలి.

1. జయదేవుడు సంస్కృతంలో గీతగోవింద కావ్యాన్ని వ్రాసిన కవి, ఇతడు ఓఢ్ర (ఒరిస్సా) దేశీయుడని 12వశతాబ్దివాడని అంటారు. రాధాకృష్ణుల ప్రణయం ఇందలి ఇతివృత్తం. ఈకావ్యం చెవికింపుగా ఉండి నాట్యానికి ఉద్దిష్టమైనది. జయదేవుని అష్టపదులకు అతని భార్య పద్మావతి నాట్యం చేసేదట. జయదేవుడు తన్నుతాను 'పద్మావతీ చరణచారణ చక్రవర్తి' అని చెప్పుకొన్నాడు.

2. పొత్తపి వేంకటరమణకవి (18శతా) తన లక్షణశిరోమణిలో అష్టపదికి గీతగోవిందమునుండియే 'ఇతిచటుల చాటు' (10 సర్గ - 19) అనేదాన్ని ఉదాహరించినాడు. అష్టపదుల్లో 4,5,7 మాత్రలుండే గణాలతో వివిధరీతుల కూర్పులున్నవి.

కం॥ రహిగల పల్లవిఁ బెనఁగొని
సహజోజ్జ్వల లీల నర్థచాతురి గూడన్
బహువిధములఁ బదమాలిక
మహిలోఁ జెన్నొందు సీసమాలిక రీతిన్. 47.

తా॥ సహజంగా మెఱసే అర్థచాతుర్యంతో కూడి రక్తిగల పల్లవితో పెనగొని 'పదమాలిక' అనేది 'సీసమాలిక'వలె 'అందంగా ఉంటుంది.

వ్యా॥ గ్రంథకర్త 'అష్టపది'ని గూర్చి చెప్పిన తర్వాత అంతకంటె ఎక్కువ పాదసంఖ్య ఉండే 'పదమాలిక'ను గూర్చి చెప్తున్నాడు.

సంస్కృతంలో ఛందస్సు అక్షరచ్ఛందస్సు, మాత్రాఛందస్సు అని రెండువిధాలు. అక్షరచ్ఛందస్సుతో కూర్చేవి వృత్తాలు; మాత్రాఛందస్సుతో కూర్చేవి 'జాతులు'. తెనుగులో కూడా అక్షరగణబద్ధాలు వృత్తాలు; మాత్రా గణబద్ధాలు 'జాతులు'. ఇవికాక తెనుగులో సూర్యేంద్ర గణాలతో ఏర్పడే 'ఉపజాతులు' విశేషాలు. ఆటవెలది, తేటగీతి, సీసము - అనేవి ఉపజాతులు. నల-నగ-సల-భ-ర-త అనే ఇంద్రగణాలు, నగణహగణాలనే సూర్యగణాలు వీనిలో వాడుకకు వస్తాయి.

సాధారణంగా 'వృత్తం' అనేది నాల్గుపాదాలు కూర్పు. కాని ఐదుపాదాలుగా కూర్పడం ఉంది. వీటిని 'పంచపాదులు' అంటారు. తెనుగు లాక్షణికులు వీటిని గూర్చి జాతుల మధ్య చెప్పినా పంచపాదులకు ద్విపద, త్రిపద, చతుష్పద, షట్పదులతో సంబంధం లేదు. సమవృత్తాలను స్తుతి, నిందా, శృంగారాల్లో పంచపాదులుగా వ్రాయవచ్చునని పొత్తపి వెంకటరమణకవి 'లక్షణశిరోమణి' చెప్తున్నది. ఇలా 'పంచపాదులు'గా వ్రాయడం మాత్రమేగాక తెనుగులో సమవృత్తాలను, ఉపజాతులని చెప్పిన సీస, గీతాలను పాదసంఖ్యా నియమంలేకుండా 'మాలికలు'గా వ్రాసే సంప్రదాయం ఉంది. కాని ఈ రచనా సంప్రదాయం 'చాటు' రచనల్లో ఎక్కువగా కనబడుతుంది. పదం కూడా అలాంటిదే అని 'సహజోజ్జ్వలలీల', 'అర్థచాతురి' అని విశేషణాలు సూచిస్తున్నై. అందుచేత 'పదమాలిక' చాటు రచనలాంటిదనే భావంతోనే చెప్పబడిందనుకోవాలి. అయితే దీనికి పాదనియమం లేదా అంటే 'సీసమాలిక' వంటిదనటంలో గ్రంథకర్త కాలంనాటికి పాదనియమం ఉండిందనే చెప్పాలి. మనగ్రంథకర్తకు సమకాలీనుడు అనదగిన చిత్రకవి పెద్దన **(C 1550 A.D.)** తన 'లక్షణ సారసంగ్రహం'లో 'సీసమాలికా లక్షణము' నిచ్చినాడు. 12 లేదా 18 సీసపాదములు చెప్పి చివరనొకగీతము చెప్పిన 'సీసమాలిక' అగునని లక్షణము. ఆపద్యమిది:

'పదిరెండంఘ్రుల నేనియు, బదునెనిమిదినేని సీసపద్ధతి స్వేచ్ఛం

బొదలిన యే నొకగీతియు, నదికిన నది సీనమాలికాఖ్య వహించున్'

(లక్ష.సార.సంగ్ర 2 ఆశ్వాసం.)

అప్పకవి లక్షణము చెప్పలేదుగాని 8 పాదాల సీసమాలికను సీసలక్షణం వద్ద వ్రాసి నాడు. పొత్తపి వెంకటరమణకవి 'లక్షణశిరోమణి'లో 'జాతి' అయిన కందానికి, ఉపజాతులైన గీత, సీస పద్యాలకు మాలికాలక్షణము చెప్పాడు. సీసమాలిక 10, 12, 18 పాదాలతో ఉండి చివర గీతితోకూడి ఉండాలని నియమం. (లక్షణశిరోమణి 3-368). పాదాలు సరిసంఖ్యలో ఉండాలనేది నియమం. ఇలాంటి పాదసంఖ్యానియమమే 'పదమాలిక' కు వర్తిస్తుంది అనుకోవాలి.

ఆ 'పదమాలిక' స్పష్టంగా సంకీర్తన పరమనే భావించవచ్చు. గ్రంథకర్త పోలికకు చెప్పిన 'సీసమాలిక' సంకీర్తనంతో సంబంధించని పద్యమాత్రమా? సంబంధించే అంశమే మైనా ఉందా? అంటే ఉందనే చెప్పాలి. ముందు సీసపద్యాలను గురించి చూద్దాం. సీస పద్యపాదానికి 6 ఇంద్రగణాలమీద రెండు సూర్యగణాలుఉంటాయి. ఒకటవ మూడవ గణాద్యక్షరాలకు యతి; అట్లే ఐదవ ఏడవ గణాద్యక్షరాలకు యతి. ప్రాసలేదు. కాని ప్రాసయతి చెల్లుతుంది. మామూలుగా నాల్గుపాదాల చివర ఆటవెలది గాని తేటగీతిగాని చేర్చాలి. ఆటవెలదిలో మూడు సూర్యగణాల మీదరెండు ఇంద్రగణాలు తొలిపాదానికి మలిపాదంలో ఐదూసూర్యగణాలు ఉంటాయి. ప్రథమ చతుర్థగణాద్యక్షరాలకు యతి. ఉత్తరార్థం మరల ఇలాగే ఉంటుంది. తేటగీతిలో పాదానికి ఒకసూర్యగణంమీద రెండింద్ర గణాలు వానిమీద రెండుసూర్యగణాలు ఉంటాయి. ప్రథమచతుర్థగణాద్యక్షరాలకు యతి. నాల్గుపాదాలు ఇలాగే నడుస్తాయి. ఈఆటవెలది తేటగీతులకు రెండింటికి గీత మనేది సామాన్యనామం. ఈరెండింటికీ ప్రాసనియమం లేదు. ప్రాసయతి చెల్లుతుంది.

అనాదిగ తెనుగుదేశంలో స్త్రీలు పాడుకొనే పాటలు చాలవరకు ఈసీసపద్యచ్ఛాయలో నడుస్తాయి. స్త్రీలు పాడే శ్రావణమంగళవారపు పాట:

'మంగళ' / గౌరికద్ర / మహిమీద / వెలసిన / ప్రాటగా / వించెద / భక్తి / తోడ

ఈపాటలో వరుసగా 6 ఇంద్రగణాలు 2 సూర్యగణాలు ఉన్నాయి. క్రీగీత గీచిన రెండోగణంలో ఒకలఘువు ఎక్కువైంది. యతులుకూడా చెల్లినై. అలాగే శ్రావణశుక్రవా రపు పాటచూడండి:

'కైలాస / గిరితోడ / కల్పవృ / క్షముక్రింద / ప్రమథాది / గణములు / కొలువ / గాను/

కుచ్చెల కథలో :

ధరత్నాల / మొలనూళ్ల / ధవణి యం / దెలు[మో]యు / రవికుల / రామన్న / జోజో

ఇందలి చివరి గురుద్వయాన్ని రెండునూర్యగణాలు చేస్తే సీసపాదం అవుతుంది. వేదాంతకీర్తనలో -

'ప్రపంచభూ / తంబులు / భస్మమై / నందుకే / ప్రేమందు / రారామ / యేమందును'

చివరిభాగాన్ని 'ఏమనందు' అనిమార్చితే సీసపద్యపాదమౌతుంది.

పరశురామపంతుల లింగమూర్తి వ్రాసిన 'సీతారామ సంవాద' గేయ కృతి అంతా ఇలాంటి ఛందస్సులోనే ఉంటుంది.

'సద్యస్త / మోనాశ / ఖద్యోత / మానన / ద్విద్యుల్ల / తాప్రభలు / సీతా /

అరవగణంలో ఒకలఘువెక్కువ. చివరి రెండుగురువులు సూర్యగణాలైతే సీసపద్య పాదమౌతుందది. ఈ 'సీసము' దేశిచ్ఛందం. కన్నడంలో నాగవర్మ 'ఛందోంబుధి' లోఇది రఘటాలక్షణం క్రింద చెప్పబడింది. పాదానికి 5 మాత్రల గణాలు 6. మీద 3మాత్రల గణాలు రెండు ఉండాలి. (5X6+3X2=30+6=36 మాత్రలు). ఇలాగ నాల్గుపాదాలు. చివర 'అటగీతి' చెప్పవలె. సీసంలో ద్వితీయాక్షరప్రాస, అటగీతిలో ద్వితీయాక్షరప్రాస ఉంటుంది. ఇది కన్నడ సీస లక్షణం. కన్నడభాషలోని 'శరణలీలా మృతం' లో సీస ములు చాల ఉన్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. తెనుగులో సీసపాదములకు చివర 'అటగీతి' అనబడిన 'ఆటవెలది' ని వ్రాయటమే ప్రాచీనసంప్రదాయం. శాసనాల్లోను ఇట్లే కనబ డుతుంది. (ఉదా: ధర్మవరశాసనం). ఆటవెలది రెండుపాదాలు సరిగా ఒక సీసపాదం ఔతుంది. ఈకారణంచేతనే ఈసంప్రదాయం వచ్చిఉంటుందని ఊహించవచ్చు. ఆటవెలది లోని ఒకటవ రెండవ పాదాల మూడేసి సూర్యగణాలు రెండేసి ఇంద్రగణాలైతే అప్పుడు ఆటవెలది పాదాలు రెండూ నేరుగా ఒక సీసపాదం అవుతాయి. తెనుగులో శ్రీనా థుడు సీసానికి ప్రసిద్ధుడు. అతడు చివర తేటగీతులు వ్రాయటంలో ఈ సంప్రదాయం భగ్నమైంది. ఆటవెలది తేటగీతుల్లో ఏదోఒకటి వ్రాసే పద్ధతి వచ్చింది.

సాహిత్యంలో ఈసీసపద్యాలు పది పంద్రెండు రకాలుగా చెప్పబడినై. మనగ్రంథకర్త కాలానికి సుమారు నూరేళ్లు ముందుగానే (క్రీ.శ. 15 శతాబ్ది పూర్వార్ధానికి) అనంతుడు అనే ఛందఃకర్త 10 రకాల సీసపద్యాలు చెప్పాడు. మన గ్రంథకర్తకు సమాకాలీను డనదగిన చిత్రకవిపెద్దన కూడ తన 'లక్షణ సారసంగ్రహం' లో పదిరకాల సీస పద్యాలు చెప్పాడు. అటుపై 12 రకాలు చెప్పిన వారు ఉన్నారు. ఈభేదాలన్నీ ప్రాయికంగా యతిప్రాసల నిర్వహణకు సంబంధించినవి అనవచ్చు.

భరతుని నాట్యశాస్త్రంలో ధ్రువలను గూర్చి చెప్పిన అధ్యాయం (32) లో 'శీర్షకం' అనేది ఒక ధ్రువాభేదంగా చెప్పబడింది. దీనికి సంబంధించిన వివరాలు ఇవి: శీర్షక, ఉద్ధత, అనుబంధ, విలంబిత, అడ్డిత, అవకృష్ట అనేభేదాలచేత ధ్రువలు ఆఱువిధాలు. శిరః స్థానంలో గానం చేయబడేది. (అంటే తారస్వరంతో గానం చేయబడేది) గనుక ఇది 'శీర్షకం' అనబడింది. దేవ-పార్థివుల విషయంలో శీర్షక - ఉద్ధత ధ్రువలను ఉప యోగించాలి. ధ్రువలలో త్ర్యశ్ర, చతురశ్రాక్షర సమూహాలుంటాయి. వాటికి గణసంఖ్యా నియమం అక్షరసంఖ్యానియమం ఉంటుంది. శీర్షకాల్లో పాదవిధాననియమం లేదు. అది సర్వగురువుగాగాని, గురుమధ్యముగాగాని, గుర్వంతంగా గాని సర్వలఘువుగా గాని ఉండవచ్చు. నానావృత్తనిష్పన్నాలైన పాదాలతో శీర్షికాన్ని కూర్చవచ్చు. దీనిలో నాలుగు మాత్రల గణాలుంటాయి. పాదానికి 7 1/2 గణాలు. దీనిలో 21 మొదలు 26 వరకు అక్షరాలు ఉండవచ్చు. శీర్షికం రెండోభాగంలో నియమితంగా లఘువులుండాలి.

పాదానికి 21 అక్షరాలుండే 'ప్రకృతి' ఛ్ఛందంలోని శ్రేణీ, చపలలు, పాదానికి 23 అక్షరాలుండే 'వికృతి' ఛ్ఛందంలోని పుష్పసమృద్ధ, ఉదితలు, పాదానికి 24 అక్షరాలుండే 'సంకృతి' ఛ్ఛందంలోని స్థలిత, సంభ్రాంతాలు, పాదానికి 26 అక్షరాలుండే, 'ఉత్కృతి' ఛ్ఛందంలోని వేగవతీ, క్రౌంచాలు- శీర్షకానికి తగిన వృత్తాలని, దాన్ని నానావృత్తనిష్పన్నాలైన పాదాలలో కూర్చవచ్చునని చెప్పబడింది.

వీటిలో ప్రకృతిచ్ఛందానికి సంబంధించిన చపలా శీర్షకం సంకృతి ఛ్ఛందానికి సంబం ధించిన స్థలిత శీర్షకం ఎలా ఉంటాయో చెప్పబడింది.

దివ్యపురుషుల కర్మ సంకీర్తనమున ప్రమాణానుగుణంగా మాలాది వృత్తాలను ధ్రువా గానంలో కూర్చాలని చెప్పబడింది.

శీర్షక - ఉద్ధత ధ్రువల్లో 'ప్రదేశిని' గ్రహం ఉంటుంది.

సీసము కన్నడంలోని 'ఛందోంబుధి'లో చెప్పబడిందని వెనుక చెప్పబడింది. సీస పద్యం తెనుగునకు సహజమని ప్రాచీనాంధ్ర ఛందోగ్రంథాలైన కవిజనాశ్రయం, కావ్యా లంకార చూడామణి చెప్తున్నవి. తమిళంలోని 'తిఱువాయ్ మొழி'లో సీసాన్ని పోలిన పద్యాలు- ప్రాసయతితో కూడినవి - ఉన్నై. కాగా ఇది దేశీయచ్ఛందమనుట యథార్థం. కాని పొత్తపి వెంకటరమణ కవి తన 'లక్షణశిరోమణి'లో సీస, గీతులు విరాట్ఛందోభవ

ములని వీనికి ఆకరం ఋగ్వేదబ్రాహ్మణంలో ఉన్నట్లు చెప్పినాడు. 'నాగ' 'కల' 'త్రవు' 'మనోజ్ఞ' 'అవకలి' అనే అయిదున్ను ఒక్కొక్కటి పదేసి భేదాలతో మొత్తం ఏబది రకాల సీసభేదాలని చెప్పబడింది. ఇందలి 'త్రవు' శబ్దం సీసము (Lead) అనబడేలోహాన్ని చెప్తుంది. అలాగే గీతాల్లో 'ప్రసన్నపది' అనేది తెనుగులోని 'తేటగీతి' అని, 'నటి' అనేపదం తెనుగు ఆటవెలది అని చెప్పబడింది.

తెనుగులోని సీసములకు, భరతుడు చెప్పిన శీర్షకములకు సంబంధమేమైన ఉన్నదా అంటే దేశీయచ్ఛందమే సంస్కృతంలోనికి గ్రహింపబడి, భరతునిచే ధ్రువాగానంలోను చెప్ప బడిందని అనవచ్చు.

శీర్షకం లేదా సీసం దేవస్తుతికి సంబంధించటం, మాలారచనగా ఉండదగిఉండటం మొదలైన అంశాలను బట్టి మనకవి 'పదమాలిక' ను 'సీసమాలిక'తో పోల్చవాడనాలి. ఏమైనా పాదసంఖ్యానియమం పంద్రెండో పదునెన్మిదో అనాటికి ఉన్నట్లే మనం నిశ్చ యించవచ్చు.

కం॥ ధరనెనిమిది పాదంబుల(
బరగిన పదమదియు శరభపాదపదం బా
వర మీమాంసక సముచిత
పరిభాషల యందు నట్లుపరగుట వలనన్ 48.

తా॥ ఎనిమిది పాదాలతో ఉండే పదమే 'శరభపాదపదం' అనికూడా అనబడుతుంది. మీమాంసకుల పరిభాషల్లో అలాంటి వ్యవహారం ఉండటమే దీనికి కారణం.

వ్యా॥ 'అష్టపది'కి దీనికి సంబంధం లేదు. పదమాలికను చెప్పే సందర్భంలో ఈ ఎనిమిది పాదాల మాలిక ఇక్కడ చెప్పబడుతున్నది. అప్పకవి తన ఛందో గ్రంథంలో సీసపద్యాలను గూర్చి చెప్పిన సందర్భంలో సీసమాలికకు లక్షణం చెప్పకపోయినా ఎని మిది పాదాల సీస మాలిక వ్రాశాడని 47 పద్యం వ్యాఖ్యలో చెప్పబడింది. అలాంటి పదం ఇక్కడ ఉద్దేశింపబడింది. (సీసమాలికా లక్షణాల్లో 10,12,18 పాదాలు మాత్రం చెప్పబడినై). ఎనిమిది పాదాలుండే పదమాలికను శరభపాదపదం అంటారని అభిప్రాయం. అయితే ఈ 'శరభపాద' విశేషణం ఎందుకు వచ్చిందంటే మీమాంసకుల పరిభాషల్లో అష్టసంఖ్యను 'శరభపాద' శబ్దంతో చెప్పే వ్యవహారం ఉందనీ అందువల్ల దీనికి పేరని సమర్థిస్తున్నాడు. దీన్ని శరభవృత్తం (మభనతగగ) గా పొరబడరాదు.

శరభమృగానికి ఎనిమిది కాళ్లని ప్రసిద్ధి. అలాంటి జంతువు ఈనాడు లేదు.

1. హిందువుల తాత్త్విక దర్శనాలు ఆరు (1) వైశేషికం (2) న్యాయం (3) సాంఖ్యం (4 ) యోగం (5) పూర్వ మీమాంస (6) ఉత్తర మీమాంస. వీటికి వరుసగా (1) కణాదుడు (2) గౌతముడు (3) కపిలుడు (4) పతంజలి (5) జైమిని (6) బాదరాయణుడు కర్తలు. వీటిలో పూర్వమీమాంస ధర్మాన్ని గూర్చిన జిజ్ఞాస చేసి, యజ్ఞయాగాది క్రతు విధానాలను నియమిస్తుంది. ఉత్తర మీమాంస బ్రహ్మజిజ్ఞాస చేసే వేదాంత శాస్త్రం. 'మీమాంస' అంటే విమర్శగా చూడటం అని అర్థం. మీమాంసకులు అన్నప్పుడు ప్రధానంగా పూర్వమీమాంస తెలిసిన వారనే స్ఫూర్తి కలుగుతుంది.

2. పరిభాష అంటే శాస్త్రగ్రంథాల్లో గ్రంథసంక్షేపాన్ని నిర్వహించడానికి చేసిన సంకేత విశేషమైన మాట. శరభం అనగానే ఎనిమిది పాదాలుంటాయని గుర్తుగా తెలియటం ఇక్కడ పరిభాష అనబడింది.

3. శరభవృత్తాన్ని భరతుడు నాట్యశాస్త్రంలో వృత్తాధ్యాయం (15 అధ్యా)లో చెప్పాడు. ఇది మామూలుగా నాలుగుపాదాల వృత్తమే.

ఆ॥వె॥ ముక్తకంబుఁ గుళకమును నాఁగఁ దగి పద్య
జాతి పరగునట్లు జగతి నొకటి
దరువనంగఁ జెల్లుఁ దగుకుళకం బెల్ల
పదము నాఁగ నతుల భంగి నలరు 49.

తా॥ పద్యజాతి అంతా ముక్తకం, కులకం అనే భేదంతో ఉండేటట్లే పదాలు కూడ దరువు, కులకం అనే భేదంతో ఉంటాయి.

వ్యా॥ ముక్తకం అనే మాటకు ముత్యం అని అర్థం. ఒంటిముత్యంలాంటిదని ఇక్కడ అభిప్రాయం. సాహిత్యంలో చాటుప్రబంధాలు చాలారకాలు. ఒంటిముత్తెంలాంటి ఒకేపద్యం ముక్తకం. రెండు పద్యాలు ద్వికం; మూడు త్రికం; ఐదు పంచరత్నాలు; ఎనిమిది పద్యాల కృతి గజమాల; తొమ్మిది నవరత్నమాలిక; పన్నెండు నలినమిత్రమాలిక; పదహారు ఇందుకళ; ఇరవైయేడు నక్షత్రమాలిక; ముప్పై త్రింశత్; ఏభైపద్యాలు పంచాశత్; నూఱు పద్యాలు శతకం; నూటయెన్మిది అష్టోత్తరశతకం.

కాని వీటిలో ముక్తకం తప్ప మిగిలిన వన్నీ పద్యసంఖ్యలే తప్ప ఆపద్యాలకు పరస్పర సంబంధం ఉంటుందని చెప్పడంలేదు. ముక్తకం స్వతంత్రమైన పద్యం; మరొక దానితో దానికి అన్వయాపేక్ష ఉండదు. ఒకే క్రియతో అన్వయించే పద్యాల గుంపును 'కులకం' అంటారు. పై చాటు ప్రబంధాలు కులకబంధాలు కానక్కఱలేదు. కావ్యాల్లో కులకాలుండనూవచ్చు. ఈభేదం కేవలం అన్వయానికి సంబంధించే అంశం.

పద్యాల్లో ఇలాంటి భేదం ఉన్నట్లే పదాల్లోను ఉంది. పద్యాల్లో ముక్తకం ఎలాంటిదో పదాల్లో 'దరువు' అలాంటిది. పద్యాల్లో కులకం ఎలాంటిదో పదాల్లో పదం అంతాచేరి అలాంటిది అవుతుంది.

గ్రంథకర్త భరత, శార్ఙ్గదేవులు ఛేద్యకం, కులకం అని చెప్పిన అంశాలనే ఇలాగ చెప్తున్నాడు.

భరతుడు తన నాట్యశాస్త్రంలోని తాలాధ్యాయం (అధ్యా.31)లో సప్తగీతాల ప్రకృతి కులకమని ఛేద్యకమని రెండురకాలని చెప్పాడు. ఏకార్థకం 'కులకం'; పృథగర్థం 'ఛేద్యకం'.

సంగీత రత్నాకర కర్త శార్ఙ్గదేవుడుకూడ తాలాధ్యాయంలో ఇలా చెప్పాడు:

'కులకం ఛేద్యకం చేతి తాని ద్వేధా జగుర్బుధాః॥ 56॥

వస్తూనా మేక వాక్యత్వే కులకం సంప్రచక్షతే

వస్తూనాం భిన్నవాక్యత్వే ఛేద్యకం తే పునః పృథక్॥ 57॥
నిర్యుక్తం, పదనిర్యుక్త, మనిర్యుక్త మితి త్రిధా
సర్వాంగ యుక్తం నిర్యుక్తం, పదనిర్యుక్తకం పునః॥ 58॥
బద్ధం స్తుతిపదై స్త్యక్తోపోహన ప్రత్యుపోహనమ్
వస్తుమాత్రై రనిర్యుక్తం తత్ర త్రేధాతు మద్రకమ్॥ 59॥

ఈచోట కల్లినాథుడు ఇలా వివరించాడు.

'వస్తూనాం వక్ష్యమాణ లక్షణానా మేక కలాదీనాం గీతావయవానా మేకవాక్యత్వే ఏకాక్రియాన్వయేసతి కులకమ్. వస్తూనాం భిన్నవాక్యత్వే ప్రతివస్తు, క్రియాభేదేసతి ఛేద్యకమ్. తేపునః పృథగితి. తే కులక ఛేద్యకే, పృథక్ ప్రత్యేకం, నిర్యుక్తాది భేదేన త్రిధా భవతః. సర్వాంగ యుక్తమితి. వక్ష్యమాణైః వివిధాదిభిరంగై రన్యూనతయాయుక్తం నిర్యుక్తం భవతి. స్తుతి పదైర్బద్ధం పదనిర్యుక్త ముచ్యతే. త్యక్తోపోహన ప్రత్యుపోహన మిత్యనిర్యుక్తస్య విశేషణమ్'

ఈచోట 'దరువు'ను 'కులకాన్ని' గీతావయవాలైన ఏకకలాది వస్తువరంగానే అన్వయించుకోవాలి. దీనికి ఏకక్రియాన్వయం ఉంటే కులకం అవుతుంది. క్రియాభేదం ఉంటే ఛేద్యకం అవుతుంది. 'దరువు' ముక్తకంలాంటి దన్నాడు కనుక అది ఛేద్యకమని, క్రియాభేదంతో ఉంటుందని గ్రహించాలి. వస్తువనగా మూడు మాత్రల కాలమని ధ్రువ ఏకవస్తుకమని చెప్పబడింది. భరతుడు చెప్పిన 'ధ్రువ'యే ఈ 'దరువు' అని పేరునుబట్టే కాక సంగీత శాస్త్ర పద్ధతిగానే ఇక్కడ గోచరిస్తున్నది.

ఈ ఛేద్యక కులకాలు స్తుతి మాత్ర పరమైన 'పదనిర్యుక్తా'లకు అన్వయించడంపై శ్లోకాల్లోను, వ్యాఖ్యలోను గమనించవచ్చు. స్తుతి మాత్రపరమైన పదనిర్యుక్తమే మన 'పదం' అని వెనుకనే చెప్పబడింది. కాబట్టి పదం అనేది దరువుగాను ఉండవచ్చు. కులకరూపాన పదంగాను ఉండవచ్చు అన్నది సారాంశం.

మ॥ పరగున్ వృత్తము జాతి యంతయుఁ జతుష్పాద ద్విపాదాకృతిన్
పరసంకీర్తనముల్ తదాకృతులనే వర్తించు మానంబుతో
దరువుల్, జక్కులరేకు, లేలలును, విద్ధంబైన గొబ్బిళ్లు, భా
సుర వాక్యంబులుఁ, జందమామపదముల్ శోభిల్లునందంబులై॥ 50 ॥

తా॥ వృత్తము, జాతి అనేవి నాలుగు పాదాలుగాను, రెండు పాదాలుగాను ఉంటాయి. సంకీర్తనలుకూడ అలాంటి కొలమానంతోనే దరువులుగా, జక్కులరేకులుగా, ఏలలుగా, గొబ్బిళ్లుగా, వాక్యాలుగా, చందమామ పదాలుగా శోభిల్లుతుంటాయి. (నాల్గుపాదాలుగాగాని రెండు పాదాలుగాగాని ఉంటాయని అభిప్రాయం.)

వ్యా॥ అక్షరగణాలతో కూర్చబడేది 'వృత్తమని,' మాత్రాగణాలతో కూర్చబడేది 'జాతి' అని మనకు తెలును. సంస్కృతంలో ఆర్యలు, గీతులు జాతులైతే తెనుగులో కందం, ఉత్సాహం, అక్కరలు, ద్విపద, మంజరి, త్రిపద, చతుష్పద, షట్పద, తరువోజ, రగడలు జాతులు. సాధారణంగా నాల్గుపాదాల కూర్పునే వృత్తం అంటారని ఇదివరకు చెప్పబడింది. వృత్తం, జాతి అనేవి సంగీతపరంగా రెండుపాదాల కూర్పులుగా కూడా ఉంటాయని ఇక్కడ చెప్పబడుతున్నది. ఇలా ఉండటం వింతయేమీ కాదనేది తెనుగు జాతుల్లో ద్విపద, మంజరి, రగడలు అనే ద్విపాదాకృతులుండటాన్ని బట్టి మనం ఊహించవచ్చు.

ఈపద్ధతి భరతుని కాలంనుండి ఉన్నదే. నాట్యశాస్త్ర ధ్రువాగాన సందర్భంలో (32 అధ్యా) ధ్రువల గణ మాత్రావికల్పనం నాల్గుపాదాల కూర్పులకు, రెండు పాదాలకూర్పులకు విడివిడిగా చెప్పబడింది. త్ర్యస్ర చతురస్ర జాతి భేదానికి తగినట్లుగా ఈవివరణం అవసరమైంది. మొత్తం అక్షరాలు, మాత్రలు, గురులఘునియమం - ఈపాద విధానంలో ముఖ్యాంశాలు. వృత్తం, జాతి అనేవి ద్విపాదరచనలుగా కూడా ఉంటాయనేది మనకు ప్రస్తుతాంశం.

ఇలాంటి కొలమానాలతో సంకీర్తనలు దరువులు, జక్కులరేకులు, ఏలలు, గొబ్బిళ్లు, వాక్యాలు, చందమామ పదాలుగా ఉంటాయని గ్రంథకర్త చెప్తున్నాడు. వీటిలో జక్కులరేకులు, గొబ్బిళ్లు అనే వాటిని గూర్చిన ప్రస్తావన మరల గ్రంథంలో రానికారణాన ఇక్కడనే వాటిని గూర్చి చెప్పడం అవసరం.

<u>జక్కులరేకులు:</u> ఈపేరు ఈగ్రంథంలోను అటుతర్వాతకాలంలో 17 వశతాబ్దికి చెందిన వార్తాకవి రఘునాథయ్య 'లక్షణదీపిక' లోను కనబడుతున్నది. కాని 'రేకులు' అనేపదాన్ని విన్నకోట పెద్దన (1400 A.D.) కావ్యాలంకార చూడామణిలో రగడలక్షణ సందర్భంలో వాడాడు.

'వేకు' అంటే పుష్పదళం (flower-petal) అనిఅర్థం. రేఖా శబ్దభవం అయిన 'రేక' అనేదానికి పంక్తి, వరుస అనిఅర్థం. యక్షరాత్రి లేదా జక్కరాత్రి అనేది వెన్నెలకా రుగా వచ్చే ఆశ్వయుజ కార్తిక మాసాలతో సంబంధపడింది. దీపావళిరాత్రిని యక్షరాత్రిగా చెప్పడం కద్దు. కార్తికమాసంలో (పున్నమ) ద్యూతక్రీడ విశేషమే. యక్షులకు, లక్ష్మికి, ఇందుశేఖరునికి, వెన్నెలకు సంబంధం ఉంది. 'చంద్రరేఖా' శబ్దంలోని రేఖా అనేది 'రేక' అయి యక్షశబ్ద భవమైన, జక్క, శబ్దంతో ముడిపడిందనవచ్చు. ఈజక్కులరేకులలో సగం అయితే అర్థచంద్రికలని కూడ చెప్పబడింది. కనుక 'జక్కులరేకలు' యక్షులగానసరణి - అనేది జక్కులరేకులుగా మారినట్లు కనబడుతుంది. శ్రీనాథుని భీమేశ్వరపురాణంలో 'యక్షగానసరణి' (3-65) అనే ప్రయోగమే ఉంది. ఈ 'యక్షగాన' పదబంధమే కన్న డంలో 'ఎక్కలగాణ' అయింది. 'జక్కిణి' అనేది జక్కులవారికి సంబంధించిన లాస్య విశేషం. బృహద్దేశిలో చెప్పబడింది. నృత్తరత్నావళిలో ఇలాంటిదే ఒక దేశి నృత్తవిశేషం చెప్పబడింది. సంగీత రత్నాకరం నాటికే వాద్య ప్రబంధాల్లో చెప్పబడిన 'యతి' కి 'జక్కా' అనేది మరొక పేరు. మన గ్రంథకర్తకు సమకాలంనాటి వెన్నెలకంటి సూరన్న విష్ణుపు రాణంలో 'జక్కిణి' ఒక వర్ణవిశేషంగా చెప్పబడింది. జక్కులరేకులు అనేవి పాటలు. యక్షగానాల్లో సామాన్యంగా రేకులని వ్యహరించబడే ఈపాటలు తాళప్రధానాలైన రగడ రచనలు. తరచుగా వీటిని తాళం పేరుతో చేర్చి త్రిపుటరేకు, జంపెరేకు, రచ్చరేకు, అటతాళరేకులు, ఏకతాళి అనటంకద్దు. అలాగే ఆదితాళరేకులు, మటిమె (మఠ్య) రేకులు ఉన్నవి. వెండిరేకులు, కుఱుచరేకులు, పాళిరేకులు మఱికొన్ని. రాగాలపేర్లతో బౌళిరేకులు, ముఖారిరేకులు ఇంకకొన్ని. ఈరేకుల్లో సగాలు అర్ధచంద్రికలని, అర్ధరేకులని పిలువబడినవి.

రగడలు దేశిచ్ఛందస్సుకు చెందినవి. మాత్రాగణబద్ధాలు. సంస్కృతంలో రగడలు లేవు. కన్నడాంధ్రాలకు చెందిన రగడ క్రీ.శ. 940 నాటి సోమదేవసూరి 'యశస్తిలక చంపువు' అనే సంస్కృత గ్రంథంలో కనబడుతుంది. తెనుగులో రాజనరేంద్రుని పట్టాభిషేక సమ యంలో ఏర్పరచిన కోరుమిల్లి శాసనంలో సంస్కృతంలో 24 పాదాల ద్విరదగతి రగడగా కనబడుతుంది. కన్నడంలో దీన్ని 'రఘటా' అంటారు. కన్నడ 'ఛందోంబుధి' లో నాల్గు మాత్రల గణాలతో ఏర్పడే మందానిల రగడ (4X4=16 మాత్రలు), 5 మాత్రల గణాలతో ఏర్పడే లలిత రగడ (5X4=20 మాత్రలు), 3మాత్రల గణాలతో ఏర్పడే ఉత్సాహ (3X8=24 మాత్రలు) చెప్పబడినవి. తెనుగులో తొమ్మిది రకాల రగడలు చెప్పబడినై. ఇవి అన్నీ తాళప్రధానాలు. ఆద్యంతప్రాసలుంటాయి. మూడు, నాలుగు, ఐదు మాత్రల గణాలతో ఏర్పడుతూ ఇవి త్ర్యస్ర, చతురస్ర, మిస్ర, ఖండ గతులతో వేర్వేరు తాళాలకు అనుకూలంగా ఉంటాయి.

నవవిధరగడలకు తొలుతలక్షణం చెప్పినవారు అనంతామాత్యుడు (1400-60) వీని అన్నింటివివరాలు ఇలా చెప్పవచ్చు.

| | | |
|---|---|---|
| 1. హయప్రచారం | 3మాత్రల గణాలు నాలుగు | 2గణాల పైన యతి.రూపకతాళం |
| 2. తురగవల్గనం | 3మాత్రల గణాలు ఎనిమిది | 4గణాల పైన యతి.రూపకతాళం |
| 3. విజయమంగళం | 3మాత్రలగణాలు పదునారు | నాల్గేసిగణాల మీద 3చోట్లయతి, రూపకతాళము |
| 4. మధురగతి | 4మాత్రల గణాలు నాలుగు | 2గణాల మీద యతి.ఏకతాళం |
| 5. హరిగతి | 4మాత్రల గణాలు ఎనిమిది (కస్తూరి రంగకవి దీనికి ఆదితాళము చెప్పినాడు) | 4గణాల మీద యతి.ఏకతాళం |
| 6. ద్విరదగతి | 5మాత్రల గణాలు నాలుగు | 2గణాల మీద యతి.జంపెతాళం |
| 7. విజయభద్ర | 5మాత్రల గణాలు ఎనిమిది | రెండేసిగణాల మీద 3చోట్లయతులు జంపెతాళం |
| 8. హరిణగతి | 7మాత్రల గణాలు రెండు. | 7 మాత్రలమీద యతి. త్రిపుట తాళం |
| 9. వృషభగతి | 7మాత్రల గణాలు నాల్గు | 14 మాత్రల మీద యతి. త్రిపుట తాళం |

ఈరూపక, ఏక, జంపె, త్రిపుట తాళాలు సూళాది సప్తతాళములలోనివి. మిగిలిన మూడు అట, ధ్రువ, మఠ్యతాళాలు. కాగా జక్కులరేకులనగా తాళప్రధానాలై రగడవికారాలైన గేయరచనలు. 'రచ్చరేకుల్లో' రచ్చ తాళం ఉంటుంది.

మనగ్రంథకర్తకు సమకాలీనుడైన చిత్రకవి పెద్దన (క్రీ.శ. 1550) రేకుల్లో సగం పరిమితికలవి అర్ధచంద్రికలు (లక్షణసార సంగ్రహం 2-141) అని చెప్పినాడు. అప్పకవీ ఈమాటే అనువదించాడు (అప్పకవీయం 4-304)

<u>గొబ్బిళ్లు :</u> ఇది రెండు రకాలుగా కనబడుతుంది. 'గొబ్బిపదం' అనేది వేరు. 'గొబ్బిళ్లు' వేరు. తాళ్లపాక అన్నమయ్యగారి సంకీర్తనల్లో గొబ్బిపదమూ ఉంది. (3 సంపుటం-327 పుట) 'గొబ్బిళ్లు' ఉన్నది. గొబ్బినృత్యం రాసక్రీడలాంటి నృత్యమని కొందరు, రాజస్థాన్ ప్రాంతంలోని గర్బనృత్యమని కొందరు చెప్తారు. అనృత్యానికి అనుకూలమైన పాట గొబ్బిపాట/గొబ్బిపదం అని అభిప్రాయం. 'గొబ్బిళ్లు' అనే రచనలో 'గొబ్బిళ్లో' అనే ఊతపదం ఉంటుంది. ఇది వ్యర్థపదం అనటానికి వీల్లేదు. 'కుంబిడు' అనే తమిళ శబ్దానికి చేతులు జోడించుట, పూజించుట, మ్రొక్కుట మొదలైన అర్థాలున్నై. **(to worship; make obeissance with the hands joined and raised).** ఇదే 'గొబ్బి' గానై బాహుళ్యార్థంలో 'గొబ్బిళ్లు' అనే బహువచన రూపం ఏర్పడినట్లు తోచుతుంది.

ధనుర్మాసంలో గోపురాకారంగల పేడముద్దపై గుమ్మడిపూవు నుంచి 'గొబ్బెమ్మ అంటారు. ఇది కాత్యాయనీ వ్రతసంబంధిగా తోచుతుంది. అవాని చుట్టు నమస్కార పురస్సరంగా తిరుగుతూ పాడేపాట గొబ్బిళ్లు. 'మ్రొక్కులు' అని అర్థం. 'హంసవింశతి 4 ఆశ్వాసంలోని' 'గోపప్రియునకు గొబ్బిళ్లనుచును' అనేచోట గొబ్బిళ్లనగా మ్రొక్కులని చెప్పక తీరదు. తాళ్లపాక అన్నమయ్యగారు వ్రాసిన 'కొలని దో పరికి గొబ్బిళ్లో, యదు కుల స్వామికి గొబ్బిళ్లో' అనేదాని ఒక చరణం చూడండి.

కొండ గొడుగుగా। గోవుల గాచిన

కొండుక శిశువుకు। గొబ్బిళ్లో

దుండగంపు దైత్యుల కెల్లను తల

గుండు గండనికి। గొబ్బిళ్లో

దీంట్లో నాల్గుపాదాల్లో 16-14-16-14 మాత్రలు వరుసగా ఉన్నై. ఎనిమిది మాత్రల మీద యతి. అదిప్రాస ఉంది. ఆచార్య యస్వీ జోగారావుగారి 'ఆంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర' లో చూపిన ఉదాహరణాల్లో ఒక దాంట్లో పాదానికి 12 మాత్రల చొప్పన మరొకదానికి పాదానికి 18 మాత్రల చొప్పన ఉన్నాయి.

తే॥గీ॥ దరువు వాక్యంబు నర్ధచంద్రక పదంబు
ఏలపాటయు గొబ్బిళ్లు నింపులైన
చందమామ పదంబును జగతిఁ బాద
యుగళమున బహుజనసంప్రయుక్తిఁ బరగు॥ 51

తా॥ దరువు, వాక్యం, అర్ధచంద్రకపదం, ఏలపాట, గొబ్బిళ్లు, చందమామపదం అనేవి లోకంలో అనేకులు రెండుపాదాలుగానే వాడటంవల్ల రెండుపాదాల రచనలుగానే విలసిల్లుతున్నాయి.

వ్యా॥ ఈచెప్పిన రచనలన్నీ నాలుగు పాదాలుగా ఉండటానికి అవకాశం ఉన్నప్పటికీ లోకంలో అనేకులు వీటిని రెండుపాదాల రచనలుగానే ప్రయోగిస్తున్న కారణంగా అలాగే రూఢమయ్యాయి అని అభిప్రాయం.

కం॥ హీనాల్ప లోహ కాంచన
మాన సమానతలు వర్ణమహిమనగు గతిన్
హీనాధిక పదములకు స
మానత లొదవించు వర్ణమహిమ ధరిత్రిన్ 52

తా॥ బలిసి బరువైన ఇనుము సూక్ష్మమైన బంగారము అనేవాని కొలదుల సమానతలు 'వర్ణాన్ని' (రంగుని) బట్టి అయినట్టుగానే తక్కువ ఎక్కువ రకాలుగాతోచే పదాలకు కూడా 'వర్ణ' మహిమే సమానతల్ని కలిగిస్తుంది.

వ్యా॥ ఈపద్యంలో వర్ణ శబ్దంమీద శ్లేష ఉంది. వర్ణం అంటే అక్షరం, రూపం, బంగారు, చందనం మొదలైన వాని పూత, భేదం అని అర్థాలు. అలాగే బ్రాహ్మణాది వర్ణం, స్తుతి, యశస్సు, గుణం అనికూడ అర్థాలు. ఇనుము బంగారాల కొలదులు అంచనాకట్టడంలో రంగుఎలా ఉపకరిస్తున్నదో తక్కువ జాతి ఎక్కువజాతి పదాలను అంచనా వెయ్యటంలోను వర్ణమహిమే పనికి వస్తున్నది. అయితే ఇక్కడ 'వర్ణం' అంటే గాన పద్ధతి అనికాని 'జాతి' అనికాని అర్థం చెప్పుకోవాలి. సంగీత శాస్త్రంలో 'వర్ణం' అంటే గాన పద్ధతి, గానక్రమం అని అభిప్రాయం. సంగీతం నేర్చుకొనేవారు ప్రాథమికదశలో 'వర్ణాలు' నేర్చుకుంటారనేది మనం ఎరిగిన సంగతే. స్వరాలు, మూర్ఛన, తానం, వర్ణం, అలంకారం అనేవి ఒకదానితో ఒకటి లంకెపడిన అంశాలు. ఇవి సంగ్రహంగా చెప్పబడుతున్నాయి.

స్వయంగా వినేవారి మనసును రంజించేవి కనుక 'స్వరాలు' అని వ్యుత్పత్తి. అవే సరిగమలు. ఇవి మామూలు ధ్వనులు కావు. సంగీతానికి పనికి వచ్చే ఈస్వరాల్లో అనురణనాత్మక ధ్వనులు (harmonics) ఉంటాయి. క్లుప్తంగా చెప్పాలంటే సెకనుకు 240, 256, 300,320, 360,384,450 కంపనాలు ఉండే స్వరదాల (Tuning forks) ను మ్రోగిస్తే వరుసగా స-రి-గ-మ-ప-ద-ని అనే సప్తస్వరాలు పలుకుతాయి. దీన్ని మధ్యస్థాయి అంటారు. దీనికి తక్కువైన స్థాయిని మంద్రస్థాయి అని, ఇంకా తక్కువైతే దాన్ని అనుమంద్ర స్థాయి అని, ఎక్కువైన స్థాయిని తారస్థాయి అని, ఇంకా ఎక్కువైన స్థాయిని అతి తారస్థాయి అని అంటారు. ఇలాగ మొత్తం పంచస్థాయిలు చెప్తారు. మంద్ర, మధ్య, తార స్థాయిల స్వరాల కంపనాలను ఇలా గమనించవచ్చు (సెకనుకు):

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| తారస్థాయి | 480 | 512 | 600 | 640 | 720 | 768 | 900 |
| | స | రి | గ | మ | ప | ధ | ని |
| మధ్యస్థాయి | 240 | 256 | 300 | 320 | 360 | 384 | 450 |
| | స | రి | గ | మ | ప | ధ | ని |
| మంద్రస్థాయి | 120 | 128 | 150 | 160 | 180 | 192 | 225 |

అనుమంద్ర, అతితారస్థాయులు మానవగాత్రంలో పలుకవు. వాద్యాలమీద మాత్రమే పలుకుతాయి. మానవ గాత్రంలో మంద్రస్థాయి మధ్యమము (మ) మొదలు తారస్థాయి పంచమం (ప) వరకు పలుకుతాయి.

ఈ సరిగమపదని అనేవాటినే షడ్జం, రిషభం, గాంధారం, మధ్యమం, పంచమం, దైవతం, నిషాదం అంటారు. ఈసప్తస్వరాలకు మొత్తం 22 శ్రుతులు. తీగె పొడవును భాగాలు చేయగా ఏర్పడిన సంఖ్య ఇది. సప్తస్వరాలకు శ్రుత్యంతరాలను నియత శ్రుతులను ఇలాచెప్పవచ్చు:

| | స | రి | గ | మ | ప | ద | ని |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| శ్రుత్యంతరాలు | 4 | 3 | 2 | 4 | 4 | 3 | 2 |
| నియతశ్రుతులు | 4 | 7 | 9 | 13 | 17 | 20 | 22 |

ఈ స్వరాల్లో స, ప లుమారవు. వీటిని ప్రకృతి స్వరాలు అంటారు. మిగిలినవి వికృతి స్వరాలు. 'స' అనేది ఆధారషడ్జం అయితే దానికి ఒక్కశ్రుతి తర్వాతిది శుద్ధ రిషభం, మూడు శ్రుతులు తర్వాతిది (1+3=4) చతుశ్శ్రుతి ఋషభం. 6వశ్రుతిమీదిది సాధారణ గాంధారం, దీన్నే షట్శ్రుతి(1+5=6) ఋషభం అనికూడ అంటారు. 7 వ శ్రుతి మీదిది అంతర గాంధారం; 9 శ్రుతి మీదిది శుద్ధమధ్యమం, 11 మీదిది ప్రతి మధ్యమం, 13 మీద పంచమం, 15 శుద్ధ దైవతం, 17 చతుశ్శ్రుతి దైవతం, 19 కైశికీనిషాదం, 20 కాకలీనిషాదం; 22 తారషడ్జం. రిగమదని వికృతి స్వరాలనేది స్పష్టమే. వీని శ్రుతులసంఖ్యలు నియతశ్రుతుల సంఖ్యలు. ఇవి ద్వాదశస్వరాలు. ఇలాగే షోడశస్వరాలు చెప్తారు.

ఈస్వరాలు వాది-సంవాది-అనువాది-వివాది భేదం చేత నాల్గురకాలు. ఒకస్వరాన్ని వాది స్వరంగా గ్రహించినప్పుడు దానికి 13-9 శ్రుతుల దూరంలో ఉండేవి సంవాదులు. రెండు లేక ఒక శ్రుతి అంతరంలో ఉండేవి వివాది స్వరాలు. సంవాది వివాది స్వరాలు కానివి అనువాది స్వరాలు అగును. వాది సంవాది స్వరాల్తో పాడేటప్పుడు ప్రథమశ్రేణి రక్తి లాభం, వాది అనువాది స్వరాల్తో పాడేటప్పుడు ద్వితీయ శ్రేణి రక్తి లాభం కలుగుతుంది. వివాది స్వరాలు వస్తే రక్తి చెడుతుంది.

గీతధ్వనుల చరిత్రను చూచినట్లైతే వేదస్వరాలనబడే ఉదాత్తంలో నిషాద గాంధారాలు (ని-గ), అనుదాత్తంలో ఋషభధైవతాలు (రి-ద), స్వరితంలో షడ్జ మధ్యమ పంచమాలు (స-ప-మ) పలుకుతాయని నారద శిక్ష, పాణిని శిక్ష అనే వాటివల్ల తెలుస్తున్నది. సామవేదకాలం నాటికి (1) కృష్ట (2) ప్రథమ (3) ద్వితీయ (4) తృతీయ (5) చతుర్థ (6) మంద్ర (7) అతిస్వర్య అనే సప్తస్వరాలు ఏర్పడినై. ఈస్వరాలు అవరోహణ క్రమంలో ఉంటూ మ-గ-రి-స-ని-ద-ప అనే స్వరాలుగా గుర్తింపబడినై. కాని స్వరాలు ఆరోహణ క్రమంలో పుడుతున్నాయని ఆక్రమంలో ఉండేగానమే 'రక్తి' గా ఉంటుందని కనుక్కున్నారు. దానిలో ని-ద-ప అనే వాటిని పైకి తెచ్చి ఆరోహణ క్రమంలో స-రి-గ-మ-ప-ద-ని స్వరాలను ఏర్పాటుకు తెచ్చారు. 'స'తో మొదలయ్యే ఈస్వరాల సమూహానికి షడ్జ గ్రామం అనిపేరు. స-రి-గ-మ-ప-ద-ని అనే షడ్జగ్రామం పుట్టడంతో భారతదేశంలో లౌకిక సంగీతం ఆరంభమైందని చెప్పవచ్చు. ఆరోహణ క్రమంలో మ-ప-ద-ని-స-రి-గ మధ్యమగ్రామం అనబడింది. గాంధార గ్రామమనేది ఒకటి వినబడుతుంది కాని వ్యవహారంలో లేదు.

సప్తస్వరాలను ఆరోహణ క్రమంలోను అవరోహణ క్రమంలోను పాడటం 'మూర్ఛన' అంటారు. షడ్జగ్రామానికి ఏడు, మధ్యమ గ్రామానికి ఏడు మొత్తం పద్నాలుగు మూర్ఛనలు. ఏడు స్వరాలు ఉండేది పూర్ణము; ఆరుస్వరాలుండేది షాడవము; ఐదుస్వరాలుండేది ఔడవము; సాధారణ గాంధార కాకలీనిషాదములలో కూడిన మూర్ఛన సాధారణీకృతము. ఈ భేదాలతో మూర్ఛనల సంఖ్య పెరుగుతుంది. పైన చెప్పిన 14 మూర్ఛనలకు విడివిడిపేర్లుకూడ ఉన్నవి.

| గ్రామం | మూర్ఛనపేరు | ఆరోహణ | అవరోహణ |
|---|---|---|---|
| (1) షడ్జగ్రామం | (1) ఉత్తరమంద్ర | సరిగమపదని | నిదపమగరిస |
| | (2) రజని | నిసరిగమపద | దపమగరిసని |
| | (3) ఉత్తరాయత | దనిసరిగమప | పమగరిసనిద |
| | (4) శుద్ధషడ్జ | పదనిసరిగమ | మగరిసనిదప |
| | (5) మత్సరీకృత | మపదనిసరిగ | గరిసనిదపమ |
| | (6) అశ్వక్రాంత | గమపదనిసరి | రిసనిదపమగ |
| | (7) అభిరుద్గత | రిగమపదనిస | సనిదపమగరి |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| (2) మధ్యమగ్రామం | (1) | సౌవీరి | మపదనిసరిగ | గరిసనిదపమ |
| | (2) | హారిణాశ్వ | గమపదనిసరి | రిసనిదపమగ |
| | (3) | కలోపనత | రిగమపదనిస | సనిదపమగరి |
| | (4) | శుద్ధమధ్యమ | సరిగమపదని | నిదపమగరిస |
| | (5) | మార్గి | నిసరిగమపద | దపమగరిసని |
| | (6) | పౌరవి | దనిసరిగమప | పమగరిసనిద |
| | (7) | హృష్యక | పదనిసరిగమ | మగరిసనిదప |

(మధ్యమగ్రామంలోని పంచమానికి ఒక శ్రుతి తక్కువగా ఉంటుంది. అంటే మ-పల మధ్య అంతరం 4 శ్రుతులు గాక 3 శ్రుతులే ఉంటుంది. అప్పుడు ఋషభంతో సంవాది అవుతుంది. అంటే ప-రి ల అంతరం 13 శ్రుతులు ఉంటుంది. షడ్జమధ్యమ గ్రామాల్లో ఇది ముఖ్యభేదం.)

ఈమూర్ఛనలనుండి (1) గ్రహం (2) అంశం (3) తారం (4) మంద్రం (5) న్యాసం (6) అపన్యాసం (7) అల్పత్వం (8) బహుత్వం (9) షాడవం (10) ఔడవం అనే లక్షణాలతో 'జాతులు' ఏర్పడతాయి. ఈజాతులు నేటి రాగాలకు మాతృకల్లాంటివి అనవచ్చు. గానాన్ని అరంభించే స్వరం గ్రహస్వరం. రాగాన్ని అభివ్యక్తం చేసే ముఖ్య స్వరం అంశస్వరం. మూర్ధంలో పుట్టే ఉచ్చస్వరం తారస్వరం. హృదయంలో పుట్టే తగ్గు స్వరం మంద్రస్వరం. గానాన్ని ముగింపుకు తెచ్చేస్వరం న్యాసస్వరం. గానం మధ్యమధ్య ముగింపులు చూపే స్వరం అపన్యాసం. గీతాంతరంలోని అంశస్వరాన్ని ఎక్కువగా ఉచ్చ రింపకపోవటం అల్పత్వం. ఒకేస్వరాన్ని ఎక్కువగా పాడటం బహుత్వం. ఆఱుస్వరాలుంటే షాడవం. ఐదుస్వరాలుంటే ఔడవం.

ఈ జాతులు షడ్జగ్రామాన్ని ఆశ్రయించి ఏడు, మధ్యమగ్రామాన్ని ఆశ్రయించి 11 మొత్తం 18. స్వరగ్రహాంశన్యాసాలు అన్నీ ఉండేవి 'శుద్ధజాతులు' అంటారు. న్యాసం తప్ప స్వర, అంశ, గ్రహాల్లో ఒకటికాని రెండుకాని మూడుకాని లోపించినవి 'వికృత జాతులు' అంటారు. వీటిలో నాలుగు జాతులు సప్తస్వరాలు ఉండేవి, నాలుగుజాతులు ఆఱుస్వరాలుండేవి, పదిజాతులు ఐదుస్వరాలుండేవి. **(4+4+10 = 18 జాతులు)**

గానం చేసేటప్పుడు స్వరాలను మరొక స్వరచ్ఛాయతో సంబంధించేటట్లు చేయటం, కదలించటం, వణికించటం లాంటిది 'గమకం' అనబడుతోంది. సంగీతరత్నాకరంలాంటి ప్రాచీన గ్రంథాలు 15 రకాల గమకాలు చెప్పాయి. (ఆధునిక కాలంలో ఎవరో గ్రంథకర్త దశవిధగమకాలే చెప్పాడు) పంచదశగమకాల పేర్లు ఇవి: (1) తిరిపం (2) స్ఫురితం (3) కంపితం (4) లీనం (5) ఆందోళితం (6) వళి (7) త్రిభిన్నం (8) కురుళం (9) ఆహతం (10) ఉల్లసితం (11) ప్లావితం (12) గుంఫితం (13) ముద్రితం (14) నామితం (15) మిశ్రితం

స్వరసముదాయం ఆరోహణక్రమంలో ఉంటే అది 'ఆరోహి వర్ణం' అనిపించుకుంటుంది. ఉదా:

స్వరసముదాయం అవరోహణ క్రమంలో ఉంటే అది 'అవరోహి వర్ణం' అనిపించుకుంటుంది. ఉదా: పమగరిస

స్థాయి, ఆరోహి, అవరోహి వర్ణాల మిశ్రం 'సంచారివర్ణం' అనిపించుకుంటుంది. ఉదా. స స స - రిగమ-నిదపమ-గమప

ఈవర్ణాలను ఆశ్రయించుకొని 'అలంకారాలు' ఏర్పడతాయి. 'విశిష్టవర్ణ సందర్భం అలంకారం' అంటారు. స్థాయి, ఆరోహి, అవరోహి, సంచారి వర్ణాల ప్రకారం రక్తిమంతమైన ప్రస్తారాలతో కూడిన స్వరసముదాయాలు అలంకారాలు అనవచ్చు. వీటినే రాగాలంకారాలనీ అనవచ్చు.

ఈ అలంకారాలలో (1) ప్రసన్నాది (2) ప్రసన్నాంత (3) ప్రసన్నమధ్య (4) ప్రసన్నాద్యంత (5) రేచిత (6) ప్రస్తార (7) ప్రసాద మనే 7 స్థాయి వర్ణాశ్రయాలైన అలంకారాలు.

(1) విస్తీర్ణ (2) నిష్కర్ష (3) బిందు (4) అభ్యుచ్చయ (5) హసిత (6) ప్రేంఖిత (7) ఆక్షిప్త (8) సంధిప్రచ్ఛాదన (9) ఉద్గీత (10) ఉద్వాహిత (11) త్రివర్ణ (12) వేణి - ఈ 12 ఆరోహి వర్ణాశ్రయాలైన అలంకారాలు.

పై 12 అలంకారాలే అవరోహణ క్రమంలో ఏర్పడితే అవరోహి వర్ణాశ్రయాలంకారాలు అవుతాయి.

(1) మంద్రాది (2) మంద్ర మధ్య(3) మంద్రాంత (4) ప్రస్తార (5) ప్రసాద (6) వ్యావృత్త (7) స్ఖలిత (8) పరివర్తక (9) ఆక్షేప (10) బిందు (11) ఉద్వాహిత (12) ఊర్మి (13) సమ (14) ప్రేంఖ(15) నిష్కూజిత (16) శ్యేన (17) క్రమ (18) ఉద్ఘట్టిత (19) రంజిత (20) సునివృత్త ప్రవృత్త(21) వేణు(22) లలితస్వర (23) హుంకార (24) హ్రాదమాన (25) అవలోకిత ఈ 25 ఆరోహసంచార్యలంకారాలు. ఇవే అవరోహి సంచార్యలంకారాలుగా అవరోహణ క్రమంలో చెప్పబడతాయి.

భరతుడు అలంకారాలు 33 అంటూ తొలుత 32 మాత్రమే చెప్పి లక్షణం చేస్వేట ప్పుడు బిందు, వేణువులను రెండింటిని చెప్పేడు. ఇట్లివి 34 అయినవి. భరతుడు చెప్పినవి పై జాబితాలోనివి పేర్లలో కొంచెం ఎక్కడైనా భేదించవచ్చు. భరతుడు సర్వవర్ణాల్లోను ప్రయోగింపదగిన 17 అలంకారాలు చెప్పినాడు. పైజాబితాల్లో కొన్ని పేర్లు మరల కనబడటం వినియోగవశాన అనితెలియాలి.

తెనుగు కవుల్లో పాల్కురికి సోమనాథుడు తన 'పండితారాధ్యచరిత్ర'లో ఇరవై రెండు గమకాలు పేర్కొనటం విశేషం. వాని పేర్లివి. (1) ఆక్షిప్తం (2)ఆదీర్ఘం (3) ఆహితం (4) ఉచ్చరితం (5) ఉల్లసితం (6) ఉల్లాసితం (7) కరస్థితం (8) కుంచితం (9) కోమలం (10) గుంఫితం (11) దీర్ఘ (12) దీర్ఘకంపితం (13) దీర్ఘిక (14) దీర్ఘోల్లసితం (15) ప్రస్తుతం (16) భ్రమితం (17) మూర్ఛ్న (18) క్షిప్తం (19) లలితం (20) లలితోత్తమం (21) సమోల్లసితం (22) సూక్ష్మాంతరం.

భారతీయగానానికి గమకాలు జీవంలాంటివి.

తర్వాతిది తానం. స్వరాల విస్తరింపునకు తానం అనిపేరు. స్వరాలు క్రమంగా ఉండేది శుద్ధతానం. షడ్జమధ్యమగ్రామాల మూర్ఛనలు పద్నాలుగూ శుద్ధమూర్ఛనలు. షడ్జగ్రామంలో స-రి-ప-ని అనే నాల్గుస్వరాల్లో ఒక్కొక్కదాన్ని ఒక్కోసారి లోపింప చెయ్యటంవల్ల ఒక్కొక్క మూర్ఛన నాల్గువిధాలై ఏడుమూర్ఛనలు మొత్తం 28 విధాల తానాలు అవుతున్నై. మధ్యమగ్రామంలో ఇట్లే స-రి-గ అనే స్వరాల్లో ఒక్కొక్కదాన్ని ఒక్కోసారి లోపింపచెయ్యటం వల్ల ఏడు మూర్ఛనలు 3x7=21 విధాలు అవుతున్నవి.

షడ్జ గ్రామమూర్ఛనల్లో 'స-ప', 'గ-ని' 'రి-ప' అనే జంటల్లో ఒక్కొక్క జంటను ఒక్కొక్కసారి వదలి ఐదేసి స్వరాలతోనే తానం పాడితే 7x3=21 ఔడవతానాలవుతున్నై.

అలాగే మధ్యమ గ్రామమూర్ఛనల్లో 'రి-ద', 'గ-ని' అనే జంటల్లో ఒక్కోసారి ఒక్క దానిని వదలి గానంచేస్తే 7x2=14 ఔడవ తానాలు అవుతుంది. ఇలాగ తానాల మొత్తం సంఖ్య 28+21+21+14=84 అవుతున్నై.

స్వరాలు క్రమరహితంగా వక్రాలుగా ఉంటే వాటిని 'కూటతానాలు' అంటారు. ఇవి (1) ఆర్చికం (2) గాథికం (3) సామికం (4) స్వరాంతరం (5) ఔడవం (6) షాడవం (7) సంపూర్ణం అనేపేర్లతో ఒకటినుండి 7 వరకు ఉండే స్వరసంఖ్యల తానాలను చెప్తాయి. క్రమంగా వీటి ప్రస్తారసంఖ్యలు 1,2,6,24,120,720,5040. మొత్తం 5913 రకాలు.

మూర్ఛనలకు తానానికి ఎలాగ సంబంధం ఉందో అలాగే తానానికి వర్ణానికి సంబంధం. వర్ణం అంటే గానక్రియ, స్వరాలను గానం చేసే పద్ధతి. ఇది నాలుగు విధాలు (1) స్థాయి (2) ఆరోహి (3) అవరోహి (4) సంచారి.

ఒకే స్వరాన్ని ఆగుచు ఆగుచు పాడినా లేక ఆద్యంతాల్లో ఒకే స్వరం ఉండే స్వర సముదాయాన్ని పాడినా అది స్థాయివర్ణం అనిపించుకుంటుంది. ఉదా స-స-స, లేదా స్రరి గరి స.

1. సంగీతరత్నాకరం ప్రబంధాధ్యాయంలో కర్ణాటభాషా బిరుదోపనిబద్ధమై వర్ణతాలంలో ఉండే వర్ణప్రబంధం ఒకటి చెప్పబడింది. ఈపద్యంలోని వర్ణమహిమకు దానికి సంబంధం లేదు. వర్ణతాల మనేది అదే గ్రంథం తాలాధ్యాయంలో త్ర్యశ్ర, మిశ్ర, చతురశ్ర భేదాలతో త్రివిధంగా చెప్పబడింది. త్ర్యశ్ర వర్ణానికి తాలాంగాలు 110011, మిశ్రవర్ణానికి 0000° 0000° 0000°SSOOSIS; చతురశ్ర వర్ణానికి SIOOS

వ॥ అందు అర్ధచంద్ర పదం బెట్లంటేని

కం॥ ఉగముమ ధ్రువమా భోగము
సగమె వలికి పల్లవంబు సంధించినఁ జె
న్నగు నర్ధచంద్రపదమన
నగణిత తాన ప్రతాన కాంచిత మగుచున్ 53

తా॥ (వర్ణమహిమ అనబడిన గానక్రమ దృష్టిచేత) అర్ధచంద్ర పదం ఎలాంటిదో చెప్ప బడుతోంది. అర్ధచంద్ర పదంలో ఉద్గ్రాహం, ధ్రువం, ఆభోగం అనే ధాతువుల్ని సగం సగం పాడి పల్లవిని పాడటం ఉంటుంది. దీంట్లో తానాలు సమృద్ధిగా ఉంటాయి.

వ్యా॥ అర్ధచంద్రపదం అనేది ఎలా పాడబడుతుందో కవి చెప్తున్నాడు.

ఇంతకూ 'అర్ధచంద్ర' పదం అనేది ఎలా కూర్చబడుతోంది? 50 పద్యం క్రింద వ్యాఖ్యలో జక్కుల రేకుల ప్రసంగం సందర్భంలో నవవిధరగడలు వివరించబడినవి. వాటిలో 7 మాత్రల గణాలు నాల్గువచ్చే వృషభగతి రగడలో చివరి 7 లఘువులు తొలగిస్తే త్రిపుట తాళానికి అనువైన త్రిపుటరేకు ఏర్పడుతుంది. ఐదు మాత్రల గణాలు నాల్గుండే ద్విరద గతి రగడలో చివరి లఘువు ఒక్కటి తొలగిస్తే జంపెరేకు ఏర్పడి జంపె తాళానికి అను కూలంగా ఉంటుంది. మూడుమాత్రల గణాలు 8 ఉండే తురగవల్గన రగడ రచ్చతాలానికి తగిన రచ్చరేకవుతుంది. నాల్గుమాత్రల గణాలు నాల్గుండే మధురగతి రగడ ఏకతాలానికి అనుకూలంగా ఉండే ఏకతాళిరేకు అవుతుంది. అటతాళరేకుల్లో పాదానికి 24 మాత్రలు ఉంటాయి. సామాన్యంగా త్రిపుటలో త్ర్యశ్ర జాతి లఘువు. తాళాంగాలు 100. అంటే 3+2+2=7 అక్షరాలు. జంపెలో మిశ్రజాతి లఘువు. తాళాంగాలు I U O. అంటే 7+1+2=10 అక్షరాలు. మరి రచ్చతాలం సంగీత దర్పణంలో చెప్పబడింది. 'రచ్చతాలే లఘుప్రోక్తో దవిరామః ప్రకీర్తితః'- 16 మాత్రలతోడి మధురగతి రగడ ఏకతాళం. చతురశ్ర జాతి లఘువు. అంటే 4 అక్షరాలకాలం. తాళాంగం1. అటతాళరేకుల్లో పాదానికి 24 మాత్రలు. తాలాంగాలు 1100. అంటే 4+4+2+2=12 అక్షరాలు. మనగ్రంథకర్తకు సమ కాలీనుడైన చిత్రకవి పెద్దన తన లక్షణసార సంగ్రహంలో యక్షగాన లక్షణం (2-141) క్రింద వృషభగతిలో చివరి 7 లఘువులు తొలగిస్తే త్రిపుటరేకని, ద్విరదగతి రగడలో చివరి ఒకలఘువు తొలగిస్తే జంపెరేకని, తురగవల్గన రగడ రచ్చరేకని, మధురగతి ఏకతాళి అని, అటతాళ రేకునకు పాదానికి 24 మాత్రలని చెప్పేడు. వీటిలో సగం పరిమాణం ఉంటే అవే 'అర్ధచంద్రికలు' అని కూడా చెప్పాడు. అప్పకవికూడా అప్పకవీయం (4-304) లో యక్షగాన లక్షణం క్రింద ఇదే విషయం తానుకూడా వ్రాశాడు. కాగా అర్ధచంద్రికలనేవి ఈత్రిపుటరేకులు, జంపెరేకులు, రచ్చరేకులు, ఎకతాళిరేకులు, అటతాళరేకులు అనేవానిలో

సగం పరిమాణం కలిగి ఉంటాయని తెలుస్తున్నది. పాడటంలో కూడా వీటిని ఉద్గ్రాహ, ధ్రువాభోగాలను సగం మాత్రమే పాడి పల్లవిపాడాలని వీటిలో తానం - అనగా స్వర ప్రస్తారాల విస్తరింపు ఎక్కువగా ఉంటుందని సంకీర్తన లక్షణకర్త చెప్తున్నారు. ఈతానాలు శుద్ధతానాలని, కూటతానాలని రెండురకాలు. షడ్జ మధ్య గ్రామాల శుద్ధతానాలు 84 అని కూట తానాల మొత్తం సంఖ్య 5913 అని 52 పద్యం వ్యాఖ్యలో చెప్పబడింది.

1. ఈ అర్ధచంద్రికల్ని 'అర్ధరేకులు' అని అంటారు. రేకులు ఎన్ని రీతులుగా ఉండునో అర్ధచంద్రికలు అన్నిరీతుల ఉండవచ్చు. యక్షగానాలెంత ప్రాచీనాలో ఇవీ అంత ప్రాచీనాలు. చక్రపురి రాఘవాచార్యుల (క్రీ. శ. 1545 ప్రాంతం) విప్రనారాయణ చరిత్రంలోను, కందుకూరి రుద్రకవి (క్రీ.శ. 1568 ప్రాంతం) సుగ్రీవ విజయంలోను కంకంటి పాపరాజు (క్రీ.శ. 1600 ప్రాంతం) విష్ణుమాయా విలాసనాటకంలోను (ఇవన్నీ యక్షగానాలే) అర్ధచంద్రికలు ఉన్నాయి. చినతిరుమలాచార్యుల ఈలక్షణము యక్షగా నాల్లోని అర్ధచంద్రికలకు నప్పదని యస్వీజోగారావు గారు ఆంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్రలో (235 పుట) అభిప్రాయపడినారు. కాని సాహిత్యం వారు కూర్చును చెప్తే సంగీత పరంగా చిన తిరుమలాచార్యులు గానక్రమం చెప్పారని గ్రహింపవచ్చు.

వ ॥ మఱియుఁ జూర్ణాఖ్య పదం బెట్టిదంటేని .

కం ॥ ధరఁ గృష్ణాచార్యాదిక
పరికల్పిత పదము తాళబంధచ్ఛందో
విరహితమై చూర్ణాఖ్యం
బరగు ననిర్యుక్తనామ భాసితమగుచున్ 54.

వ ॥ మఱియు దచ్చూర్ణ విధం బెట్టిదనిన

కం ॥ ఛందో గణముల నియతిం
బొందక తాళప్రమాణమున గడుచెలువై
కొందఱు చేఁదచ్చూర్ణం
బందముగా తాళగంధియనఁ బొగడొందున్॥ 55

తా ॥ఇంక 'చూర్ణపదం' అనేది ఎలాంటిదో చెప్పబడుతోంది. లోకంలో కృష్ణాచార్యాదులు తాళబంధం ఛందోబంధం లేకుండా కూర్చిన పదం చూర్ణపదం. అది (శాస్త్రంలో) 'అనిర్యుక్త' మని ప్రసిద్ధంగా ఉంటున్నది. (54).

మఱి ఇంకా ఆచూర్ణపద్ధతి ఎలాంటిదంటే ఛందస్సుకు సంబంధించిన గణాల నియమం లేకుండా తాళప్రమాణం మాత్రం ఉంటూ ఉండే రచనను కొందరు 'తాళగంధి' అని పిలుస్తూ రచిస్తారు. (55)

వ్యా ॥చూర్ణం లేదా చూర్ణిక అనేది గద్యవిశేషం. పద్యమనేది పాదబద్ధమైన పదకదంబం. పాదబద్ధంకాని పదకదంబం గద్యం (గద్యం త్వపాదబద్ధమ్). తెనుగులో అనంతుని 'ఛందోదర్పణం'లో 'పాదరహితమైవనువడి బహుముఖ రచనలతో మెఱస్తే గద్య తెనుగులో వచన మనే పేరుతో దీపిస్తుంది.' అని చెప్పబడింది. (15 శతాబ్ది పూర్వార్ధం). పొత్తపి వేంకటరమణకవి లక్షణశిరోమణిలో గద్య, బిరుదగద్య, చూర్ణిక, వచనము, విన్నపము అనే గద్యభేదాలు పేర్కోబడినై. (18 శతాబ్ది). తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యులు రచించిన వైరాగ్యవచన మాలికాగీతాలు వచనాలేకాని వాటికి రాగతాళ నిర్దేశం ఉంది.

సంగీతరత్నాకరానికి సింగభూపాలుదు గద్యప్రబంధం క్రిందవ్రాసిన వ్యాఖ్యలో ఛందోహీనమైన పదకదంబకం గద్యమని అది (1) ఉత్కలిక (2) చూర్ణకం (3) లలితం (4) వృత్తగంధి (5) ఖండం (6) చిత్రం అని ఆరురకాలని ఇవి సామవేదం నుండి పుట్టినవని చెప్పబడింది. క్రమంగా వీర, శాంత, శృంగార, శాంత, హాస్య, శృంగారాలు వీటికి రసాలు. ఈ ఆరురకాలు గద్యలు కలిస్తే 'వేణి' అనే గద్యవిశేషం అవుతుంది. చూర్ణ, వృత్తగంధులు కలిస్తే 'మిశ్ర' గద్యం అవుతుంది. ఉత్కలికాది షడ్విధ గద్యలకు క్రమంగా (1) ద్రుత (2) విలంబిత (3) మధ్య (4) ద్రుతమధ్య (5) ద్రుత విలంబిత (6) మధ్యవిలంబిత గతులు చెప్పబడినై.

కాగా సంగీత రత్నాకరంలోని గద్యప్రబంధం (4-186/187) క్రింద

'చూర్ణాశాంతే రసే పీతం గాతవ్యం బ్రహ్మదైవతం
వైదర్భీరీతి సంపన్నం సాత్వతీం వృత్తి మాశ్రితమ్॥'

అని చెప్పబడింది. చూర్ణిక అనే గద్యభేదం శాంతరసానికి. పసుపు పచ్చని రంగు. బ్రహ్మ అధిష్ఠాన దేవత. వైదర్భీరీతి, సాత్వతీవృత్తి ఉండాలని అభిప్రాయం.

రచనలో గద్య అనుకరణ శబ్దయుక్తంగా ఉండునని బిరుదగద్య సంబోధనాంతపదబంధురంగా ఉంటుందని, చూర్ణికలు ఏకవచన ద్వివచన బహువచన సందర్భములుగ విభక్త్యానుశాసనిక సమాసాదితంగా ఉంటుందని, వచనాలు బహుప్రకార రచనానిచయ ప్రాచుర్యంగా ఉంటాయని, విన్నపాలు తిన్ననై ఋజుమార్గాన ఉంటాయని లక్షణ శిరోమణి చెప్తోంది. యక్షగానాల్లోని చూర్ణికలు ప్రాయికంగా కేవల సంస్కృత రచనలుగానే కన్పడతాయి.

పద్యంలో పేర్కొబడ్డ కృష్ణమాచార్యులు ఆంధ్రదేశంలో వైష్ణవ మత వాఙ్మయానికి ప్రథమాచార్యుడు. కాకతీయ చక్రవర్తి రెండవ ప్రతాపరుద్రుని కాలం (1295 A.D - 1326 A.D) వాడు. కృష్ణమాచార్య ప్రశంస 'ప్రతాపచరిత్రం' 'ఏకశిలా నగర వృత్తాంతం' అనే తెనుగు చారిత్రక వచన గ్రంథాల్లోను తాళ్లపాక చిన్నన్న (తిరువేంగళనాథుడు) రచించిన 'పరమయోగి విలాసం' లోను ఉన్నది. 'ఆచార్య సూక్తి ముక్తావళి' అనే గ్రంథంలోను ఉన్నది.

ఇతడు సింహాచలక్షేత్ర నివాసి అని 'సింహాచలక్షేత్ర మాహాత్మ్యం' చెప్తోంది. ఇతడు సింహాచలంలోని నృసింహస్వామి నుద్దేశించి 'సింహగిరి నరసింహ నమోనమో దయానిధీ' అనే మకుటంతో 'వచనాలు' చెప్పాడు. తమిళంలో నమ్మాళ్వార్ అనబడే శఠకోపముని ద్రావిడవేదాన్ని కృష్ణమాచార్యులు 'నమోనమో లక్ష్మీ వల్లభా' అనే మకుటంతో 'విన్నపాలు' గా తెనుగుచేసినట్లు తాళ్లపాక చిన్నన్న 'పరమ యోగి విలాసంలో' లో చెప్పబడ్డది.

లక్షణ శిరోమణి ననుసరించి చూర్ణిక అనేది వచనాలు, విన్నపాలకంటే వేరు. తాళ్లపాక చిన తిరుమలాచార్యులు (ప్రస్తుత గ్రంథకర్త) చెప్పిన దానినిబట్టి కృష్ణమాచార్యులు 'చూర్ణికలు' కూడ రచించినట్లు తెలుస్తుంది. ఇవి బ్రహ్మదైవత్యములై శాంతరస ప్రధానాలని వెనుక చెప్పిన లక్షణాన్ని బట్టి తెలుస్తోంది. వీటిని విలంబిత గతిలో చదవాలన్నది సంగీత రత్నాకరోక్తి. ఈగద్యప్రబంధాల గానక్రమాన్ని సంగీతరత్నాకరంలో చూచి తెలుసుకోవచ్చు.

తాళరహితమైన చూర్ణికను చెప్పిన తర్వాత ఛందోగణాల నియమం లేకుండా తాళ ప్రమాణం మాత్రంఉండే చూర్ణికా భేదం 55 పద్యంలో చెప్పబడింది. దీన్ని 'తాళగంధి' అంటారని కూడ స్పష్టం చేయబడింది. గద్యభేదాల్లో 'వృత్తగంధి' చెప్పబడింది. కాని తాళగంధి చెప్పబడలేదు.

లఘుబహుళంగా కూర్చితే ద్రుతగతి వస్తుంది. స్వల్ప లఘువులైతే విలంబితం. లఘు గురువులు సమానమైతే మధ్యగతి. తొలిసగంలో అన్నీ లఘువులే ప్రయోగించి మలిసగంలో సమ లఘు గురు మిశ్రణం ఉంటే ద్రుతమధ్యాగతి. తొలిసగంలో లఘువులే ప్రయోగించి మలిసగంలో గురువులే ప్రయోగిస్తే ద్రుత విలంబితగతి. తొలిసగంలో మునుపటివలె సమ లఘు గురు మిశ్రణంచేసి మలిసగంలో గురువులు మాత్రమే ప్రయోగిస్తే మధ్య విలంబిత గతి. 'వృత్తగంధి' అనేది ద్రుతమధ్యగతికి చెందుతుంది. సంగీత రత్నాకరం చెప్పిన ఆరురకాలు గద్యభేదాలు ఆరేసి రకాల గతిభేదాలతో మొత్తం 36 విధాలు అవుతాయి.

ఈభేదాలన్నిటికీ అనుగతంగా ఉండే లక్షణం చెప్తూ అతాలంగా పాడే ప్రణవాదులకడ స్థాయాదులు, పంచదశ గమకాలు ఉంటాయని అతాల శబ్దాల చివర నడుమనడుమ సరిగాది స్వరాలుంటాయని, నామాంకితమైన పదద్వంద్వాన్ని ఏదేని ఒకతాలంతో సతాలంగా పాడాలని, ప్రతిపదాన్ని రెండేసి సార్లు పాడి తర్వాత విలంబితగతిలో గమక ప్రయోగం చెయ్యాలని అలాగే గాత్రనామ, వర్ణ్యనామాలను సతాలంగా విలంబిత గతితో గానంచేసి విలంబితాలంతోనే న్యాసం చెయ్యాలని చెప్పబడింది. ఈగానక్రమంలో సతాలంగా పాడే భాగం ఉన్నదనేది స్పష్టం. చిన తిరుమలాచార్యులు తాళగంధిగా కొందరు చెప్తారన్న 'చూర్ణిక' ఈగాన క్రమంతో కూడిన 'చూర్ణపదం' కావచ్చు.

కం ॥ పదములు శృంగార వధూ
మృదుమధుర మనోజ్ఞ వాక్యమిశ్రములైనన్
విదితార్థ గ్రామ్యోక్తులు
పదిలముగాఁ బొంకమెఱిఁగి పలుకఁగఁ జెల్లున్ ॥ 56.

తా ॥ పదాలు శృంగార రస సంబంధి భావాలతో కూడిన స్త్రీల మెత్తని కమ్మని వాక్యాలతో కూడి ఉంటే స్పష్టంగా అందరకీ తెలిసే గ్రామ్యోక్తుల్ని మెలకువతో పొంకంగా వాడుకోవచ్చు.

వ్యా ॥ కవి శృంగార సందర్భంకల స్త్రీల వాక్యాలతో పదాన్ని కూర్చేటప్పుడు తేట తెల్లంగా తెలిసే గ్రామ్యోక్తుల్ని కూడా మెలకువగా వాడుకోవచ్చునంటున్నాడు. ఇక్కడ కొంచెం వివరించవలసి వుంది.

కావ్యాలంకార చూడామణిలో విన్నకోట పెద్దన తెనుగు ప్రాకృతమంటూ అది ఐదు రకాలని 1) తత్సమం 2) తద్భవం 3) దేశ్యం 4) అచ్చతెనుగు 5) గ్రామ్యంఅని నిర్దేశించాడు. అచ్చతెనుగు (శుద్ధాంధ్రం) దేశ్యం అనే రెండురకాలను కలిపి దేశ్యమంటూ అంధ్రశబ్ద చింతామణి, అప్పకవీయం నాలుగు రకాలే చెప్పున్నై. తేటతెల్లంగాఅందరికీ తెలియుటమనేది దేశ్యలక్షణం. మఱిగ్రామ్యత్వం దీనికంటే భిన్నం. విన్నకోటపెద్దన మాటప్రకారం (9-20) సలక్షణంగా లేక నింద, అపహాస్యం, క్రౌర్యంకల సందర్భాల్లో వాడే మాటలు గ్రామ్యోక్తులు. సంస్కారంకొరకైన నియమం లేనిది గ్రామ్యమని అంధ్రబశబ్ద చింతామణి, అప్పకవీయం. వర్ణలోపం వచ్చే అపభ్రంశరూపాలు గ్రామ్యమని అప్పకవి వివరణ.

మన కవి శృంగారపదాల కూర్పులో స్త్రీ జనవాక్యాలుంటే వాగ్గేయకారుడు మెలకువగా, గ్రామ్యోక్తుల్ని వాడుకోవచ్చునంటున్నాడు. పదాలు ఎలాగూ దేశ్యాలే. కనుక దేశ్యాలు, గ్రామ్యోక్తులు అని కాక దేశ్యాలైన గ్రామ్యోక్తులు అని చెప్పుకోవాలి. వ్యాకరణ సంస్కారం చాలని శబ్దాలైనా సరే స్త్రీ జనసహజంగా ఉంటే సందర్భశుద్ధి తెలిసి వాడుకోవచ్చునని అభిప్రాయం. భావప్రధానమైన పద రచనలో భాషా నియమాన్ని కొంత సడలింపక తప్పదు.

వ ॥ అది యెట్లంటేని

కం ॥ పురుషోక్తి సంస్కృతంబును
దరుణీ వాక్యమునఁ బ్రాకృతము నీచవధూ
పరిభాష నితర భాషలు
పరగిన క్రియ నుచితభాష పదములఁ జెల్లున్ 57

కం ॥ వల్లవనారీ మ్లేచ్ఛా
ద్యుల్లాస మనోజ్ఞ బంధురోక్తులు చవియై
చెల్లును గ్రామ్యములైనను
హల్లీసక ముఖ్య నాటకాదిక ఫణితిన్ 58

తా ॥ పద రచనలో గ్రామ్యోక్తులనూ వాడుకోవచ్చునంటూ వివరిస్తున్నారు.

మగవారి సంభాషణకు సంస్కృత భాషను యౌవనవతులైన స్త్రీల మాటలకు ప్రాకృతాన్ని నీచ స్త్రీల మాటలకు ఇతర భాషల్నీ (నాట్యశాస్త్ర పద్ధతిగా) వాడునట్లుగానే పదాల్లోనూ అయా వ్యక్తులకూ తగిన భాష చెల్లుతుంది. (57)

గోపస్త్రీలు మ్లేచ్ఛులు మొదలైన వారి ఉల్లాసపూరితమైన మనోజ్ఞమైన మాటలు గ్రామ్యాలైనా, హల్లీసకం మొదలైన నాటకాదుల్లోని మాటల్లో చెల్లుబడి అవుతాయి. (58)

వ్యా ॥ కవి పదరచనలో పాత్రోచిత భాషనూ, అందులోనూ, గోపస్త్రీ మ్లేచ్ఛ విషయక గ్రామ్యోక్తులను నాట్యశాస్త్ర పద్ధతిగా సమర్థిస్తున్నారు.

నాట్యశాస్త్రంలో 16, 17అధ్యాయాల్లో సంస్కృత ప్రాకృత పాఠ్యాలు చెప్పబడినై. ప్రకృతి భేదాన్ని అనుసరించి పాఠ్యభేదం చెప్పబడింది. రూపకాల్లో వాడే సంస్కృత ప్రాకృత భాషలు నాలుగు రూపాలుగా ఉంటాయి. (1) దేవతలకు ఉపయోగించే వైదిక శబ్ద బహుళమైన అతిభాష (2) రాజులకు ఉపయోగించే వైదికశబ్ద విరళమైన 'ఆర్యభాష' (3) భారత వర్షాశ్రితమైన 'జాతిభాష'; ఇది సంస్కృత, ప్రాకృత రూపంగా ద్వివిధం (4) నాట్యధర్మిననుసరించి పశుపక్ష్యాదులకు వాడే యోన్యంతరీ భాష. పైవానిలో జాతిభాష సంస్కృతం, ప్రాకృతం అని రెండురకాలు. ధీరోదాత్తాది చతుర్విధ నాయకులకు సంస్కృతం వాడాలి. మారు వేషం, దారిద్ర్యం మొదలైన పరిస్థితుల్లో వీరికి ప్రాకృతమే వాడాలని చెప్పబడింది. తాపస భిక్షు శ్రమణకాదులకు ప్రాకృతమే వాడాలి.

ఇంక స్త్రీలలో పట్టపురాణి, వేశ్య, శిల్పకారిక అనేవారు కాల విశేషాన్నిబట్టి అవస్థా విశేషాన్నిబట్టి సంస్కృతాన్ని వాడవచ్చు. అయినా స్త్రీలకు, నీచులకు, స్త్రీ ప్రకృతులకు ప్రాకృతమే విధింపబడింది. బర్బర కిరాతాంధ్ర ద్రవిడ ప్రభృతిజాతులకు తత్సమ, తద్భవ,దేశ్య పదాలుండే శౌరసేన్యాది భాషలను వాడరాదని, తద్భవదేశ్యాలు మాత్రమే ఉండే శాకారి మొదలైన విభాషల్నే వాడాలని చెప్పబడింది. పురుషులకు సంస్కృతం, స్త్రీలకు ప్రాకృతం, నీచస్త్రీలకు ఇతర భాషలు అనేది స్థూలనిర్దేశం.

58 పద్యంలో గోపస్త్రీల గ్రామ్యోక్తులను గూర్చి చెప్పబడింది. ఈ పద్యంలోని 'మ్లేచ్ఛ' శబ్దాన్ని హైందవేతరమైన మ్లేచ్ఛ జాతులపరంగాను, ప్రాకృత భాషాపరంగాను అన్వయించవచ్చు. ప్రాకృతం మ్లేచ్ఛ శబ్దం చేతకూడ వ్యవహరింపబడుతుందని నాట్యశాస్త్రాన్నిబట్టి తెలుస్తుంది. కాగా గోపస్త్రీల, మ్లేచ్ఛుల ఉల్లాసమనోజ్ఞ బంధురోక్తులని ఒక అన్వయం. గోపస్త్రీల, ప్రాకృత భాషల బంధురోక్తులని మరొక అన్వయం. గోపస్త్రీలకు సంబంధించి హల్లీసకాది నాటకములు చెప్పబడినై. మఱి మ్లేచ్ఛులకు సంబంధించిన రూపక విశేషాలేమీ లేవు. అందుచేత గోపస్త్రీల ప్రాకృత భాషాబంధురోక్తులు అని గ్రహిస్తే 'ఆభీరి' అనే విభాష అని అనుకోవచ్చు. తద్భవదేశ్యాలు మాత్రమే ఉండే ఈ 'ఆభీరి'లో గ్రామ్యోక్తులున్నా పర్వాలేదని అభిప్రాయం. ఉల్లాసమనోజ్ఞంగా ఉండటమే వాటి అర్హతకు కారణం. పలువురు స్త్రీలు చేరి చేసే మండలాకార నృత్యానికి హల్లీసకమని పేరు. పదాల విషయంలో తెలుగు గ్రామ్యోక్తులనే అర్థం చేసుకోవాలి 57, 58, 59, 60, 61 పద్యాల్లో చెప్పబడే అభిప్రాయాలు బహుశః క్రమంగా వాక్యం, దరువు, చందమామ పదం, యేలపదం, యక్షగాన పదాలు చెప్పబోయే 62, 63, 64, 65, 66 పద్యాలకు ఉపబలకములని ఊహించవచ్చు.

1. అప్పకవి మ్లేచ్ఛ భాష అంటే హైందవేతరులు మాటాడేదని అది శ్రుతికఠినంగా ఉంటుందని చెప్తూ వ్యవహార నిర్వహణకోసం ప్రాంతీయ భాషలో ఆ పదాలను వాడటాన్ని సమర్థించాడు. (అ.క. 1-66, 67).

కం. ॥ జగతిఁ గల చెల్లుబళ్లై
నగినగి భాషించునట్టి నానుడి పలుకుల్
తగదన రహిచెడుఁ బువ్వుల
సొగసుడుగం బిసికి కంపుచూచిన భంగిన్ ॥ 59.

తా ॥ లోకంలో వ్యవహార సిద్ధికలిగి జనులు ఆహ్లాదంగా ఆడుకొనే నానుడి మాటలు పనికిరావంటే పువ్వుల్ని వాటి అందం అణగారిపోయేటట్లుగా పిసికి వాసన చూచినట్లు రక్తి చెడిపోతుంది. (నానుళ్లను వాడుకోవటంలోనే సొగసు సుగంధిలత ఉందని అభిప్రాయం).

వ్యా ॥ పద రచనలో పాత్రోచిత భాషను, సందర్భశుద్ధి ఉండే గ్రామ్యోక్తులను సమర్థించిన కవి ఈ పద్యంలో నానుళ్ల వాడుకను కూడదు అనరాదు అంటున్నాడు.

నాను+నుడి = నానుడి. జనులనోళ్లలో నానుతూ ఉండే మాటలు అని అర్థం. అసకృద్వ్యవహారం ఇక్కడ ఉద్దిష్టం. భాషలోని శబ్దాలకూ వాక్యాలకూ లోక వ్యవహారం వల్లనే సిద్ధి (authority of currency) కలుగుతోంది. మఱి వ్యాకరణం ప్రయోగశరణం. అంచేత వ్యాకరణ సంస్కారానికి కట్టుబడినా పడకపోయినా లోక వ్యవహార సిద్ధంగా ఉండే నానుళ్లను వాడుకొంటేనే రచనకు అందం, గమగమ వస్తాయని కవి అంటున్నారు. నానుళ్లు వాడుకోకూడదనటం ఎలా ఉంటుందోకూడ కవి చెప్తున్నారు. పువ్వుల్ని చేతిలో సుకుమారంగా పట్టుకొని వాసన చూడాలి గాని వాటి సొగసు పాడయేటట్లుగా నలిపి వాసన చూస్తే రక్తి చెడినట్లుగానే నానుళ్లైన పదాల్ని, పదబంధాల్ని వాక్యాల్ని వ్యాకరణ సూత్రాలు పట్టించి చూస్తే రక్తి చెడుతుంది అంటున్నారు.

1. నానుడి అంటే జనులాడుకొనే మాట, సామెత అనే రెండర్థాలున్నై. కింవదంతి (rumour) అని కూడా అర్థం ఉంది. 'ఇంట గెలిచి రచ్చ గెలువు'మనే జనవ్యవహారం నానుడిగా శబ్ద రత్నాకర నిఘంటువులో ఉదాహరింపబడింది. సామెత (సామ్యత)లో సమత్వం, పోలిక తెలుస్తుంటాయనేది స్పష్టం. నానుడిలో వ్యవహారపు తరుచుతనం ఉంటుందనుకోవాలి. ఆంగ్లంలోని saying, proverb అనే రెండు పదాల అర్థాలు నానుడిలో ఉన్నాయనిపిస్తుంది.

కం. ॥ వైరాగ్య వృద్ధికర గం
భీరపదశ్రేణి పొసఁగఁ బెనుపుచు నగ్రా
మ్యారమ్య విష్ణు చరితో
దారములై యున్నఁ జాలు ధరణిన్వెలయున్ ॥ 60

తా ॥ వైరాగ్యాన్ని పెంచే లోతైన అర్థాలు ఉండే పదాలు పొందికైన కూర్పుతోను అనభ్యంకాని విష్ణుచరిత్రలతో ఉదారాలుగాను ఉంటేచాలు (ఆ పద రచనలు) లోకంలో ప్రసిద్ధికి వస్తాయి.

వ్యా ॥ ఇంద్రియార్థాల మీద కోరిక లేకపోవటమే వైరాగ్యం. వైరాగ్యాన్ని వృద్ధి చెయ్యటం అంటే ఇంద్రియార్థాల మీద కోరికను సడలించి తొలగించ ప్రయత్నించటం. పదాలకుండే లోతైన అర్థాలు శ్రోతను ఆలోచింపజేసి అపని చెయ్యగలవు. అలాంటి మాటలు సంకీర్తన రచనలో ఉండాలి. అంతేకాదు అనభ్యంకానివి, మిక్కిలి రమ్యమైనవి అయిన విష్ణుచరిత్రలు అందులో సమృద్ధంగా ఉండాలి. ఇంత మాత్రం ఉంటే చాలు ఆ సంకీర్తనలు లోకంలో ప్రసిద్ధికెక్కుతాయని గ్రంథకర్త అభిప్రాయం.

విష్ణువు అనగా వ్యాపనశీలుడు. అతడు సర్వవ్యాపి. జగద్రూపుడు. శృంగారమునకధి దేవత. శృంగమనగా ప్రాధాన్యం, ప్రకృతి. ఆయన చరిత్రలలోని శృంగారం పామర శృంగారం కాదు. ఆయన లోకంలో ఉంటూ లోకాతీతుడు. శ్రీకృష్ణ చరిత్రలో గోపికావ స్త్రాపహరణం, రాసక్రీడ మొదలైనవి గ్రామ్య శృంగారం కాదు. దేహాభిమానాది త్యాగం, సచ్చిదానందపరత్వం వాటి అభిప్రాయం. అందుచేత అట్టి విష్ణు చరిత్రలు అగ్రామ్యములు, అరమ్యములు అని చెప్పబడింది.

కం ॥ దేహాత్మేశ వివేకో
త్సాహంబును లోకవేద ధర్మాధర్మా
ద్యూహాపోహంబులుగల
యీ హరి సంకీర్తనంబు లధ్యాత్మంబుల్ ॥ 61

తా॥దేహం, ఆత్మ, ఈశ్వరుడు అనే వాటిని గూర్చి వివేచించే ఉత్సాహం, లోకం, వేదం,ధర్మం, అధర్మం అనేవాటిని గూర్చిన ఊహాపోహలు ఉండే హరిసంకీర్తనలు అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు (అవుతాయి)

వ్యా ॥ ఆత్మను ఆధారంగాచేసుకొని ఉండేది అధ్యాత్మం. ఈ పద్యంలో గ్రంథ కర్త ఆధ్యాత్మ సంకీర్తనలు అనేవి ఎలాంటివో చెపుతున్నారు. అవి హరి సంకీర్తనలే. అయితే వాటిలో దేహం, ఆత్మ, ఈశ్వరుడు అనే వాటిని గూర్చి వివేచించే ఉత్సాహం ఉంటుంది. దేహం అనేది పాంచభౌతికం. నశ్వరం. ఆత్మ జ్ఞానస్వరూపం. అనశ్వరం. (మాయాసంవలితుడైనపుడు ఆత్మ జీవాత్మ అనబడుతున్నాడు.) ఈశ్వరుడు మాయతో కూడి ఉన్నా మాయ అతనికి లోబడి ఉంటుంది. ఆయన నిగ్రహానికి అనుగ్రహానికి సమర్థుడు. ఇది సామాన్యంగా తాత్త్వికమైన అభిప్రాయం. వైష్ణవ సంప్రదాయంలో జడము (అచిత్), చిత్ (చైతన్యం), ఈశ్వరుడు- అనే విభాగం ప్రసిద్ధం. తత్త్వం, హితం, పురుషార్థం అనేవి విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయంలో ముఖ్యంగాచెప్పబడే అంశాలు. లోకం, వేదం, ధర్మాధర్మాలు వీటినిగూర్చిన ఊహాపోహలు అన్ని తాత్త్విక సంప్రదాయాల్లోను వివేచనకు వచ్చేవే. 'పాదోఽస్య విశ్వాభూతాని' అనే పురుషసూక్త శ్రుతినిబట్టి పరమపురుషుడైన విష్ణువే పదునాల్గు లోకాలు, అందలి సృష్టి, ప్రాణులు. ఆయన నిశ్వాస రూపమైనదే వేదం. ఆవేదం ప్రతిపాదించే యజ్ఞయాగాది క్రతువులు విష్ణు స్వరూపం. 'యజ్ఞోవై విష్ణుః' అని శ్రుతి. ఆచారం, ధర్మం అనే వానికి ప్రభువు అచ్యుతుడు. విరాట్పురుషుని వక్షస్సు ధర్మస్థానమని, అతని వీపు అధర్మస్థానమని చెప్పబడింది. 'చోదనా లక్షణోఽర్థో ధర్మః' అనే జైమినీయ పూర్వ మీమాంసా సూత్రం ధర్మాన్ని చోదనా లక్షణం ఉండేదిగా నిర్వచిస్తోంది. ధర్మస్వరూపుడైన విష్ణువు కృష్ణావతారంలో అర్జునునికి రథచోదకుడై 'పార్థ సారధి' కావటంలోని రహస్యం ఇదే. వీటికి సంబంధించిన చింతనలు అధ్యాత్మ సంకీర్తనల్లో ఉంటాయని గ్రంథకర్త చెపుతున్నారు.

దేవస్తుత్యాత్మకాలైన 'పద నిర్యుక్తాలు' భరతుని కాలం నుండి ఉన్నాయని వెనుక చెప్పబడింది. జనుల రుచి విశేష భేదాన్నిబట్టి 'గానం'లో చాలా భేదాలున్నవంటూ పార్శ్వ దేవుడు 'సంగీత సమయ సారం' అనే గ్రంథంలో అధ్యాత్మ గీతాల్ని ఒక భేదంగా ఇలా చెప్పాడు!

"గూఢార్థైః పరమార్థైశ్చ సంసార సుఖదూషకైః

పదైర్నిర్యోజితం గీత మధ్యాత్మం యోగివల్లభమ్ ॥"

అలాగే 'సంగీత రత్నాకరం'లో శార్ఙ్గదేవుడు 'చర్యాప్రబంధ'మనే ప్రబంధ విశేషాన్ని చెప్పాడు (4-292, 293, 294).

"పద్ధడీ ప్రభృతిచ్ఛందాః పాదాంత ప్రాస శోభితా ॥

అధ్యాత్మ గోచరా చర్యాస్యాద్ ద్వితీయాది తాలతః

సా ద్విధా చందసః పూర్ణా పూర్ణా పూర్ణా త్వపూర్ణితః ॥

సమధ్రువాచ విషమధ్రువే త్యేషా పునర్ద్విధా

ఆవృత్త్యా సర్వపాదానాం గీయతే సా ధ్రువస్య వా. ॥"

జగణం లేకుండా పాదానికి పదునారేసి మాత్రలతో పాదాంత గురువుతో నడిచేది పద్ధడీచ్ఛందం: ప్రభృతిశబ్దం చేత రాహడీఛందం కూడా గ్రాహ్యమే. ఈ ఛందాల్లో పాదాంతమందు అనుప్రాస ఉండే టట్లుగా ద్వితీయాది తాలంలో (001) పాడేటట్లుగా అధ్యాత్మ విషయాన్ని కూర్చినట్లయితే అది చర్యాప్రబంధం ఔతుంది. తాలం దగ్గర ఆదిశబ్దంచేత ద్వితీయతాలానికితుల్యమైన మాత్రలు ఉండే వేరొకతాలమైనా గ్రహింపవచ్చు. ఛందస్సు పూర్తిగా ఉంటే 'పూర్ణా' అనే భేదం, అపూర్ణమైతే 'అపూర్ణ' అనే భేదం. ఈ రెండూ మరల 'సమ ధ్రువ' 'విషమధ్రువ' అని రెండేసి రకాలు. ఈ ప్రబంధంలో వేర్వేరు పదాలతో ఆభోగాన్ని కల్పించాలి. ధ్రువోద్గ్రాహాల సమత్వం వల్ల సమధ్రువ, విషమత్వం వల్ల విషమధ్రువ అనే భేదాలు ఏర్పడతాయి. అన్ని పాదాల ఆ వృత్తి ఉంటే సమధ్రువ అని ధ్రువ అవృత్తి మాత్రం ఉంటే విషమ ధ్రువ అని సింగభూపాలుని వివరణ.

1. విజయ రాఘవనాయకుని ప్రహ్లాద చరిత్ర అవతారికలోని ఒకసీస మాలికలో 'అధ్యాత్మలు' అనే అతని రచనా విశేషం పేర్కొనబడింది. కాని ఒక్కటి కూడా లభించ లేదు. మట్టివాడ భీమేశునికి (తెలంగాణం) అంకితమైన శివరాత్రి మాహాత్మ్యంలో ఈ అధ్యాత్మలు ఉన్నట్లు తెలుస్తున్నది. ఇది రేకులకు దరువులకు ఉద్దిష్టమైన రచన అని యస్వీ జోగారావుగారి అభిప్రాయం.

తే ॥ గీ॥ మహిత తానాంచిత విలంబ మానమునను
తాళ విరహితమై పదార్థంబు చెంది
కేవల ద్విచతుష్పదాకృతిఁ దెలంగు
నదియ ధర వాక్యమనిఁయన్నయార్యుఁ డనియె ॥ 62

తా ॥ గొప్ప 'తానం'తో ఒప్పే విలంబ మానంలో, తాళం లేకుండా, పదాల అర్థంతో లీనమై కేవలం రెండు పాదాలుగానో నాల్గుపాదాలుగానో ఉండేది 'వాక్య'మని అన్నయార్యుడు చెప్పారు.

వ్యా ॥ తానమనగా స్వరాల ప్రస్తారంతోడి విస్తరింపు అని వెనుక చెప్పబడింది. తాళమనేది లేకుండా విలంబమానంలో స్వరప్రస్తారంతో పాడబడేది చూర్ణికాభేదం ఏదైనా కావాలి. షడ్విధ గద్యభేదాల్లో చూర్ణికకే విలంబిత గతి చెప్పబడింది. 55 పద్యంలో 'తాళగంధి' ఉండే చూర్ణికను చెప్పిన తర్వాత 56 పద్యంలో శృంగార వధువుల మనోజ్ఞ వాక్యాలు స్మరింపబడి గ్రామ్యోక్తులు సమర్థింపబడినవి. ఈ పద్యంలో చెప్పబడ్డ వాక్యమనేది తాళం లేనిది అనుకోవాలి. మఱి దీని స్వరూపమేమో తెలియరాదు. ఇది రెండు పాదాలుగాను లేక నాల్గు పాదాలుగాను ఉండవచ్చునన్నదే ఇక్కడ విశేషం.

'ఇచ్ఛా వాక్య సంఘట్టన' మనేదాన్ని అప్పకవి తన గ్రంథంలో (4-381) పేర్కొన్నాడు కాని అది అవధాన విద్యలో 'దత్తపది'ని పోలిన పద్య రచనకు సంబంధించింది. అప్పకవిని అనుసరించి కాబోలు పొత్తపి వెంకటరమణకవి తన లక్షణ శిరోమణి (3-421) లో 'ఇచ్ఛావాక్యరీతి' నొకదానిని తానుకూడ పేర్కొన్నాడు. ఇతని గ్రంథంలో దీని ఉదాహరణం చతుర్థాశ్వాసంలో లభ్యం కావలసి ఉండగా ఆ భాగం నష్టమైంది.

ఇది గణబద్ధం కాకపోయినా పాదనియతిగల 'ప్రాసవచనం'లాంటిదో లేదా భామకలాపాదుల్లోపాత్రముఖంగా వినవచ్చే 'ముచ్చట' 'కందువ' లాంటిదో కావచ్చునని ఊహ.

తే ॥గీ ॥ మహిమ మీఱంగ ద్రుతమధ్య మానములను
చిత్రవర్ణంబుఁ దాళంబుఁ జెన్నుమీఱ
మునువఁ బాడిన పదవాక్యములఁ బొసంగి
ధరణి ద్విచతుష్పదాకృతి దరువు చెలఁగు॥ 63

తా॥ దరువు అనేది ద్రుత మధ్య మానాలతో, చిత్రమైన గానక్రమంతో తాళంతో వరసగా పాడిన పదవాక్యాలతో రెండు పాదాలుగాను నాల్గు పాదాలుగాను ఉంటుంది.

వ్యా॥ దరువునుగూర్చిన ప్రసంగం వెనుక 49, 50పద్యాల వద్ద వచ్చింది. 49 వ పద్యం వ్యాఖ్యలో దరువు అనేది సంగీతశాస్త్రరీత్యా క్రియాభేదం ఉండే 'ఛేద్యకం' అనీ, 'ఏకవస్తుకం' అనీ భరతుడు చెప్పిన 'ధ్రువ'కు 'దరువు'కు అట్టే భేదం లేదని చెప్పబడింది. ఇది ఛేద్యకరూపాన 'దరువు'గాను 'కులక' రూపాన 'పదం'గాను ఉండవ చ్చునని చెప్పబడింది. 50పద్యంలో ఈ దరువు మొదలైన కొన్ని కూర్పులను జనులు రెండుపాదాలుగానే ప్రయోగిస్తారని చెప్పబడింది. ప్రస్తుత పద్యంలో దరువు రెండు పాదా లుగాను నాల్గు పాదాలుగాను ఉండవచ్చునంటూ దానిగాన క్రమం చెప్పబడింది. దరువును ద్రుతమానంలోగాని మధ్యమానంలోగాని పాడాలేకాని విలంబిత మానంలో పాడరాదు. గానక్రమం చిత్రంగా ఉండాలి. తాళం తప్పకుండా ఉంటుంది. నిజానికి ధ్రువ లేదా దరువు ఏకవస్తుకం అని భరతుడు చెప్పడంలోనే వస్తువు అనేది తాళ సంబంధి కనుక తాళ ప్రాధాన్యం చెప్పినట్లే అయింది. దరువులను 'తాళదరువు'లని వ్యవహరించడం కూడా తెనుగులో ఉంది. యక్షగానాల్లో ఛందః ప్రధానాలైన 'రేకులు' అనే రచనలు, 'నాటకా'ల నబడే రచనల్లో 'దరువులు' అనే రచనలు ముఖ్యాలైనట్లు 17వ శతాబ్ది నడుమ నుండిన గణపవరపు వెంకటకవి లక్షణ శిరోమణిలో చెప్పినాడు. అనంతరకాలంలో దరువులు రాగ తాళోభయ ప్రధానాలుగాను పరిణమించినవని చెప్పవచ్చు.

భరతుడు తన నాట్యశాస్త్రం 32వ అధ్యాయంలో ధ్రువాగానాన్ని గూర్చి విపులంగా చెప్పినాడు. అక్కడ చెప్పిన ప్రావేశికి, ఆక్షేపికి, ప్రాసాదికి, అంతర, నిష్కామికి అనే పంచవిధ ప్రతిపత్తి తెనుగు దరువుల్లో లేకపోయినా- ప్రావేశికిగాను ఇంక అనేక విధాలు గాను వాడుకోబడింది.

శ్రీనాథుని భీమఖండంలో ప్రావేశిక ధ్రువ పేర్కొనబడింది. కొఱవి గోపరాజు సింహా సన ద్వాత్రింశికలో 'ధ్రువాప్రబంధం' పేర్కొనబడింది. ప్రస్తుత 'సంకీర్తన లక్షణం'లో 'దరువు'గా చెప్పబడింది. ఈదరువులు కొరవంజి దరువులు, జక్కిణిదరువులు, కోలాట దరువులు, టప్పాదరువులిత్యాదిగా పలురకాలుగా ఉన్నై. దరువుల వాడకంలో మహారాష్ట్ర ప్రభువు శహాజీ వారి యక్షగాన ప్రబంధాల్లో విశేషాలు కనబడతాయి. సలాందరువు, ప్రబంధ దరువు, పదాభినయ దరువు వగైరాలు చాలా వున్నై. వివరాలు యస్వీ జోగారావుగారి ఆంధ్ర యక్షగాన చరిత్ర ప్రథమభాగం మూడో అనుబంధంలో చూడవచ్చు.

1. <u>చిత్రవర్ణం:</u> వర్ణం అంటేగానక్రమం, గానపద్ధతి అని ఇదివరకే వివరింపబడింది. చిత్రశబ్దం ఇక్కడ పారిభాషికమైన పదం. సంగీత శాస్త్రంలో తంత్రీవాద్యాల పరంగా చెప్పబడిన వృత్తుల్లో ఒకటి. భరతుని నాట్యశాస్త్రంలోని తంత్రీవాద్యాల అధ్యాయంలోనే ఇవి చెప్పబడినై. (29 అధ్యా.) వాద్యం వృత్తుల్లో ప్రతిష్ఠితమై ఉంది. (1) చిత్రం (2) వార్తికం (3) దక్షిణం అని ఈ వృత్తులు మూడు. వీనికి వాద్య- తాల- లయ- గతి- యతి- మార్గాలు వ్యంజకాలు. 'చిత్ర' అనే వృత్తిలో వాద్యం సంక్షిప్తంగా ఉంటుంది. ద్రుతలయ, సమయతి, అనాగత గ్రహం అనేవాటికి ప్రాధాన్యం ఉంటుంది. వార్తికంలో మధ్యలయ ప్రధానంగా ఉంటుంది. తాలం ద్వికలంగా ఉండటానికీ, స్రోతోవహా యతికి ప్రాధాన్యం. మార్గాలన్నీ దీంట్లో ప్రధానంగానే ఉంటాయి. (తాళాక్షరానికి 1/4, 1/2, 1, 2, 4, 8 మాత్రలు చొప్పున నడవటాన్ని అతి చిత్రతమ, చిత్రతమ, చిత్రతర, చిత్ర, వార్తిక, దక్షిణ మార్గాలని క్రమంగా పేర్లు) . ఇక్కడ పద్యంలో దరువుకు మధ్య మానం కూడ చెప్పబడింది. కనుక చిత్రవృత్తి తాళ్లపాకవారి కాలానికి అంగీకార్యంగా ఉండేదేమో అనుకోవాలి. సంగీత రత్నాకరం వాద్యాధ్యాయం 6-165/170 లో ఈ వృత్తిత్రయం చెప్పబడింది. చిత్ర, వార్తిక, దక్షిణ వృత్తుల్లో తాళం క్రమంగా ఏకకల, ద్వికల; చతుష్కలంగా ఉండాలనేది ప్రాచీన సంప్రదాయం.

వ॥ మఱియుఁ జందమామ పదం బెట్టి దనిన

ఉ॥ దుస్తర విప్రలంభమున దూతికతోడ మొఱంగి చంద్రవి
న్యస్త భర స్వభావమున నాయకుఁ డేనియుఁ గాంత యేనియున్
విస్తర పాదపాదముల వేడుకఁ జందురుఁ బేరుకొన్నచో
బ్రస్తుతికెక్కెఁ దత్పదము భాసురమై ద్విచతుష్పదాకృతిన్॥ 64

తా॥ ఇంక చందమామ పదం చెప్పబడుతోంది. నాయికా నాయకులు ఎడబాటులో నుండగా నాయికగాని నాయకుడు గాని తరించరాని ఆ యెడబాటులో కుంటెన కత్తెను వంచించి తన మనసు బరువునంతటినీ చంద్రునియందుంచి చెప్పకొంటూ పాద పాదం లోను ఆ చంద్రుణ్ణి పేర్కొన్నట్లయితే ఆ పదం రెండు పాదాల్తోగాని నాల్గు పాదాల్తోగాని ఉంటూ చందమామ పదం అనిపించుకుంటుంది.

వ్యా॥ ఈ చందమామ పదం విరహావస్థను చెప్పటానికి పనికొస్తుందనేది స్పష్టం. మధుర భక్తిలో భగవంతుడు నాయకుడై భక్తుడు నాయికాసదృశుడౌతాడు కనుక శృంగార సంకీర్తనల్లో ఇలాంటి పదాన్ని వాడుకోవచ్చు. ప్రతిపాదంలోను చందమామను గూర్చిన సంబోధనం ఉండటం దీంట్లో విశేషం. దీనికి లక్ష్యంగా డాక్టర్ యస్వీ జోగారావుగారు ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి (రాజమండ్రి) వారి కడ నంబరు, కవి పేరు లేకుండా ఉండే 'లక్షణాకల్యాణం' అనే రచననుండి ఈ క్రింది పదాన్ని చూపించారు.

"వందనాము సేతు నీకు చందమామా మాతో
మందె మేలముతో రాకు చందమామా
ఇందు ముఖుల నేచకూ చందమామా పట్టి
నిందలకు లోనుగాకు చందమామా॥"

(ఆంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర - ప్రథమ భాగం- అనుబంధం-II- పుట 277). మందెమేలమంటే ఉపేక్ష, చనువు అని అర్థాలు.

వ ॥ మఱి యేలపద విధంబెట్టిదనిన

తే ॥గీ॥ నాయకాహ్వాన పూర్వమై నయము గలిగి
మ్లేచ్ఛ పరిభాషఁ దగి రాగమిళితమైన
యేలపాట పదంబునా నిలఁ జెలంగు
మహిత నాయక సంబుద్ధి మధ్యమగుచు॥ 65

తా॥ నాయకుని పిలుపుతో మొదలౌతూ, మ్లేచ్ఛ భాషలో ఉండి, రాగంతో కూడి, మధ్యలో కూడా నాయక సంబోధనం ఉంటే అది 'యేలపాట పదం' అనిపించుకుంటుంది.

వ్యా ॥ గ్రంథకర్త పదసంప్రదాయాన్ని గూర్చి చెప్తూ 18పద్యంలో 'దేశైల'ను గూర్చి పలికినాడు. అది ఏలాప్రబంధం. దాన్ని గూర్చి అచ్చట విపులంగా వ్యాఖ్యానించడం జరిగింది. ఈపద్యంలో చెప్పబడుతున్నది 'యేల పాటపదం'. ప్రబంధంగా చెప్పబడ్డ 'ఏల' చాల కట్టుదిట్టాలుండేది. ఇప్పుడు చెప్తున్నది తేలికైన 'యేలపాట'. మనగ్రంథ కర్త ఈ రెండింటిని చెప్పడంలో రెండూ వేర్వేరనే అభిప్రాయం స్పష్టంగానే ఉంది. అంతే కాదు., తేలికపాటను 'ఏలపాట'పదం అనడంలో పదరచనకు వాడుకోబడె 'ఏలపాట' అనే భావం ఉంది. కాగా సంగీత శాస్త్ర గ్రంథాల్లో చెప్పబడింది.'ఏల'. ఇప్పుడు చెప్తున్నది 'ఏలపాట' ఈ పదాన్ని యకారాదిగా గ్రహించె అవకాశం కూడా ఉన్నా అజాదిగానే గ్రహించాలని తోచుతుంది. ఏలద/ఎల్లిద శబ్దాలకు చులుకన అని అర్థం. తేలికైన పాట అనే అర్థంలో 'ఏలపాట' అనేది ఏర్పడి ఉండవచ్చు అనిపిస్తుంద. ఇది ఒక పద్ధతి ఊహ.

తమిళ సాహిత్యంలో ప్రసిద్ధుడైన తిరువళ్లువరు కాలంలో 'ఏలేల సింగన్' అనే నౌకా వర్తకుడుండినట్లు జనశ్రుతి. తమిళంలో 'ఏలప్పాట్టు'ను 'కప్పల్‌పాట్టు' అని కూడా అంటారు. 'ఏలేలో అసైలా' అని పడవ నడిపేవారు శ్రమాపనోదన చేసుకుంటారు. ఈ పాటల్లో పడవల్లోని సరుకులను గూర్చి పాడటం ఉంటుందట. తమిళంలో ఆండాళ్ రచించిన 'తిరుప్పావై' 30 పాటల్లోను, మాణిక్య వాచకర్ రచించిన తిరువెంబావై 20 పాటల్లోను చివర 'ఏలోర్ ఎంబావాయ్' అనే మాటలు ఉంటాయి. వీనికి అర్థమేమీలేదని అంటారు. ఈ మాటల్ని తప్పిస్తే ఆ రచనలు 'వెణ్బా' ఛందస్సులో ఉన్నట్లుగ స్పష్టం. కన్నడ భాషలో ఏలపాటకు ఆరు రుద్రగణాలమీద ఒక గురువు ఉండటం సామాన్యలక్షణంగాచెప్తారు. ఈ ఏలపాటలు తెనుగు కన్నడ యక్షగానాల్లో ఉన్నాయి.

ఏలా ప్రబంధం వేరు, ఏలపాట వేరు అని చెప్పినా రెండింటికి ఒక్క సామ్యం మాత్రం ఉంది. ఏలా ప్రబంధంలో పద మూాత్మకమైన ధ్రువలో ఏదో ఒక పదం స్తుత్య నామాంకితంగా ఉండాలి. అంటే స్తుత్యంగా ఉండే ఇష్టదైవం, రాజు, నాయకుడు, అనే వారిపేరు రావాలి. ఏలపాటలో కూడా మధ్యలో నాయకసంబోధనం ఉండాలని ఈ గ్రంథకర్త చెప్తున్నాడు. చూడగా పాట మొదట్లో నాయకాహ్వానం, మధ్యలో నాయక సంబుద్ధి ఉండాలని ఈ గ్రంథకర్త చెప్పడంలో ఏలా ప్రబంధ లక్షణం కొంత ఇక్కడ అదుకబడిందా అనే సందేహం కలుగుతుంది. మ్లేచ్ఛ పరిభాషగా ఉండాలనటం ప్రాకృతాది దేశభాషల్లో ఉండటంగా మనం గ్రహించవచ్చు.

తెనుగు సాహిత్యంలో ఏలల ప్రశంస పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణం, వేంకటనాథుని పంచతంత్రం, మల్లన రాజశేఖరచరిత్రం, పాంచాలీ పరిణయం, వసు చరిత్ర, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నం మొదలైన గ్రంథాల్లో ఉంది.

యక్షగానాల్లో వచ్చే ఏల పాటలు మన గ్రంథకర్త చెప్పిన లక్షణానికి సన్నిహితంగానే ఉంటాయి. 'సుగ్రీవ విజయం'లోని ఏలపాట దళం చూపబడుతున్నది.

"భాను వంశా మూానబుట్టీ
దానవా కామినిగొట్టీ
వూని మఖమూ నిర్వహింపావా- ఓ రామచంద్రా!
మౌనివరులూా సన్నుతింపాగా"

పై ఉదాహరణంలో మాత్రం త్రిపుట తాలం గోచరిస్తుంది. కాని ఏలల్లో అట తాళానికి ప్రధాన్యమున్నట్లు తెలుస్తుంది.

తే ॥గీ॥ యక్షగాన పదంబులు నవ్విధమున
సముచితానేక విధ తాళసంగతులను
నవరసాలంక్రియా సవర్ణంబు లగుచు
నలరునని హరికీర్తనాచార్యు డనియె॥ 66

తా॥యక్షగాన పదాలు ఆ విధంగా తగిన పలు విధాలైన తాళాలతో, నవరసాలతో కూడి అలంకారాలలో కూడిన గాన పద్ధతి కలిగి ప్రకాశిస్తాయని హరికీర్తనాచార్యుడు (అన్నమయ్య) చెప్పాడు.

వ్యా॥ 'అవ్విధమున' అనే నిర్దేశం ఇంతవరకు చెప్పిన వాక్యం, దరువు, చందమామపదం, ఏలపదం అనే వాటిని సూచిస్తూ వాటిని యక్షగాన పదాలని స్పష్టీకరిస్తున్నది. ఈ యక్షగానపదాల్లో తాళములు ముఖ్యం అనటం ఒక ప్రధానాంశం. గాన పద్ధతిలో రసాలంకారాలు ఉంటాయనటం రెండో అంశం. రాగాలు, రాగాలంకారాలు, తాళాలు తాళాలంకారాలు మునుపు స్పృశింపబడినవే. రసాల విషయం ఇక్కడ కొంచెం చెప్పాలి. అంటే రసాలకు స్వరాలకు, జాతులకు ఉండే సంబంధం అన్నమాట. నాట్యశాస్త్రం ఇలా చెప్తోంది:

శృంగార హాస్యాలకు మధ్యమ పంచమ స్వర భూయిష్ఠమైన గానం కావాలి. అంటే 'ప- మ' అనే స్వరాలు శృంగార హాస్యాలకు వ్యంజకాలన్నమాట. అలాగే కరుణకు 'గ-ని' స్వరాలు వ్యంజకాలు. రౌద్ర, వీర, అద్భుతాలకు 'స-రి'లు వ్యంజకాలు, బీభత్స భయానకాలకు 'ద' వ్యంజకం. అనగా ఆయా స్వరాలు ఎక్కువగా ఉంటే ఆయా రసాలు వ్యంజింపబడతాయని అభిప్రాయం (నాట్య రసాల్లో శాంతం చెప్పబడలేదు)

అలాగే నేటి రాగాలకు మాతృకలు అనదగిన జాతుల్లోను రసోచిత ప్రయోగం ఉండేది. వాటి వివరాలు చూపబడుతున్నవి.

| రసం | ముఖ్య స్వరాలు | షడ్జ గ్రామజాతులు | మధ్యమ గ్రామజాతులు | ముఖ్య స్వరాలు |
|---|---|---|---|---|
| శృంగారం, హాస్యం | స-మ | షడ్జమధ్యమ, షడ్జోదీచ్యవతి | మధ్యమ,పంచమి నందయంతి | మ-ప |
| కరుణం | గ-(అంశ) | షడ్జకైశికి | గాంధారి రక్తగాంధారి | గ(అంశ) |
| రౌద్రం-వీరం | స-రి(గ్రహ) | ఆర్షభి,షాడ్జి | మధ్యమోదీచ్యవ గాంధారోదీచ్యవ | స-రి(అంశ) |
| భయానకం | ద(అంశ) | ధైవతి | కైశికి | ద(అంశ) |
| బీభత్సం | ద(అంశ) | ధైవతి | కైశికి, గాంధారపంచమి | ద(అంశ) |
| అద్భుతం | స-రి(గ్రహ) | ఆర్షభి,షాడ్జి | ఆంధ్ర,కర్మారవి | ని(అంశ) |

సర్వరసాలకు షడ్జమధ్యమ ప్రయుక్తం కావచ్చు- దీనిలో సప్తస్వరాలు అంశస్వరాలుగా ఉండవచ్చునుగనుక. (ఇదీ నాట్యశాస్త్రం చెప్పిన విషయమే. అలంకారాలకు రసాలకు సంబంధించి ఇంకా కావాలంటే సంగీత రత్నాకరంలో గ్రామరాగాల దగ్గర చూడవచ్చు.

ఇంక యక్షగానాన్ని గురించి కొంచెం చెప్పాలి. ఇది దేశీయమైన తెనుగు సంగీత నృత్య రూపక ప్రక్రియ.

యక్షులు, గంధర్వులు, చారణులు దేవజాతుల్లో వినబడేపేర్లు. యక్షులు ధనాధిపుడైన కుబేరానుచరులని మనకు తెలుసు. నిధి నిక్షేపాలను కాపాడే వారన్నభావం స్పష్టమే. లక్ష్మీపూజతో వారికి సంబంధం ఉండటంలో వింతలేదు. మంత్రశాస్త్రంలో కూడ 'యక్షిణీ విద్య' ఉంది. సంపదకు సంతానానికి సంబంధించిన పూజతో యక్షగానోత్పత్తికి సంబంధం ఉంది. దేవజాతివారి మాట అలా ఉంచి నేపాల దేశంలోని గంధర్వగానం అనేది ఆ దేశ జనుల్లో ఒక వర్గానికి చెందిన ప్రక్రియ అని తెలుస్తోంది. మార్వారు దేశంలోని వైశ్యులు గాంధర్వంలో నిపుణులై గంధర్వులమని చెప్పకుంటూ గానాన్ని వృత్తిగా చేపట్టి నారు. చారణ నృత్యం చేసే చారణులు సౌరాష్ట్ర దేశీయులని 13శతాబ్దినాటి జాయన నృత్త రత్నావళి చెప్తోంది. (7-135 /188) అలాగే యక్షులుకూడా మానవ జాతివారే. యక్షరాత్రి అనేది వాత్స్యాయనీయంలోను హేమచంద్రుని దేశినామమాలలోను కనబడు తుంది. దేశినామమాల దీపావళి అని అర్థం చెప్పింది. ఆనాడు జూదమాడే ఆచారం ఉండటంతో అక్షరాత్రి అనే పేరు కూడా సార్థకమే అనిపిస్తుంది. సంపదకు సంతానానికి సంబంధించి యక్షరాత్రి, యక్షదేవతా పూజ ఏర్పడినట్లు కనబడుతుంది. యక్షదేవతా పూజ 'అక్కదేవతల' పూజగా తెనుగుదేశం బ్రాహ్మణ కుటుంబాల్లోనూ ప్రచారంలో ఉంది. దానికి ఒక పాట కూడా ప్రసిద్ధంగా ఉంది. ఈ మత సంబంధమైన పుట్టుకగల అంశాలకు యక్షులనే ఒక మానవజాతివారికి సంబంధం ఉంది. వీరికి ఆట, పాట అనే రెండింటిలోను ఒక ప్రత్యేకమైన బాణీ ఉన్నట్లున్నది. సంగీతంలోని 'యతి'కి 'జక్కా' అనేది మరొకపేరు. క్రీ.శ. 4/5 శ. నాటి మతంగుడు 'జక్కిణీ' నృత్యాన్ని కల్పించి నట్లు 'బృహద్దేశి'వల్ల తెలుస్తున్నది. 13 శతాబ్దినాటి 'నృత్త రత్నావళి' జక్కిణీ నృత్యాన్ని వర్ణిస్తూ హుడుక్కావాద్యంతో చండాలస్త్రీ నృత్యం చేసేటట్లు చెప్తున్నది. (7-130/134) తెనుగు సాహిత్యంలో పాలకురికి సోమనాథుని (1280-1340) 'పండితా రాధ్య చరిత్ర'లో గంధర్వయక్ష విద్యాధరాది వేషాలు వర్ణింపబడినవి. శ్రీనాథుని (క్రీ.శ. 1430) భీమే శ్వరపురాణంలో 'యక్షగానసరణి' (3-65) సంస్కృత గ్రంథాతిరిక్తంగా పేర్కొనబడింది. ఆయనదే అయిన 'క్రీడాభిరామం' లో జక్కులపురంధ్రి నృత్యం, (135 పద్యం) దానివెం టనే 'అక్క దేవతల' నృత్య ప్రదర్శనం (136-138 పద్యాలు) వర్ణింపబడినై. అల్లసాని

పెద్దన (1509-1530) 'మను చరిత్ర'లో 'గంధర్వ యక్షగాన ఘూర్ణిత'మైన కోనచెప్పబడింది. ముక్కుతిమ్మన (1509-1530) పారిజాతా పహరణంలో యక్షుల నృత్త, గానాల ప్రశంస (2-92 93) ఉంది. అయ్యలరాజు రామభద్రుని 'రామాభ్యుదయం'లో (3-42) యక్షుల గానప్రశంస ఉంది. చిత్ర భారతం (4-80/7-21)లో యక్షుల నాట్యగానాల ప్రశంస ఉంది.

ఈ 'యక్ష' శబ్దం నృత్తగానాశ్రితంగా ఉండి జాతి వాచకమైంది. యక్షులుజక్కులనబడినారు. జక్కులవారు తెనుగుదేశానికి చెందిన వారనటానికి ఈ క్రింది అంశాలు ఉన్నాయి. రాయలసీమలోని కర్నూల్ జిల్లా పత్తికొండ తాలూకాలో జక్కసానికుంట్ల, అనంతపురం జిల్లా గుత్తి తాలూకాలో జక్కుల చెఱువు, పెనుగొండ తాలూకాలో జక్కుల చెఱువు, హిందూపురం తాలూకాలో జక్క సముద్రం, బళ్లారిజిల్లాలో జక్కులాడికి అనేవి జక్కులవారి ప్రాచుర్యాన్ని చెప్పే గ్రామనామాలు. వీటిలో కొన్నైనా జక్కులవారి కియ్యబడిన ఇనాములని తెలుస్తోంది. జక్కుల కన్నాయి అనే ఆమె 9-7-1481నాడు తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానంలో ఒక శాసనం వేయించింది. అది వారి ప్రాభవానికి గుర్తు. ప్రాచీనకాలంలో జైనుల్లోను బౌద్ధుల్లోను యక్షులనేవారుండినట్లు ఆయా సాహిత్యాలవల్ల తెలుస్తోంది. వారే అనంతర కాలంలో హిందూమతా వలంబులై ఉందురని ఒక ఊహ.

కన్నడ సాహిత్యంలో 12శతాబ్దినాటి చంద్రప్రభ పురాణం(7-96)లోను మల్లినాథ పురాణం (6-98)లోను 'ఎక్కలగాణ' 'ఎక్కలగానం' పేర్కొనబడినై. 16 శతాబ్ది నాటి 'భరతేశవైభవం' (ఆస్థాన సంధి- 58వ)లో 'ఎక్కడిగల'నాట్యం చెప్పబడింది. కాని కన్నడ దేశంలో ఎక్కల గాణలు గాని ఎక్కడిగలుగాని లేరు. కన్నడ యక్షగానాలన్నీ కూడా 17శతాబ్ది చివర భాగానికి ముందువి కావని కన్నడ యక్షగాన పరిశోధకులు శ్రీ ఎమ్. గోవిందరావుగారు వ్రాసినారు. దొరకకపోయినా తెనుగులో తొలి యక్షగానమని చెప్పదగింది 15శతాబ్ది ఉత్తరార్ధానికి చెందిన ప్రోలుగంటి చెన్నశౌరి 'సౌభరి చరితము' అనబడే జక్కులకథ. ఈ జక్కుల కథ సౌభరి మహర్షి సంతానకాంక్షకుచెందిన కథ. లభ్యమయ్యే వానిలో చక్రపురి రాఘవాచార్యునిదని చెప్పదగిన (క్రీ.శ. 1545 ప్రా.) 'విప్ర నారాయణచరిత్ర', క్రీ.శ. 1568 నాటి కందుకూరి రుద్రయ్య 'సుగ్రీవ విజయము' తొలి గ్రంథాలు. జక్కులవారు కళావంతులై కృష్ణాజిల్లా తెనాలి మున్నగుచోట్ల 'బలిజ'లలో చేరిన వారై ఉన్నట్లు **Thurston**గారి **'Castes and Tribes of South India'** అనే గ్రంథంలో చెప్పబడినందున, యక్షగాన ప్రక్రియ తెనుగుదేశానికి చెందినదనేది స్పష్టం. లభ్యమయ్యే తెనుగు యక్షగానాల సంఖ్య 542 . అలభ్యాలు: 260.

ఇంక తమిళభాషలోని ప్రాచీనమైన 'సిలప్పదికారం'లో చెప్పబడిన 'కురువైక్కూత్తు' నుండి యక్షగానాలు పుట్టినవనేమాట ఒకటి ఉన్నది. కాని అది నిరాధారము. 'కురవై క్కూత్తు' భేదంగా చెప్పబడిన 'అచ్చియర్ కూత్తు,' గొల్లభామలు కృష్ణునుద్దేశించి చేసెడి రాసక్రీడవంటి నృత్యం; 'కున్రక్కురవై' అనేది సుబ్రహ్మణ్యేశ్వరుని గూర్చి చేసే నృత్యం; 'కార్కురవై' అనేది శీతకాలానుకూలమైన నృత్యం; పిన్రెక్కురవై, మున్రెక్కురవై అనేవి యుద్ధజయ సంబంధాలని తెలుస్తున్నది.

తమిళంలో కూడా 'కురవంజి'లనబడే రచనలు 17 శతాబ్దికి ముందు లేవు. తమిళంలోని యక్షగానాల సంఖ్య 7లేదా 8. తెనుగులో కురవంజి యక్షగానాలనేవి 19 శతాబ్దిలో వచ్చినవే. 18శతాబ్ది రచనల్లో ఎఱుకత పాత్ర మాత్రం కనబడుతుంది. తమిళ లక్షణ గ్రంథాల్లో చెప్పబడిన 96 ప్రబంధాల్లో 'కురవంజి' అనేది ఒకటి. 'కురత్తిప్పాట్టు' 'ఇలక్కణ చిందనై' అనే లక్షణ గ్రంథంలో చెప్పబడింది. ఈ పాటయే 'కురవంజి' దృశ్యరచనకు దారిచూపిందని ఒక ఊహ. కేరళ దేశంలో ఇది 'కురత్తి యాట్టమ్'గా ప్రదర్శింపబడుతోంది. ఏమైనా యక్షగాన ప్రక్రియ తమిళసంప్రదాయంలో పుట్టింది కాదనేది ఫలితాంశం. కాగా యక్షగానం శుద్ధంగా తెనుగుదేశపు సంగీత నృత్య రూపకం. ఈ యక్షగానాల్లోతాళ ప్రధానాలైన 'రేకులు' 'దరువులు' అనేపాటలుంటాయి. ఇవి రగడ భేదాలు అని చెప్పవచ్చు. అంతే కాక ద్విపదలు, ఏలలు, అర్ధచంద్రికలు, జాత్యుపజాతులు, చూర్ణికలు మున్నగునవి యక్షగానాల్లోవిశేషంగా ఉంటాయి. వీనినిగూర్చి వెనుక విస్తారంగానేచెప్పబడింది. యక్షగానాల్లో, ధ్రువ, మఠ్య, రూపక, జంపె, త్రిపుట, అట, ఏకతాళాలే కాక లఘుశేఖరం, రచ్చతాళం, చిత్రతాళం వంటి తాళ విశేషాలు కనబడతాయి. శహాజీ త్యాగ వినోద చిత్ర ప్రబంధంలో బసవశంకర, హనుమత్కుంభం మున్నగు దేశితాళాలు వాడబడినై. యక్షగానాల్లోని గేయ విశేషాల్లో అధ్యాత్మలు, అనువులు, అలకపాటలు, అప్పగింత పాటలు, అల్లోనేరేళ్లు, అష్టకాలు, చౌపద్యష్టకాలు, ఊంజల్, ఓడ, కీర్తన, కోతియాట పదం, గజల్, గొబ్బిళ్లు, చెండ్లాటపాట, జాతిస్వరమెట్టు, జావళి, డోల, డిండి మండోరా, తంగం, తందనపదం, తరంగం, తలంటుపాట, తలుపు దగ్గరి పాట, తిలాన తరగతి, తేవారం, తోహరా, త్రిభంగులు, త్రిస్తబకం, దండెయాడింపు పాట, ధవళము, నలుగు పాట, నోటు, బంతులాటపాట, మంగళము, మేలుకొలుపు, రాసప్రబంధం, లఘువులు, లాలిపాట, లావణి, వర్ణం, విరాజిపదం, శబ్దజతి, శోభనం, సంగీత మకరందం, సువ్వి సువ్వాల, హెచ్చరిక వగైరాలు తరచుకనబడతాయి.

వ ॥ మఱియుఁ బదసంధులెట్టి వనిన

కం. ॥ భావిత లౌకిక వైదిక
పావనగతి నాంధ్ర భాషఁ బల్కెడు సంధుల్
త్రైవిక్రమాది భాషా
భావజ్ఞులు వలుకునట్టి పద్ధతిఁ జెల్లున్ ॥ 67

తా॥ఇంక పదసంధులు నడిచే తీరు చెప్పబడుతోంది. ఆంధ్రభాషలో పలికే సంధులు లౌకిక మార్గాన వైదిక మార్గాన పవిత్రమైన తీరుగా పొందబడినట్టివి. అవి భాషాన్వ భావం తెలిసిన త్రివిక్రముడు మొదలైనవాళ్లు చెప్పే పద్ధతిగా నడుస్తాయి.

వ్యా॥ ఈ పద్యంలో తెలుగులో పదాలకు సంధి కలిపి పల్కటం ఎలాగో సూచింపబడుతోంది. దానికి సంబంధించి రెండు ముఖ్యాంశాలు చెప్పబడినై. ఆంధ్ర భాషలోపల్కబడే సంధులు సంస్కృత ప్రాకృతాలను అనుసరించి పవిత్రంగా వచ్చిన సంప్రదాయానికి చెందినవి అనేది మొదటి అశం. దీన్ని ఆశ్రయించి, తెలుగులో సంధి విధానం భాషాన్వభావం తెలిసిన త్రివిక్రమాది వ్యాకర్తలు చెప్పే పద్ధతిగా ఉంటుందనడం రెండో అంశం.

ఆంధ్రభాషను కూడా ఒక ప్రాకృతంగా భావించడం, ప్రాకృతంలో ప్రసిద్ధులైన హేమ చంద్రుని, త్రివిక్రముని తెనుగులో కూడా స్మరించడం విన్నకోట పెద్దన (1402- 1407) కావ్యాలంకార చూడామణి నాటికే ఉంది. (9ఉల్లా- 8) ప్రాకృతాల్లో పండితుడై అష్ట భాషాదండకం కూర్చిన మనప్రస్తుత గ్రంథకర్త తాళ్లపాక చినతిరుమలాచార్యులు కూడా ఈ పద్యంలో త్రివిక్రముడు మొదలైన వారిని స్మరించినాడు. ఇతనికి సుమారు నూటపాతికేండ్ల తర్వాత (క్రీ.శ. 1650 ప్రాం.) వచ్చిన అప్పకవి కూడా ఆంధ్ర భాషను ప్రాకృత భేదంగా చెప్పి (1-75) అష్ట భాషల్లో ఆంధ్రిని కూడా చేర్చి (1-77) షడ్విధ ప్రాకృతాల సందర్భంగా వాల్మీకి సూత్రాలను, హేమచంద్రుని భాష్యాన్ని, త్రివిక్రముని వృత్తిని పేర్కొన్నాడు. (1-79) కాని తెనుగుభాషకు లక్షణం ఆంధ్రశబ్ద చింతామణిని బట్టి దానికి టీక వ్రాసిన బాలసరస్వతి మొదలైనవారు చెప్పిన మార్గాన నడుస్తుందన్నాడు. తెనుగు భాషకు సంబంధించిన సంధుల్లో త్రివిక్రమ మత సంధులు, కవి భల్లట మతసంధులు, అధర్వణమత సంధులు, హేమాచార్య మతసంధులు- అనేవి ఆంధ్ర శబ్ద చింతామణి అనే సంస్కృత భాషారూపమైన వ్యాకరణంలోను, దాన్ని అనుసరించి తెనుగులో వ్రాసిన 'అప్పకవీయం'లోను చెప్పబడినవి. (అప్పకవీయం 5-11, 115, 129, 168).

పై వారిలో కవిభల్లటుడు క్రీ.శ. 1230 ప్రాంతంవాడని, అధర్వణుడు కూడా ఆ శతాబ్దివాడేనని, తెలుస్తున్నది. త్రివిక్రముని విన్నకోట పెద్దన పేర్కొనటంచేత క్రీ.శ. 1400కు పూర్వుడనటం స్పష్టం. ఇతడు తెనుగునకొక వ్యాకరణాన్ని సంస్కృతంలో వ్రాసినట్లు వినికిడి. అది నేడు ఉపలభ్యం కాదు. ఆచార్య హేమచంద్రుడు (క్రీ.శ. 1088- 1172) ప్రసిద్ధుడే.

కం. ॥ నానావిధ దేశంబుల
నానా కవిబుద్ధి వర్ణనారచనలచే
మానిత తానకరాగము
తోనలరున్ దేశిపదము దొరలకు మెచ్చై ॥ 68

తా ॥ 'దేశిపదం' అనేది పలురకాల దేశాల్లోని పలు రకాలైన కవుల బుద్ధి విశేషాల వర్ణనలతో కూర్చబడి తానకరాగయుక్తంగా ఉంటూ రాజులు మెచ్చేటట్లుగా ఉంటుంది.

వ్యా ॥ ఈ పద్యంలో 'దేశిపదం' ప్రాశస్త్యం చెప్పబడుతోంది. ఇది ఒక్కొక్క ప్రాంతంలో ఒక్కో విధంగా ఉండవచ్చు. ఈ వైవిధ్యం ఇంతమాత్రంతో ఆగదు. దాన్ని పలురకాల బుద్ధి విశేషంకల కవులు కూర్చుతారు కాబట్టి పలు విధాలైన వర్ణనలతో కూడిన భావనావిశేషాలు, రచనా విశేషాలు ఉంటాయి. ఇంతటి వైవిధ్యంలో కూడిన ఈ దేశిపదానికి 'తానం' ముఖ్యంగా ఉంటుంది. ఇలాంటి దేశిపదం దొరలు మెచ్చుకొనే పదం. దొర అంటే రాజు, సేనాపతి, యోధవరుడు, గొప్పవాడు అనే అర్థాలు ఉన్నాయి. సమాజంలో గొప్పవాళ్లు మెచ్చుకునేటట్లుగా ఉంటుందని చెప్పవచ్చు.

ఈ పదప్రాశస్త్యాన్ని చెప్పడంలో 'వర్ణనానిపుణః కవిః' అనే మాట కవి మనసులో ఉంది. 'నిపుణః' అనే మాటకు మిక్కిలిగా పవిత్రీకరించువాడు అని వ్యుత్పత్త్యర్థం. వర్ణనచేత శ్రోతలను లేదా పాఠకులను పవిత్రంగా చేసేవాడని అభిప్రాయం. కవుల బుద్ధి విశేషాలన్నీ ఈ వర్ణనల్ని కూర్చడంలో వినియుక్తాలై శ్రోతల్ని పాఠకుల్ని పవిత్రం చేస్తాయి. భగవంతుణ్ణి గురించిన పదమైతే చెప్పనక్కరలేదు. వినేవారి మనసుల్లోని కసటు పోయేటట్లుగా కడిగి వేసి వారు నిర్మలంగా ఉండేటట్లు చేస్తాయి. యతీశ్వరుని దృష్టి కవి మాటలు పవిత్రీకరిస్తాయని ఆభాణకం. 'యతేర్దృష్టిః కవేర్వచః'

ఈ పద్యంలోని తానక రాగము అనే దాన్ని ఇక్కడ 'తానం' అని మాత్రమే గ్రహిస్తే చాలు. స్పష్టంగా రాగం అని ఉంది కదా అనుకోరాదు. తాన/తానా రాగం ఉండే మాట నిజమే కాని అన్ని పదాలను ఆరాగంతోనే పాడాలనేది కవి అభిప్రాయంగా ఉండదుకదా! అంతే కాదు. తానాన్ని 'తానకరాగం' అని వ్యవహరించటం తాళ్లపాక చినతిరుమలాచార్యులకు నూరేళ్లు ముందు కాలంలోనే ఉన్నట్లు తెలుస్తుంది. కొఱవిగోపరాజు (1430-1460 AD) తన సింహాసన ద్వాత్రింశిక అనే గ్రంథంలో వ్యర్థకార్యాల్ని చెప్తూ ఇలా వ్రాశాడు:

"తంత్రులు లేని వీణయును తానకరాగము లేని గీతమున్

మంత్రులు లేని రాజ్యము సమానము లన్నియు వ్యర్థకార్యముల్"

-(సిం.ద్వా.త్రిం. 1-101

తానం పాడని గీతం వ్యర్థమంటున్నాడు గోపరాజు.

ప్రబంధం, గీతం, తానం, కీర్తన, పదం, వర్ణం అనేవి ప్రక్రియా విశేషాలు; వీటిలో ప్రబంధ గీత తానాల్లోయతిప్రాసలు చారుత్వహేతువులని, ఒకకప్పుడు యతి భంగమో ప్రాస భంగమో ఏర్పడినా ఫర్వాలేదని కీర్తన, పదం, వర్ణం అనే వాటిలో యతి ప్రాసలు తప్పకుండా చెల్లి తీరాలని తెలుస్తుంది.తెనుగును గూర్చి సంస్కృతంలో వ్రాయబడిన 'అథర్వణ కారికావళి' అనే కారికల్లో అజంతపరిచ్ఛేదంచివర 'సంగీత కవిత'కు సంబంధించిన కొన్ని శ్లోకాలు ఉన్నాయి. అవి ఈ క్రింద చూపబడుతున్నాయి. (అయినా ఇక్కడ ఒక్క విషయం చెప్పాలి. ఈ కారికలు 17 శతాబ్దినాటి అహోబలుడనే పండితుడు తానే రచించి అధర్వణుని పేర ప్రదర్శించాడని ఒక వాదమున్ను ముద్దరాజు రామన (1580-1650AD) 'కవి జన సంజీవని'లోను వెల్లంకి తాతంభట్టు (1480-1520AD) కవిచింతామణిలోను పరంపరాగతంగా వచ్చిన ఒకటి రెండు కారికలు తెనుగులోనికి అనూదితాలుగా ఉన్నందు వల్ల ఇవి 13వ శతాబ్దినాటి అధర్వణుడు చేసినవే అనే వాదం-ఉన్నై. సంగీత కవితకు సంబంధించిన శ్లోకాలు కనుక పాఠకులకు ఉపకరిస్తాయని ఇక్కడ చూపబడుతున్నై.)

సంగీత కవితాయాంతు గణాదౌ యతిరుచ్యతే

ప్రాసోవా నాతిసామీప్యే నాతిదూరే విధీయతే॥

గీత తాళానుగుణ్యేన ప్రాస్వస్యాద్దీర్ఘ సంశ్రుతిః

ప్రాస్వ శ్రుతిస్తు దీర్ఘస్యా ద్దోష ఇత్యుచ్యతేబుధైః॥

ఆంధ్ర పద్యావళౌ ప్రాసం ద్వైతీయాకం తథా దిమం

పళిం తన్నియమస్థానే తద్ధితన్నియుతం విదుః॥

విరతి ప్రాస సంయోగః క్రమశోऽత్రహి గణ్యతే

కదాచిత్ యతియోగస్తు నసంగీత విరోధకృత్॥

ప్రబంధ గీత తానేషు కీర్తనే పదవర్ణయోః

తాళావృత్తాత్మకం పాదం గాయకాః పరిచక్షతే॥

ప్రబంధాది త్రికే ప్రాస విశ్రమౌ చారుతా వహౌ

న తయోః కుత్రచిద్ధాన మపి దోషావహాం విదుః॥

కీర్తనాదిత్రయే నిత్యా ప్రాస విశ్రమసంగతిః

సంస్కృతే పద్యవన్న్యాసస్తద్యోగే౽భ్యుచ్చయో మతః॥
గణ విన్యాస భేదస్య వివక్షా నాత్ర దృశ్యతే
ప్రతిపాదం యతి ప్రాసభంగే దోషస్తు పద్యవత్॥
ద్వికం చతుష్కం షట్కంవా వ్యష్టకం వాత్ర విన్యసేత్
అవృత్తానా మధికతా త్వైచ్ఛికీ సమతా మతా॥
నైషాం విషమవిన్యాసః కర్తృనాయకయోర్హితః
(అధర్వణకారికావళి - అజంత పరిచ్ఛేదం 99-108)

పై శ్లోకాల అభిప్రాయం:

సంగీత కవిత్వంలో మరీ దూరము మరీ దగ్గర కానిచోట్ల యతిగాని ప్రాసగాని చెల్లింపబడుతుంది. యతిగణాదిలో కూర్చబడుతుంది. (99) పాటకు, తాళానికి అనుగుణంగా హ్రస్వాక్షరాన్ని దీర్ఘంగా పలుకవచ్చుగాని దీర్ఘాన్ని హ్రస్వంగా పలుకరాదు. (100) తెనుగు పద్యాల్లో పాదాది రెండో అక్షరం ప్రాస అనబడుతుంది. పాదాది వర్ణంతో సదృశమైన వర్ణం నియత స్థానంలో రావటం యతి (101). పద్యంలో యతిప్రాసలు నియతాలు. అయినా సంగీతంలో ఒకప్పుడు యతి (ఒక్కటి) ఉన్నాచాలు. ( 102) ప్రబంధం, గీతం,తానం, కీర్తన, పదం, వర్ణం అనే సంగీత ప్రక్రియా విశేషాల్లో తాళం యొక్క ఆవృత్తులతో కూడిన దాన్నే పాదం అని గాయకులు వ్యవహరిస్తారు. (103) ప్రబంధ గీతతానాల్లో యతిప్రాసలు ఉంటే అందంగా ఉంటుంది; కాని ఎక్కడైనా భంగమైతే దోషంలేదు. (104) కీర్తన, పదం, వర్ణం అనే వాటిలో యతి ప్రాసలు తప్పనిసరి. సంస్కృత భాషలో కూడా యతి ప్రాసలు కూర్చితే మరీ మంచిది. (105). గణ విన్యాస నియమం అనగా తొలిపాదంలో వచ్చిన క్రమంలోనే మిగతా పాదాల్లో ఆయాగణాలురావాలనే నియమం- లేదు. ఏ పాదంలోనైనాయతిప్రాసలకు భంగం వస్తే పద్యంలోలాగే అది దోషం అవుతుంది. (106) వీటిలో రెండు, నాలుగు, ఆరు, ఎనిమిది ఆవృత్తులు నిలుపవచ్చు. అంతకెక్కువ కూర్చేవాని ఇష్టం. అయినా అవి సమసంఖ్యలో ఉండాలి (107) ఈ ఆవృత్తులు బేసిసంఖ్యలో ఉండటం కర్తకు నాయకునికి మంచిది కాదు. (108).

1. 'తాన'మనే పేరుతో భాషా జనకరాగాల్లో ఒకటి ఉన్నట్లు సంగీత రత్నాకరం చెప్తున్నది. యాష్టికముని ఈ భాషా జనకరాగాలు చెప్పాడట. టక్క భాషా సంబంధమైన ఈ రాగానికి లక్షణం ఇలా చెప్పబడింది.

"తానాఖ్యా సగ్రహాంశాంతా ధావన్యాసా రిపోజ్ఝితా

టక్కజా కరుణే మంద్రే నిసాతద్గమకాంచితా॥"

తానా, తానవలితా, తానకైశికి, తానోద్భవాది భేదాలూ ఉన్నాయి. వీని లక్షణాలూ వేరువేరుగానే చెప్పబడినై. వీటిలో తానకైశిక గ్రామరాగంగా చెప్పబడింది. ఈ భేదాలన్నీ కల్లినాథ వ్యాఖ్యలో కనబడతాయి!

Verse69:

Tr: **Unblemished in bhāva, rasa, alaṃkāra and śayya and beautiful, the sacred compositions called padams composed either by divine inspiration or human endeavour become famous.**

Com: This verse says that padams composed in praise of God become famous. That they are in praise of God is the first reason for their fame;that they are unblemished and flawless in their literary qualities, is the second reason. Bhāva, rasa, alaṃkāra and śayya etc., are items pertaining to Alaṃkāra śāstra (Rhetorics) in literature. They are called Alaṁkāra śāstra since they are the cause of beauty of composition. The talent or power of composition can also occur in two ways. The common method is to study the literary works and Alaṃkāra śāstra and practice composing poetry. The second method is to obtain the talent by divine grace through the upāsana of a mantra and compose poetry. The sacred composition (pāvana bandham) implies that it is in praise of God. The composition being by divine grace or human endeavour imply the upāsana and the regular study of literature respectively. Flawlessness in literary aspects is the first step in literary beauty; positive beauty is the next step. Flawlessness and beauty are mentioned here in respect of bhāva, rasa, alaṃkāra and śayya. The idea is that these are the important ones. In poetic composition śabda, artha, guṇa, alaṁkāra, vṛtti, rīti, pāka, śayya, rasa and dhvani are the ten most important items. Among these śabda, alaṃkāra, rīti, śayya,dhvani are in a way, external aspects; artha, guṇa vṛtti, pāka and rasa are the internal ones. The relishable fruit of reading any composition is experiencing rasa. Whether it is a padam or kāvya, its success lies in its rasa. It is no wonder a composition with rasa becomes famous.

Art yields experience. It is in the form of aesthetic relish or ānanda.This experience of ānanda in a kāvya is called rasa. This rasa is transcendental (or alaukika). Even so, it is born in this world. We get some emotion and modification of mind through the functioning of our senses. This modification of mind or emotion is 'bhāva'. This bhāva, on contemplation, becomes rasa. Though rasa is

కం ॥ భావ రసాలంకృతి శ
య్యా విధములఁ దప్పులేక యందములగుచున్
దైవిక మానుష రచనా
పావన బంధంబులైన పదములు వెలయున్ ॥ 69

తా ॥ భావం, రసం, అలంకారం, శయ్య అనేవాటికి సంబంధించి దోషం లేకుండాను అందంగాను ఉంటూ దైవానుగ్రహం చేతగాని మనుష్య ప్రయత్నం చేతగాని కూర్చబడిన పవిత్రమైన అల్లికగల పదాలు ప్రసిద్ధికి వస్తాయి.

వ్యా ॥ ఈ పద్యంలో భగవత్పరం కీర్తనపరాలైన పదాలు ప్రసిద్ధికెక్కుతాయని చెప్పబడు తోంది. ఈ ప్రసిద్ధికి అవి భగవత్పరంగా ఉండటం తొలి కారణం; సాహిత్యాంశాల్లో లోపం లేకపోవడం మలి కారణం. భావం రసం అలంకారం శయ్య మొదలైనవి సాహిత్యంలో అలంకార శాస్త్రానికి సంబంధించిన అంశాలు. రచనా సౌందర్యానికి ఇవి కారణాలు కనుక అలంకార శాస్త్రంగా చెప్పబడుతున్నై. రచనాశక్తి కూడా రెండు రకాల లభించే అవకాశం ఉంది. ఆసక్తి కొద్దీ సాహిత్య గ్రంథాలు అలంకారశాస్త్రం చదువుకొని కవితా రచన సాధన చేయటంసాధారణ పద్ధతి. మంత్రాద్యుపాసనాబలం వల్ల దైవానుగ్రహాన్ని పొంది కవిత్వం చెప్పడం రెండో పద్ధతి. పదాన్ని 'పావన బంధం' అనడంలో భగవత్పరంగా ఉండట మనే అభిప్రాయం ఉంది. దాని రచనను దైవికం, మానుషం అనడంలో ఉపాసనాపద్ధతిగా సాధించిన కవిత్వం, లోకసామాన్యంగాచదువుకొని వ్రాసిన కవిత్వం అనే అభిప్రాయాలు ఉన్నై. సాహిత్య సంబంధమైన అంశాల్లోతప్పులేక పోవడమనేది అందానికి మొదటి మెట్టు. అందంగా ఉండటమనేది తర్వాతి మెట్టు. సాహిత్యాంశాల్లో ముఖ్యంగా భావం, రసం, అలంకారం, శయ్య అనేవానిపరంగా ఈ దోషరాహిత్యం, సౌందర్యం చెప్పబడినై. ఇవి ముఖ్యాంశాలని అభిప్రాయం. కవితా రచనలో శబ్దం, అర్థం, గుణం, అలంకారం, వృత్తి, రీతి, పాకం, శయ్య, రసం, ధ్వని అనేవి పది ప్రధానాంశాలు. వీటిలో శబ్దం, అలంకారం, రీతి, శయ్య, ధ్వని అనేవి బాహ్యాంశాలు. అర్థం, గుణం, వృత్తి, పాకం, రసం అనేవి అంతరాంశాలు. రచనకు రసానుభవం ఫలం. పదంకాని కావ్యంకాని రసవంతంగా ఉంటేనే దానికి సిద్ధి. రసవంతమైన రచన ప్రసిద్ధికెక్కటంలో వింతలేదు.

కళ అనుభూతిని (experience) ప్రసాదిస్తుంది. అది ఆనందరూపం. ఈ ఆనందా నుభూతే కావ్యంలో రసం అనబడుతోంది. ఇది అలౌకికం. అయినా ఇది లోకం నుండి పుట్టిందే. లోకంలో మనకు ఇంద్రియాల ద్వారా కలిగే బోధ వల్ల మనస్సులో ఎంతో కొంత వికారం, ఉద్రేకం కలుగుతున్నై. ఈ వికారం లేదా ఉద్రేకమే 'భావం' అనబడుతోంది. ఈ భావమే చర్వణ వల్ల రసంగా పరిణమిస్తోంది. రసం అలౌకికం అయినా భావం

మాత్రం లౌకికమే. కాగా లౌకికమైన స్థాయి నుండి అలౌకికమైన స్థాయికి పోవటం భావం రసంగా పరిణమించటం. భగవంతుడు రసస్వరూపుడని 'రసో వైసః' అనేవేదవాక్యం చెప్తున్నది. భగవత్పరమైన పదం కూడా రసవంతంగా ఉండవలసే ఉంది. రసస్వరూపుడైన భగవంతుని ప్రసిద్ధికి కొదువలేనట్లే రసవంతమైన పదానికిప్రసిద్ధికి కొదువలేదు.

1. భావం- రసం: మనోవికారమే భావం అని, ఏ వికారమూలేని చిత్తంలో తొలి వికారమే భావం అని అలంకార శాస్త్రంలో నిర్వచనాలు ఉన్నై. భావం కలగాలంటే ఇంద్రియాలకు విషయాలైన పాంచ భౌతికమైన వస్తుజాలాన్ని వర్ణించాలి. అందు చేత పదంలో కాని కావ్యంలోకాని ఇంద్రియా రామత (Sensuousness) తప్పనిసరిగా ఉంటుంది. కాని అది కళ మాత్రం కాదు. భావంలేని రసం లేదని , రసం లేని భావం లేదని భరతోక్తి (నభావ హీనోస్తి రసః, నభావో రస వర్జితః) ఇంక రసం అనేది భావానికి సంబంధించిన విభావాలు, అనుభావాలు, సంచారి భావాలు, సాత్త్విక భావాలు అనేవాని రూపంగానే రసంగా పరిణమిస్తోంది.

2. అలంకృతి: ఇది సౌందర్య కారణం. ఒక వ్యక్తికి నగలు వగైరాలు బాహ్యాలంకారాలైతే మంచిగుణాలు అంతరాలంకారాలు. కవిత్వంలో కూడా గుణాలు, అలంకారాలు ఇలాటివే అనవచ్చు. అలంకారాల్లో మరలా శబ్దాలంకారాలు బాహ్యాలు అని అర్థాలంకారాలు అంతరాలని చెప్పవచ్చు. గుణాలు అలంకారాలు రసానుభావానికి సహకారులు.

3. శయ్య: పదాల మార్పిడిని సహించనికూర్పు శయ్య అనబడుతోంది. 'అర్థవ్యక్తి'కి(ప్రదర్శించవలసిన అర్థాన్ని ప్రదర్శించటానికి) ఇది పనికివస్తుంది. రసానుభవానికి దోహదం చేస్తుంది. సుకుమారమైన పాకం, అందాన్ని పట్టిచూపే శయ్య కావ్యానికి విజ్ఞానమయకోశంలాంటివి.

4. రచన: ఈ మాటకు కూర్చుట, అమర్చుట అని అర్థం. అంతే కాకుండా స్వల్పమైన అలంకృతిని అటుఇటు సర్దుబాటు చేసి అందంగా ఒక విచ్ఛిత్తి విశేషాన్ని పుట్టించడం కూడా రచనే. కావ్యం కాంతాసమ్మితం అన్నపుడు వయసులో ఉండే నాయిక భావపుష్టి రసపుష్టి కలిగి రతి క్రీడకు ఆటంకం కాకుండా స్వల్పాభరణాలతో పడక చేరి భర్తను సుఖపెట్టేటట్లుగా పదం కాని కావ్యంకాని రసస్పర్శగల పదాలతో భావ పుష్టి రసపుష్టి గలిగి విచ్ఛిత్తి విశేషం కల స్వల్పాలంకారాలతో అందంగాను అర్థవ్యక్తి కలిగేటట్లుగాను ఉండాలని అభిప్రాయం.

కం ॥ బూరుగు కాయం గొటికిన
నీరస తూలంబు దిశలనిండిన గతి ని
స్సార పదబంధ కవితా
పారీణుల పదము హాస్యపదమై యుండున్ ॥ 70

తా ॥ బూరుగు కాయను కొటికితే తడిలేని తేలికైన దూది అన్ని వైపులకు వ్యాపించి నట్లు సారంలేని పదాలు కూర్చే కవిత్వంలో పారం ముట్టిన వాళ్ల పదం నగుబాట్లపాలుగా ఉంటుంది.

వ్యా॥ వెనుకటి పద్యంలో కావ్యం కాంతాసమ్మితమనే అభిప్రాయం మనసులో ఉంచుకొని పదం భావపుష్టి రసపుష్టి కలిగి రసానుభూతికి ఆటంకం లేకుండా స్వల్పాలంకారాలతో. అర్థ వ్యక్తి కలిగి ఉండాలని చెప్పబడింది. ఈ పద్యంలో రస స్పర్శ లేని బెండు పదాలతో భావపుష్టి రసపుష్టి లేకుండా తేలికగా ఉంటూ నగుబాట్లపాలయ్యే నీరసమైన పదకవిత బూరుగు దూదిలాంటిదని నిందింపబడుతోంది. బూరుగుదూది తేలికై గాలివల్ల అన్ని దిక్కులకు కొట్టుకుపోవటం వల్ల అది చేతికంది అనుభవయోగ్యంగా ఉండదు. అలాగే నీరసమైన పదకవిత కూడా రసం లేకుండా, ఏక వాక్యత లేకుండా ఉండి అనుభూతి నియ్యలేదని అభిప్రాయం. యథార్థానికి ఈ పద్యం రాబోయే పద్యానికి భూమికలాంటిది. రాబోయేపద్యంలో గీత చౌర్యం నిందింపబడుతోంది. అన్నమాచార్యుల సంకీర్తనల్లోని అధ్యాత్మిక సంకీర్తనల్లో (196 రేకు) 'వెఱ్ఱులార మీకు వేడుక కలిగితేను' అనే 10 చరణాల పాటలో తన సంకీర్తనల ఛాయాపహారం గురించి నిందించాడు. ఆ సందర్భంలో-

'ఘాత బూరుగుఁబండు కడుపులోన దూది

ఏతుల నుడుగులు ఎక్కునా వారికి' -అని ఉంది.

పాటలో బూరుగు పండు దూది స్వామి దీపారాధనకు వత్తి చేయడాని రాదనే అభి ప్రాయం ఉంది. ఆ దూది బెండు చావలు అల్లేవారి మాటలతో పోల్చబడింది. పద్యంలో బూరుగుకాయ అనబడింది. ఇది అపరిపక్వస్థితిని సూచిస్తుందని కూడా అనవచ్చు.

వ॥ మతి యన్యగీత చౌర్యం బెట్టిదనిన

ఆ॥వె॥ కూటసాక్షి సాక్షి గోరినం బలుకుట
యన్య విత్తములకు నాశపడుట
సభల నితర గీత చౌర్యంబు సేయుట
భరతమౌని యొక్కపాటియనియె॥ 71

తా॥ ఇంక ఇతరుల గీతాలను దొంగిలించడమనేది ఎలాంటిదో చెప్పబడుతోంది. చూడ నిదాన్ని చూచినట్లుగా సభల్లో అబద్ధపు సాక్ష్యం చెప్పడం, పరుల సొమ్ముకు ఆశపడడం, ఇతరులు కూర్చిన గీతాల్ని దొంగిలించడం- ఈ మూడు ఒకే రకమైన పనులని భరతముని చెప్పాడు.

వ్యా ॥ అబద్ధపు సాక్ష్యం చెప్పటం, పరుల సొమ్ముకు ఆశపడటం ఎలాగ పాపహేతువులో అన్యుల గీతాల్ని దొంగిలించడం కూడ అలాగే పాపహేతువని భరతముని చెప్పినట్లుగా చెప్పబడింది.

పంచాగ్నుల్లో ఒక అగ్నికి సభ్యం, మరొక దానికి ఆవసథ్యం అని పేరు. సభ్యం అనే అగ్ని రాజసభలో ఎప్పుడూ వెలిగే శ్రౌతాగ్ని. రాజు నివసించే ప్రాసాదంలో ఉండే అగ్ని ఆవసథ్యం అనే శ్రౌతాగ్ని. అగ్ని సత్యానికి ధనానికి ప్రతీక. సభలో అబద్ధపు సాక్ష్యం చెప్పడం పాపహేతువు; పరుల సొమ్ముకు ఆశపడడం అలాంటిదే. గీత గానం సభను ఆనందింపచేసేది కనుక గీత చౌర్యం కూడా పై రెండింటిలాగే పాపహేతువు అని అభిప్రాయం.

ఇక్కడ భావరసాది ప్రసక్తినిబట్టి పాట వ్రాయడం అనే 'మాతు' రచన ప్రధానాంశం. అయినా పాట రాణించాలంటే ధాతు మాతువులు రెండింటిలోనూ క్రొత్తదనం ఉండాలి. సంగీత రత్నాకరం ప్రకీర్ణాధ్యాయం (11, 12 శ్లో)లో వస్తుకవి శ్రేష్ఠుడని వర్ణకకవి మధ్యముడని చెప్పబడింది. అన్యులు కూర్చిన ధాతువునకు మాటలు కూర్చే మాతుకారుడు 'కుట్టికారు' డనబడినాడు. అదే గ్రంథం ప్రబంధాధ్యాయంలోని రూపక ప్రబంధాల దగ్గర గీతానికి నవీనత ఎలా సంపాదించవచ్చునో (4-361/367) ఇలా వివరించబడింది!

గుణాన్వితం దోషహీనం నవం రూపక ముత్తమమ్॥
రాగేణ ధాతుమాతుభ్యాం తథా తాలలయౌదువైః
నూతనై రూపకం నూత్నం రాగః స్థాయాంతరైర్నవః॥

ధాతూ రాగాంశ భేదేన, మాతోస్తు నవతా భవేత్

ప్రతిపాద్య విశేషేణ రసాలంకార భేదతః॥

లయగ్రహ విశేషేణ తాలానాం నవతా మతా

తాల విశ్రామతోఽన్యేన విశ్రామేణ లయోనవః॥

ఛందోగణ గ్రహన్యాస ప్రబంధావయవై ర్నవైః

ఔడువా వరవర్యాయా రచనా నవతాం వ్రజేత్॥

ఈగ్రంథంలోనే చెప్పబడ్డ పది గీతి గుణాలతో కూడి, ఇందేచెప్పినపది దోషాలు లేని ప్రబంధం క్రొత్తదిగా ఉంటే ఉత్తమం. ప్రబంధానికి నూతనత్వం సంపాదించడం ఎలాగంటే చెప్పబడుతోంది. రాగానికి అవయవాలైన స్థాయిలను మార్చి స్థాయాంతరాలను కూర్చడం వల్ల రాగానికి క్రొత్తదనం వస్తుంది. రాగాంతరావయవాలైన (1) కారణాంశ (2) కార్యాంశ (3) సజాతీయాంశ (4) సదృశాంశ (5) విసదృశాంశ (6) మధ్యమాంశ (7) అంశాంశ అనే స్థాయిభేదకాల వల్ల రాగావయవ విశేషాలు మారిపోయి ధాతువునకు క్రొత్తదనం వస్తుంది. ఇంక మాతువుకు క్రొత్తదనం రెండురకాల వస్తుంది. వస్తు భేదం చేతను రసాలంకారాది భేదం చేతను మాతువుకు క్రొత్తదనం. తాళాలకు క్రొత్తదనం ఎలా వస్తుందంటే ద్రుత మధ్య విలంబితాలనే లయవిశేషం చేతను, సమం అతీతం అనాగతం అనే గ్రహ విశేషం చేతను వస్తుంది. ఇంక లయకు క్రొత్తదనం ఎలా వస్తుందంటే తాలావయవి విశ్రామాన్ని మార్చడం వల్ల వస్తుంది. ఛందస్సు గణాలు మార్చడం వల్ల ఔడువనవత్వం వస్తుంది. ఔడువం అంటే రచనలో విశేషం. ఇన్ని మార్గాలచేత గీతానికి క్రొత్తదనం తేవచ్చు. మునుపు రచింపబడిన రూపకాలకు ఇలాగ క్రొత్తదనం కల్పిస్తే- రాగతాల పరివర్తనం వల్ల పరివృత్త రూపకమనేది, మాతు స్థాయి విచిత్రత్వంతో పదాంతర రూపకమనేది, అన్యధాతుత్వం వల్ల భంజనీరూపకమనేది, స్థాయులను చోటు మార్చి మాతువు మార్చితే ఖల్లోత్తారమనేది రాగతాల ధాతు విలక్షణమై మాత్వంతరంతో అనుకరిస్తే అనుసార రూపకమనేది ఏర్పడతాయి.

ఈ పద్యంలో కవి గీత చౌర్యాన్ని గర్హిస్తూ భరతముని అభిప్రాయాన్ని స్మరించి గ్రంథానికి భరతవాక్యంతో ఉపసంహారంపలకడం విశేషం.అన్నమయ్య తన గీతాల్ని ఎవరో చౌర్యం చేస్తే గర్హిస్తూ వ్రాసిన 10 చరణాల పాట 70పద్యం వ్యాఖ్యలో సూచింపబడింది. అంతే కాదు. వేంకటేశుని మీది తన పాటల్నివరో దూషిస్తే వారిని వధించమంటూ పాడినపాట కూడా అధ్యాత్మిక సంకీర్తల్లో (378 రేకు మీద) ఉంది.

## పద్యాను క్రమణిక


| మొదళ్లు | వరుససంఖ్య | పుటసంఖ్య |
|---|---|---|
| **అ** | | |
| అందములై షడ్వంశ | 30 | 103 |
| అందటిలో బదమార్గ | 19 | 57 |
| అట్టి యన్నయార్యు డానతిచ్చిన | 14 | 33 |
| అలరు దాళ్లపాకయన్నయార్య | 16 | 33 |
| **ఉ** | | |
| ఉగమును ధ్రువమును బల్లవి | 44 | 187 |
| ఉగమును ధ్రువమూ భోగము | 53 | 243 |
| **క** | | |
| కర్ణాటద్రవిడాంధ్రలాట | 28 | 87 |
| కల్పితోద్గ్రాహ మేళాపక | 42 | 187 |
| కృతి చెప్పిన యాత డు | 20 | 61 |
| కూటసాక్షి సాక్షిగోరిన | 71 | 303 |
| **ఘ** | | |
| ఘనత మీఱంగ జయదేవకవి | 46 | 199 |
| **ఛ** | | |
| ఛందోగణముల నియతిం | 55 | 247 |
| **జ** | | |
| జగతి గల చెల్లుబళ్లై | 59 | 259 |
| **త** | | |
| తగనేక ధాతు పదమీ | 45 | 195 |
| **ద** | | |
| దరువు వాక్యంబు | 51 | 227 |
| దుస్తర విప్రలంభమున | 64 | 273 |
| దేహాత్మైక వివేకో | 61 | 263 |
| **ధ** | | |
| ధర గృష్ణా చార్యాదిక | 54 | 247 |
| ధరనెవిమిది పాదంబుల | 48 | 213 |
| ధరలో దాళులపాక యన్నయ | 15 | 33 |
| **న** | | |
| నక్తంచరారి తనకును | 11 | 27 |
| నానావిధ దేశంబుల | 68 | 289 |
| నాయకాహ్వాన పూర్వమై | 65 | 275 |
| నాలుగు పాదంబులునొక | 32 | 217 |
| **ప** | | |
| పదమగునునుప్తిజంతము | 24 | 69 |
| పదముల యర్థము బల్లవి | 39 | 163 |
| పదములు శృంగార వధూ | 56 | 253 |
| పదము సంస్కృతమున | 27 | 79 |
| పదసమానమాన పాదయుగ్మము | 40 | 179 |
| పరగుం వృత్తము జాతి | 50 | 219 |

| | వరుస సంఖ్య | పుట సంఖ్య |
|---|---|---|
| పరమామ్నాయువమానమై. | 17 | 33 |
| పల్లవంబున్నచో శిఖాపదము | 41 | 179 |
| పాదములు నాలుగింటికి | 35 | 133 |
| పావనములు హరిభక్తి | 3 | 13 |
| పీనాల్పలోహకాంచన | 52 | 229 |
| పురుషోక్తి సంస్కృతంబున | 57 | 255 |
| పూని తాళక్రియా | 37 | 139 |
| పెటులు నేరక చూడిన | 21 | 65 |
| పాస గమద్ద్రాహక | 43 | 187 |
| **బ** | | |
| బంధుర వృత్తపదంబు | 29 | 101 |
| బూరుగు కాయుం గొరికిన | 70 | 301 |
| **భ** | | |
| భరతాది గ్రంథంబుల | 13 | 33 |
| భావ రసాలంకృతి | 69 | 297 |
| భావిత లౌకిక వైదిక | 67 | 287 |
| **మ** | | |
| మది దొల్లపాక యన్నయ | 10 | 27 |
| మహిత తానాంచిత | 62 | 267 |
| మహిమ మీఱంగ ద్రుతమధ్య | 63 | 269 |
| మాత్రయొకటి లఘువన దగు | 36 | 139 |
| ముక్తకంబు గుళకమును | 49 | 215 |
| మొదలుద్గ్రాహము | 38 | 151 |
| **య** | | |
| యక్షగాన పదంబులు | 66 | 279 |
| యతులుంబ్రాసములుం | 34 | 127 |
| **ర** | | |
| రంజనములు దుర్గుణగణ | 4 | 13 |
| రమణీయ సంగీతరత్నాకర | 18 | 45 |
| రహిగల పల్లవి బెన గొని | 47 | 203 |
| **ల** | | |
| లక్షణములు పదకవితా | 7 | 21 |
| **వ** | | |
| వరకవితాగుణ చతురత | 2 | 7 |
| వరదానంబునవైనను | 22 | 65 |
| పల్లవ నారీ మ్లేచ్ఛా | 58 | 255 |
| వాతము చిత్తముంగఫము | 26 | 75 |
| విదిత చతుష్పాదంబగు | 25 | 69 |
| విన్నంత భావనంపుము | 8 | 27 |
| విషమపాదంబులోకరీతి | 33 | 117 |
| వృత్త జాతియెల్ల | 31 | 117 |
| వేదంబులు పౌరాణిక | 6 | 13 |
| వైరాగ్యవృద్ధికర | 60 | 261 |
| **శ** | | |
| శ్రీవేంకటేశ్వరప్రియ | 1 | 1 |
| శ్రుతులై శాస్త్రములై | 12 | 27 |
| **స** | | |
| సంకీర్ణ వివిధ పావ | 9 | 27 |
| సంప్రదాయాగతజ్ఞాన | 23 | 65 |
| సారంబులు హరికరుణా | 5 | 13 |

## APPENDIX - I

Srīrastu.
Srīmatē rāmānujāya namaḥ.

tāḷḷapāka yannamā cāryula kumāruṇḍu peda tirumalācāryulu vāri kumāruṇḍu cina tirumalācāryulu ānaticcina

## SAṄKĪRTANA LAKṢAṆA MAINA PADACCHANDAMU.

ka. Śrī vēnkaṭēśvara priya
pāvana cāritra pūrva padakavimaṇi tē
jō vara hārambunaku ṽ bra
bhāvahaka vināyakatvam alavaḍu cuṇḍun. 1.

ka. vara kavitāguṇa caturata
larudāraga ṽ dāḷḷapāka yannaya dharalō ṽ
diruvēnkaṭādri patīpai
dorakoni ceppanga ṽ badamutudipadamayyen. 2.

va. mariyu ṽ datsankīrtanambul eṭṭivanina

ka. pāvanamulu, haribhakti vi
bhāvanamulu, sarvamantraparamarahasyō
dbhāvanamulu, gāyaka nika
rāvanamulu,tāḷḷapāka yannaya padamul. 3.

ka. ramjanamulu, durguṇagaṇa
bhamjanamulu, vimala kamalabhavajanaka guṇā
samjanamulu, sujñāna dha
nāmjanamulu,tāḷḷapāka yannaya padamul. 4.

ka. sārambulu, harikaruṇā
sārambulu, vibudhanikara sampūrṇa sudhā
hārambulu, bahu dēśa vi
hārambulu,tāḷḷapāka yannaya padamul. 5.

ka. vēdaṁbulu, paurāṇika
vādaṁbulu, vara kavitvavānī vīṇā
nādaṁbulu, kṛtasujanā
hlādaṁbulu tāḷḷapāka yannaya padamul. 6.

ka. lakṣaṇamulu, padakavitā
rakṣaṇamulu,vividha kukavi rājī mada sam
mōkṣaṇamulu,vēnkaṭapati
vīkṣaṇamulu,tāḷḷapākavibhu satkavital. 7.

ka. vinnaṁta ṽ bāpasaṁghamu
lanniyun aḍapaṁga ṽ būṭayagu ṽ dāḷulapā
kannaya padamulu vāḍina
yannayakōvidula vēnkaṭādhipuḍēlun. 8.

ka. saṁkīrṇa vividhapāpa vi
śaṁkaṭa cittulakunaina sarvēśvarupai
saṁkīrtanamulu vāḍina,
śaṁkātaṁkamulu vadalu śamanuni valanan. 9.

ka. madi ṽ dāḷḷapāka yannaya
padamulapai bhaktigaligi pāḍina vibhavā
spadamulagu vividha saṁpat
pradamulu srī vēnkaṭēśu padamulu deliyun. 10.

ka. naktaṁcarāri tanakunu
bhaktuṁḍainaṭṭi tāḷḷapākannaya cā
ṭūkti padabandha kavitā
raktuṁḍai yitaravāg viraktuṁdayyen. 11.

ma. śrutulai,śāstramulai, purāṇa kathalai,sujñana sāraṁbulai,
yatilōkāgamavīdhulai, vividhamaṃtrārthaṃbulai, nītulai,
kṛtulai, vēnkaṭaśailavallabha ratikrīdā rahasyaṁbulai,
nutulai tāḷulapākayannaya vacōnūtna kriyal cennagun. 12.

ka. bharatādi graṁthaṁbula
viracincina lakṣaṇamulu vēnkaṭa bhūmī
dhara vara kīrtana lakṣyamu
luru padakavitā pitāmahund ērparacen. 13.

a.ve. aṭṭi yānnayāryuḍ ānaticcina pada
lakṣya lakṣaṇamula lāgu delisi
palukanērcenēni bālunḍu ṽ brōḍayau ṽ
dat prabandham amṛta dhāra ṽ bōlu. 14.

ma. dharalō dāḷulapāka yannaya gurūttaṁsuṁdu sankīrtanā
pariśuddhin munujēyabūni taga nutpādince ṽ dallakṣaṇaṁ
barudāi miṁcina saṁskṛtaṁbuna gāṁndrānanda sandhā yiyai
paripurṇākhila śāstrasammatamugā bhāvajñu launaunanan. 15.

ā.vē. alaru dāḷlapāka yannayārya sutuṁḍu,
tirumalāryu dakhila dēśikuṁḍu,
tatsutāgrajuṁḍa dharalōna ṽ jinatimma
yāhvayuṁḍa,daṁdri yanumatamuna. 16.

ma. paramāmnāyasamānamai velayu matpaitāmahagraṃthamun,
varacāṭūkti madīya puṇyajanaka vyākhyātamun,vēḍka dā,
caraṇāṁbhōruhamul madiṁdalaci sacchāstrajñulimpoṁdagā
varusan jeppeda ṽ badyarūpamuna ṽ dadvākyānusāraṁbunan. 17.

va. mahanīyaṁbagu saṁkīrtananāmaka padasaṁpradāyaṁbeṭṭi danina.

sī. ramaṇīya saṁgītaratnākaraprabaṁ
dhādhyāyamuna nuktam ayye ṽ badamu,
samucita saṁgīta candrikā dēśaila
yaṁdu mikkili ṽ dēṭayayye ṽ badamu,
atula tatsaṁvādam ainaṭṭi sangīta
cūḍāmaṇiki ṽ balku cōṭu padamu,
dhanya saṁgita sudhākara graṁṭhaṁbu
naṁdu mikkilijeluvoṁdu ṽ badamu,

tē.gī. tāne yinniṭikini mūlam aina bharata
marindu v̄ barincadaśādhyāyamarindu vimala
vṛtta,cūrṇa, nibandhakavividhanāma
bhavya lakṣaṇamulakun āspadamu padamu.

ka. andarilō v̄ bada mārga
cchandōmūdhātmu kavita charindarinbula gō
vinda pada bhakti virahita
marinduni dharmakriyā kramarinbuna naḍagun.

ka. kṛticeppina yāta dalarin
kṛtiyu v̄ jamatkṛtiyu v̄ galga v̄ gīrtirincinacō
gṛtiyagun aṭugāka yaharin
kṛti gṛtisēyaringa migula gēlirinbadaḍē.

tē.gī. peṭulu nērakacūḍina benuravarinbu
lodava lakṣyarinbunaina v̄ brayōktanaina
sādhanamunaina jerucun ī saravigāde
sarinpradayarinbunerugani jaḍunikavita.

ka. varadānarinbuna nainanu
gurumukhamunanaina v̄ delisikonu kavipalukul
paramāmṛtamau lēdā
duraharinkṛta kavita nōra v̄ dōḍanḍru budhul.

tē.gī. sarinpradāyāgata jñānasahituḍaina
manuju satkavitayu vēdamarintra samamu;
adiya cālade srī vēnkaṭācalēśu
caraṇamuluganu manu punascaraṇamēla.

ka. padamagunu suptiṅantamu,
padam avayavam,avayaviyunu v̄ badamana v̄ baragun,
dudin ī terarigul anniyu v̄
bada kavitā mārga sārvabhaumuḍu delipen.

va. andun avayavapadarinbeṭṭidanṭēni

ka. vidita catuṣpādaṁbagu
nadi vṛttaṁb adiya dhātuv,avayava samjñaṁ
badiya yani yannayāryuḍu
paḋilamugā bharata śāstra paddhati baliken. 25.

va. ī vṛttaṁbulaku dhātu saṁjña eṭlayyen aṁṭēni

ut. vātamu ̃v bittamuṁ gaphamu varṇita sarvaśarīra dhāraṇā
hētuvul ayyegāvuna mahiṁ jeluvoṅdenu dhātu saṁjña; nī
rītine vṛttamul pada śarīra samudbhava kāraṇaṁbulai
dhātu samākhyalande bharata pramukhākhila maunisammatin. 26.

va. indulaku bhāṣā niyamaṁbeṭṭidanina

ā.ve. padamu saṁskṛtamuna ̃v brākṛtamuna dēśa
bhāṣanaina ̃v bosaga ̃v baluka valayu
brāsamulunu yatulu ̃v badyabhaṁgine cellu
naniri bharata dattilādi munulu. 27.

śā. karṇāṭa draviḷāndhralāṭa vilasad gauḍādibhāsā ...
garṇāpūrṇa suddhāsamānarucuḷaṁ galgincu dēśaila dā
svarṇaṁbābharaṇatvamoṁdu karaṇin saṁgīta śāstraṁbulan
varṇiṁpaṁdagu nāmajātīyutayai vartincu ̃v bratyēkamai 28.

va. aṭṭi padam bennividhaṁbulaṁ jeluvoṁdu nanina

ka. bandhura vṛttapadaṁbu, ni
banḍha padamu, cūrṇapadamu,bharatāgamasaṁ
bandhaṁbuna pada vijñā
nāṁdhulakunu dāḷḷapāka yannaya delipen. 29.

va. andu vṛttapadaṁbeṭṭidanina

ka. andamulai ṣadviṁśa
cchandō gaṇa yukta vṛttjātula padamul
kundanamunakuṁ barimaḷa
mandina kriya vṛttapadamulalarucu nuṃḍun. 30.

ā.ve. vṛttajāti yella viṣamaṁbu samamunu
nardhasamamu nāga natiśayillu;
naṁdulōna viṣamamanunadi nālugu
pādamulunu vēre bhangi v̄ jellu. 31.

ka. nālugu pādaṁbulu noka
cāluna vartiṁcunadiya sama vṛttaṃ bā
llan samapadamunu dā
ḷālaṁkrta sāmya pādamai cennoṁdun. 32.

tē.gī. viṣama pādaṃbu lokarīti velayucuṇḍa
sama caraṇamulu vērokka caṁdamaina
nardhasama vṛtta manajellunaṭṭi padamu
ardhasama padamani yannay̆aryuḍaniye. 33.

va. mari nibandhanāma padaṁbeṭṭidanina

ma. yatuluṁ brāsamuluṁ badaṁbulunu matrānīkamul tāḷasaṁ
gatuluṁ galgi nibandhanāma padam ākhyātārtha saṁyukta sat
kṛtiyai tāḷulapāka yannayagurūktin lōkavikhyātamai
jitamādhvīka sitā sudhārasarucisphītaṁbunai cennagun. 34.

va. aṭṭi nibandha nāma padambunaku v̄ dadaṁgaṁbulaina
yati prāsādula vidhaṁbeṭṭidanina

ka. pādamulu nālugiṁṭiki
nādula naḍumula savarṇamagunavi yatulā
pāda dvitīya varṇamu
pāduganokkaṭiya cellu v̄ brāsaṁbanagan. 35.

ka. mātrayokaṭi laghuvana ī dagu,
mātrādvayamaina gurusamāhvayamayyen;
mātrātrayamu plutambagu,
mātrārdhamu drutamu bharatamatamuna ī dējarillu 36.

te.gī. pūni tāḷakriyā lasanmānamunaku ī
dāḷa śabdambu vartimcu dharaṇi nadiyu
dēsiyunu mārgayunu nāga ī dējarillu
dhanya bharatādi bahu sampradāya līla. 37.

va. mundujeppina nibamdha nāma padambunaku navayavambulaina
yavāmtara padambulaku nāmambuleyyavi yanina

ka. modal udgrāhamu, renḍava
yadi mēlāpamu,tṛtīyamagu dhruvam, aṭapai
gadisinayadi yantara mā
tudi nābhōgambu mudratō ī jeluvondun 38.

va. ī yavayava padambulakun anukūlambaina pallavi eṭṭidanina

ka. padamula yarthamu ī ballavi
vadalaka yanniṭikin ēkavākyata jēyan
gudigruccinaṭlu tagulai
padamutudin mariyu mariyu ī ballavi yalarun. 39.

ā.ve. padasamāna māna pādayugmamu tudi
nalari pallavākhya natiśayillu
namdulōna nardhamaina śikhāpada
maniri lakṣaṇajñulaina ghanulu. 40.

va. ī pallava śikhāpadambulakum brayōga sampradāyambeṭlanṭēni

tē.gī. pallavaṁbunnacō śikhāpadamu galga
dadiyu galgina ṽ ballavamandununḍa
danucu ṽ jūdamaṇigranthamandu ṽ jeppe
nanucu saṁgītacandrikayatadu valke. 41.

va. andu jaturdhātuka nibaṁdhapadam beṭṭunḍe naṁṭēni

tē.gī. kalpitōdgrāha mēlāpaka dhruvaṁbu
varjitāntaramai kaḍu vanne galigi
yucita pallavikābhōga yuktamaina
nadi caturdhātukapadamani yaṁḍru budhulu. 42.

va. mari tridhātuka nibandhanāma padaṁbeṭṭunde naniyanṭēni

tē.gī. posaga nudgrāhaka dhruvābhōgamulanu
ballaviyu|ṽ galgi yantari ṽ bariharinci
parivivarjitamēlāpa bhāsamāna
maina yadiya tridhātukamaniri budhulu. 43.

va. mari dvidhātuka nibandhanāmapadambeṭṭanṭēni

ka. ugamunu dhruvamunu ballavi
daga ṽ jeppina padamadi dvidhātukam ayyen
daga nētṛkīrti latikalu
cigurimpaga mudra dhruvamu jērpaga namarun. 44.

va. mari yēka dhātukapadaṁbeṭṭanṭēni

ka. tagan ēka dhātu padamī
jagamunanē lēdu nāṭyaśālala dēśin
mogavari yani pāḍudu radi
yugamun ballaviyu|ṽ gūdi yunduṁ javiyai. 45.

va. mariyunuṁ bada viśēṣaṁbuleṭṭivanina

tē.gī. ghanata mīranga jayadēvakavi varēṇyu
ḍandamainaṭṭi gītagōviṁdamaṁdu
naṁcitāṣṭapadulu valke naṭla padamu
paragu nenimidi padamulu pallaviyunu. 46.

ka. rahigala pallavi ī benagoni
sahajōjjvala līla nartha cāturigūdan
bahuvidhamula ī badamālika
mahilō ī jennondu sīsamālika rītin. 47.

ka. dhara nenimidi pādaṁbula ī
baragina padamadiya śarabhapādapadaṁbā
vara mīmāṁsaka samucita
paribhaṣalayaṁdu naṭla paraguṭa valanan. 48.

ā.vē. muktakaṁbu guḷakamunu nāga dagī padya
jāti varagu naṭla jagati nokaṭi
daruvanaṁga ī jellu ī dagu kuḷakaṁbella
padamu nāga natula bhaṁginalaru. 49.

ma. paragun vṛttamu jātiyantayu ī jatuṣpāda dvipādākṛtin
vara saṁkīrtanamul tadākṛtulanē vartiṁcu mānaṁbutō
daruvul,jakkularēkulēlalunu niddaṁbainagobbiḷḷu bhā
sura vākyaṁbulu, jandamāmapadamul, śobhillu naṁdaṁbulai. 50.

tē.gī. daruvu vākyaṁbu nardhacaṁdrakapadaṁbu
ēlapāṭayu gobbiḷḷu niṁpulaina
caṁdamāmapadaṁbunu jagati ī bāda
yugaḷamuna bahujana saṁprayukti ī baragu. 51.

ka. pīnālpalōha kāṁcana
māna samānatalu varṇamahiman agu gatin
hīnādhika padamulaku sa
mānatalodaviṁcu varṇamahima dharitrin. 52.

va. andu nardhacandrapadaṁbeṭlaṁtēni

ka. ugamunu dhruvamā bhōgamu
sagame paliki pallavaṁbu sandhincina v jen
nagu nardhacandrapadamana
naganita. tānapratānakāṁcitāmagucun. 53.

va. mariyu v jūrṇākhyapadaṁ beṭṭi danṭēni

ka. dhara v grṣṇācāryādika
parikalpitapadamu tāḷabandhacchandō
virahitamai cūrṇākhyam
baragu naniryuktanāma bhāsitamagucun. 54.

va. mariyuṁ daccūrṇa vidhaṁbeṭṭidanina

ka. chandōgaṇamula niyatiṁ
bondaka tāḷapramāṇamuna v gadu v jeluvai
kondaricē v daccūrnaṁ
bandamugā tāḷagandhiyana bogodoṁdun. 55.

ka. padamulu śṛṅgāravadhū
mṛdumadhura manōjna vākyamiśramulainan
viditārtha grāmyōktulu
padilamugā v bonkamerigi palukaga v jellun. 56.

van. adi eṭlaṁṭēni

ka. puruṣōkti saṁskṛtaṁbunu,
tarunī vākyamuna v brākṛtamu,nīcavadhū
paribhāśa nitara bhāṣalu
paraginakriyanucitabhāṣa padamula v jellun. 57.

ka. vallavanārī mlēcchā
dyullāsa manōjña bandhurōktulu caviyai
cellunu grāmyamulainanu
hallīsakamukhya nāṭakādika phaṇitin. 58.

ka. jagatigala cellubaḷḷai
naginagi bhāṣincunaṭṭi nānudipalukul
tagadana rahi cedu v̄ buvvula
sogasudugaṁbisiki kaṁpu cūcina bhaṁgin. 59.

ka. vairāgya vṛddhikara gaṁ
bhīra pada śrēṇi v̄ bosaga v̄ benupucun agrā
myāramya viṣṇu caritō
dāramulaiyunna v̄ jālu dharaṇin velāyun. 60.

ka. dēhātmēśa vivēkō
tsāhaṁbunu lōka vēda dharṁadharmā
dyūhāpōhaṁbulugala
yā hari saṁkīrtanaṁbul adhyātmaṁbul. 61.

tē.gē. mahita tānāṁcita vilaṁbamānamunanu
dāḷa virahitamai padārthaṁbu v̄ jendi
kēvala dvicatuṣpadākṛti v̄ jelaṁgu
nadiya dhara vākyam ani yannayāryuḍaniye. 62.

tē.gī. mahima ṁiranga druta madhya mānamulunu
jitra varṇaṁbu v̄ dāḷaṁbu v̄ jennumīri
munupa bāḍiṅa pada vākyamula v̄ bosaṁgi
dharaṇi dvicatuṣpadākṛti daruvu celagu. 63.

va. mariyu v̄ jaṁdamāmapadaṁbeṭṭidanina

ut. dustara vipralaṁbhamuna dūtikatōḍa moraṁgi candra vi
nyastabhara svabhāvamuna nāyakuḍēniyu v̄ gāṁtayēniyun
vistara pāda pādamula vēḍuka v̄ janduru v̄ bērukonnacō
brastutikēkke v̄ datpadamu bhāsuramai dvicatuṣpadākṛtin. 64.

va. mari yēla pada vidhaṁbeṭlanina

tē.gī.. nāyakāhvānapūrvamai nayamu galigi
mlēcchaparibhāṣa ⁊ dagi rāgamiḷitamaina
yēlapāṭa padaṁbu nā nila ⁊ jelaṁgu
mahita nāyaka saṁbuddhi madhyamagucu. 65.

tē.gī. yakṣagāna padaṁbulu navvidhamuna
samucitānēkavidha tāḷa saṁgatulanu
nava rasālaṁkriyā savarṇaṁbulagucu
nalarunani harikīrtanācāryu ḍaniye. 66.

va mariyu ⁊ bada saṁdhuleṭṭivanina

ma. bhāvita laukika vaidika
pāvanagati naṁdhrabhāṣa ⁊ balkeḍu saṁdhul
traivikramādibhāṣā
bhāvajñulu valukunaṭṭi paddhati ⁊ jellun. 67.

ka. nānāvidha dēśaṁbula
nānā kavibuddhi varṇanā racanalacē
mānita tānaka rāgamu
tō nalarun dēśipadamu doralaku meccai. 68.

ka. bhāvarasālaṁkṛti śa-
yyā vidhamula ⁊ dappu lēka yandamulagucuṁ
daivika mānuṣa racanā
pāvana bandhaṁbulaina padamulu velayun. 69.

ka. būrugukāyaṁ gorikina
nīrasa tūlaṁbu diśala ninḍina gati nis
sāra pada bandha kavitā
pāriṇulapadamu hāsyapadamai yuṁdun. 70.

va. mari yanya gīta cauryaṁbeṭṭidanina

ā.ve. kūṭa sākṣi sākṣi gōrina ṽ balukuṭa
yanya vittamulaku nāsapaḍuṭa
sabhala nitara gīta cauryaṁbu sēyuṭa
bharatamauni yokkapāṭi yaniye.

Saṁkīrtana lakṣaṇamu samāptamu.

## సంకీర్తన లక్షణము

### అకారాది ముఖ్య సూచిక

(సంధి వచనాలలోని పదాలు తర్వాతి పద్యసంఖ్యలో (వ) అనే గుర్తుతో చూపబడినవి.)



| పదం | పద్యపాద సంఖ్య | పుట |
|---|---|---|
| అంగంబులు | 35-(వ) | 133 |
| అంచిత | 46-3 | 199 |
| | 53-4 | 243 |
| | 62-1 | 267 |
| అంజనము | 4-4 | 13 |
| అంతరము (ధాతు) | 38-3 | 151 |
| | 42-2 | 187 |
| అంతరి (ధాతు) | 43-2 | 187 |
| అంధులకును | 29-4 | 101 |
| అంభోరుహముల్ | 17-3 | 33 |
| అగణిత | 53-4 | 243 |
| అగ్రామ్య | 60-2 | 261 |
| అడపంగ | 8-2 | 27 |
| అధర్మ | 61-2 | 263 |
| అధ్యాత్మంబుల్ | 61-4 | 263 |
| అనిర్వ్యక్తనామ | 54-4 | 247 |
| అనుకూలంబైన | 39-(వ) | 163 |
| అనేకవిధ | 66-2 | 279 |
| అన్నయార్యుడు | 14-1 | 33 |
| | 25-3 | 69 |
| | 33-4 | 117 |
| | 62-4 | 267 |
| అపోహంబు | 61-3 | 263 |
| అమరున్ | 44-4 | 187 |
| అమృతధార | 14-4 | 33 |
| అమృత | 22-3 | 65 |
| అర్ధచంద్రపదము | 53-3 | 243 |
| | 51-1 | 227 |
| | 53 (వ) | 243 |
| అర్థమైన | 40-3 | 179 |
| అర్ధసమపదను | 33-4 | 117 |

| | వరుస సంఖ్య | పుట సంఖ్య |
|---|---|---|
| అర్ధసమము | 31-2 | 117 |
| అర్ధసమవృత్తము | 33-3 | 117 |
| అలంక్రియ | 66-3 | 279 |
| అలంకృతి | 20-1 | 61 |
| | 69-1 | 297 |
| అలవడు | 1 -4 | 1 |
| అల్ప | 52-1 | 229 |
| అవనములు | 3 -4 | 13 |
| అవయవపదంబు | 25-(వ) | 69 |
| | 39-(వ) | 163 |
| అవయవంబులు | 38-(వ) | 151 |
| అవయవము | 24-2 | 69 |
| అవయవసంజ్ఞంబు | 25-2 | 69 |
| అవయవి | 24-2 | 69 |
| అవాంతర పదంబులకు | 38-(వ) | 151 |
| అష్టపదులు | 46-3 | 199 |
| అహంకృతి | 20-3 | 61 |
| ఆంధ్ర | 28-1 | 87 |
| ఆంధ్రభాష | 67-2 | 287 |
| ఆకృతిన్ | 50-1 | 219 |
| ఆఖ్యాత | 34-2 | 127 |
| ఆగమ | 12-2 | 27 |
| ఆతంకములు | 29-2 | 101 |
| | 9-4 | 27 |
| ఆత్మ | 61-1 | 263 |
| ఆనంద | 15-3 | 33 |
| ఆనతిచ్చిన | 14-1 | 33 |
| ఆభరణత్వంబు | 28-3 | 87 |
| ఆభోగంబు (ధాతు) | 38-4 | 151 |
| | 42-3 | 187 |
| | 43-1 | 187 |
| ఆమ్నాయ | 17-1 | 33 |
| ఆరమ్య | 60-3 | 261 |
| ఆవహక | 1 -4 | 1 |
| ఆస్వరజనములు | 4 -3 | 13 |
| ఆస్పదము | 10-3 | 27 |
| | 18-8 | 45 |
| ఆహారంబు | 5 -2 | 13 |
| ఆహోరంబులు | 5 -3 | 13 |
| ఆహ్లాదంబులు | 6 -4 | 13 |
| ఆహ్వయుండు | 16-4 | 33 |
| ఇంపులైన | 51-2 | 227 |
| ఇంపొందగా | 17-3 | 33 |
| ఇతర | 11-4 | 27 |
| | 57-3 | 255 |

| | వరుస సంఖ్య | పుట సంఖ్య |
|---|---|---|
| ఇన్నింటికిని | 18-5 | 45 |
| ఈశ | 61-1 | 263 |
| ఉక్తము | 18-1 | 45 |
| ఉక్తి | 11-3 | 27 |
| | 17-2 | 33 |
| | 34-3 | 127 |
| | 56-3 | 256 |
| ఉగము | 44-1 | 187 |
| | 45-4 | 195 |
| | 53-1 | 243 |
| ఉచిత | 42-3 | 187 |
| | 57-4 | 255 |
| ఉత్పాదించెన్ | 15-2 | 33 |
| ఉత్సాహంబు | 61-2 | 263 |
| ఉదారములు | 60-4 | 261 |
| ఉద్గ్రాహ(ధాతు) | 42-1 | 187 |
| ఉద్గ్రాహక(ధాతు) | 43-1 | 187 |
| ఉద్గ్రాహము(ధాతు) | 38-1 | 151 |
| ఉద్భావనములు | 3 -3 | 13 |
| ఊరు | 13-4 | 33 |
| ఉల్లాస | 58-2 | 255 |
| ఊహో | 61-3 | 263 |
| ఎఱు గని | 21-4 | 65 |
| ఎల్ల | 31-1 | 117 |
| ఎల్లపదము | 49-3 | 215 |
| ఏకధాతు(క)పదంబు | 45-(వ) | 195 |
| | 45-1 | 195 |
| ఏకవాక్యత | 39-2 | 163 |
| ఏర్పఱచెన్ | 13-4 | 33 |
| ఏల? | 23-4 | 65 |
| ఏలలు(పాట) | 50-3 | 219 |
| ఏలపద(పాట) | 65-(వ) | 275 |
| ఏలపాటపదము(పాట) | 65-3 | 275 |
| ఏలపాట | 51-2 | 227 |
| ఏలున్ | 8 -4 | 27 |
| ఒండు | 28-3 | 87 |
| ఒకటి | 36-1 | 139 |
| | 49-2 | 215 |
| ఒక్కపాటి | 71-4 | 303 |
| ఒదవ | 21-2 | 65 |
| ఒదవించు | 52-4 | 229 |
| ఓ | 14-3 | 33 |
| ఓవన్ | 15-4 | 33 |
| కంపుచూపినభంగి | 59-4 | 259 |
| కఫము | 26-1 | 75 |

| | వరుస సంఖ్య | పుట సంఖ్య |
|---|---|---|
| కమలభవజనక | 4-2 | 13 |
| కరుణా | 5 -1 | 13 |
| కర్ణాట | 28-1 | 87 |
| కర్ణాపూర్ణ | 28-2 | 87 |
| కల్పిత | 42-1 | 187 |
| కవిత | 19-2 | 57 |
| | 21-4 | 65 |
| | 22-4 | 65 |
| కవితాగుణ | 2 -1 | 7 |
| కవితాపారీణుల | 70-3 | 301 |
| కవిత్వ | 6 -2 | 13 |
| కవినాయకత్వ | 1 -4 | 1 |
| కవిపలుకుల్ | 22-2 | 65 |
| కవీంద్ర | 15-3 | 33 |
| కాంచన | 52-1 | 229 |
| కాంత | 64-2 | 273 |
| కీర్తన | 13-3 | 33 |
| కీర్తించినచో | 20-2 | 61 |
| కీర్తిలతికలు | 44-3 | 187 |
| కుందనము | 30-3 | 103 |
| కుకవి | 7 -2 | 21 |
| కుళకము | 49-1 | 215 |
| | 49-3 | 215 |
| కూటసాక్షి | 71-1 | 303 |
| కృతిచెప్పిన | 20-1 | 61 |
| కృతియగు | 20-3 | 61 |
| కృతి సేయుంగ | 20-4 | 61 |
| కృతులు | 12-3 | 27 |
| కృష్ణాచార్య | 54-1 | 247 |
| క్రీడా | 12-3 | 27 |
| గణ | 4 -1 | 13 |
| గణ(ఛంద) | 30-2 | 103 |
| గీతగోవిందము | 46-2 | 199 |
| గుదిగ్రుచ్చినట్లు | 39-3 | 163 |
| గురు | 34-3 | 127 |
| గురు(ఛంద) | 36-2 | 139 |
| గురూత్తంసుండు | 15-1 | 33 |
| గురుముఖమున | 22-2 | 65 |
| గేలింబడు | 20-4 | 61 |
| గొబ్బిళ్లు | 50-3 | 219 |
| | 51-2 | 227 |
| గోవింద | 19-3 | 57 |
| గాఢ | 28-1 | 87 |
| గ్రంథంబులు | 13-1 | 33 |

| | వరుస సంఖ్య | పుట సంఖ్య |
|---|---|---|
| తూలంబు | 70-2 | 301 |
| తేట | 18 -2 | 45 |
| త్రైవిక్రమాది | 67-3 | 287 |
| దత్తిల | 27-4 | 79 |
| దరువు | 49-3 | 215 |
| | 50-3 | 219 |
| | 51-1 | 227 |
| | 63-4 | 269 |
| దురహంకృత | 22-4 | 65 |
| దుర్గుణ | 4 -1 | 13 |
| దూతికతాడమొలంగి | 64-1 | 273 |
| దేశవిహారంబులు | 5 -3 | 13 |
| దేశభాష | 27-1 | 79 |
| దేశికుండు | 16-2 | 33 |
| దేశి | 37-3 | 139 |
| | 45-2 | 195 |
| దేశిపదము | 68-4 | 289 |
| దేశైక | 18-2 | 45 |
| | 28-2 | 87 |
| | 61-1 | 263 |
| | 69-3 | 297 |
| దేహ | 61-1 | 263 |
| దైవిక | 29-3 | 101 |
| దొరలకు | 68-4 | 289 |
| ద్రవిక | 28-1 | 87 |
| ద్రుత(మాన) | 63-1 | 269 |
| ద్రుతము(ఛందస్) | 36-4 | 139 |
| ద్విచతుష్పదాకృతి | 62-3 | 267 |
| | 63-4 | 269 |
| | 64-4 | 273 |
| ద్విధాతుకము | 44-2 | 187 |
| ద్విధాతుకనిబంధనామపదము | 44-(వ) | 187 |
| ద్విపాద | 50-1 | 219 |
| ధర్మ | 61-2 | 263 |
| ధర్మక్రియా | 19-4 | 57 |
| ధాతువు | 25-2 | 69 |
| ధాతుసంజ్ఞ | 26-(వ) | 75 |
| ధాతుసమాఖ్యలు | 26-4 | 75 |
| ధ్రువము | 26-4 | 75 |
| | 38-2 | 151 |
| | 42-1 | 187 |
| | 44-1 | 187 |
| | 44-4 | 187 |
| | 53-1 | 243 |
| ధ్రువ | 43-1 | 187 |

| | వరుస సంఖ్య | పుట సంఖ్య |
|---|---|---|
| | 51-2 | 227 |
| | 59-1 | 259 |
| జగమున | 45-2 | 195 |
| జడుని | 21-4 | 65 |
| జనక | 17-2 | 33 |
| జయదేవకవివరేణ్యు డు | 46-1 | 199 |
| జాతియుతము | 28-4 | 87 |
| జాతుల | 30-2 | 103 |
| జిత | 34-4 | 127 |
| జ్ఞాన | 23-1 | 65 |
| తంత్రి | 16-4 | 33 |
| తగదన | 59-3 | 259 |
| తగులై | 39-3 | 163 |
| తత్వంవాదము | 18-3 | 45 |
| తాన(సంగీ) | 53-4 | 243 |
| | 62-1 | 267 |
| తానకరాగము | 68-3 | 289 |
| తాళంబు | 63-2 | 269 |
| తాళక్రియా | 37-1 | 139 |
| తాళగంధి | 55-4 | 247 |
| తాళపాకన్నయ | 11-2 | 27 |
| తాళులపాకన్నయ | 8 -2 | 27 |
| తాళులపాకయన్నయ | 12-4 | 27 |
| | 15-1 | 33 |
| | 34-3 | 127 |
| తాళ్లపాకయన్నయ | 2 -2 | 7 |
| | 3 -4 | 13 |
| | 4 -4 | 13 |
| | 5 -4 | 13 |
| | 6 -4 | 13 |
| | 9 -1 | 27 |
| | 29-4 | 101 |
| తాళ్లపాకయన్నయార్య | 16-1 | 33 |
| తాళ్లపాకవిభు | 7 -4 | 21 |
| తాళప్రమాణము | 55-2 | 247 |
| తాళబంధ | 54-2 | 247 |
| తాళవిరహితమై | 62-2 | 267 |
| తాళశబ్దంబు | 37-2 | 139 |
| తాళసంగతులు | 34-1 | 127 |
| | 66-2 | 279 |
| తాళాలంకృత | 32-3 | 117 |
| తిరుమలార్యుడు | 16-2 | 33 |
| తిరువేంకటాద్రిపతి | 2-3 | 7 |
| త్రిధాతుక | 43 -3(వ) | 187 |
| తుదిపదము | 2-4 | 7 |

| | వరుస సంఖ్య | పుట సంఖ్య |
|---|---|---|
| | 70-2 | 301 |
| తేట | 18 -2 | 45 |
| త్రైవిక్రమాది | 67-3 | 237 |
| దత్తిళ | 27-4 | 79 |
| దరువు | 49-3 | 215 |
| | 50-3 | |
| | 51-1 | |
| | 63-4 | 269 |
| దురహంకృత | 22-4 | 65 |
| దుర్గుల | 4 -1 | 13 |
| దూతికతాడమొలంగి | 64-1 | 273 |
| దేశవిహారంబులు | 5 -3 | 13 |
| దేశభాష | 27-1 | 79 |
| దేశికుండు | 16-2 | 33 |
| దేశి | 37-3 | 139 |
| | 45-2 | 195 |
| దేశిపదము | 68-4 | 289 |
| దేశైళ | 18-2 | 45 |
| | 28-2 | 87 |
| | 61-1 | 263 |
| | 69-3 | 297 |
| దేహ | 61-1 | 263 |
| దైవిక | 29-3 | 101 |
| దొరలకు | 68-4 | 289 |
| ద్రవిళ | 28-1 | 87 |
| ద్రుత(మాన) | 63-1 | 269 |
| ద్రుతము(ఛందస్) | 36-4 | 139 |
| ద్విచతుష్పదాకృతి | 62-3 | 267 |
| | 63-4 | 269 |
| | 64-4 | 273 |
| ద్విధాతుకము | 44-2 | 187 |
| ద్విధాతుకనిబంధనామపదము | 44-(వ) | 187 |
| ద్విపాద | 50-1 | 219 |
| ధర్మ | 61-2 | 263 |
| ధర్మక్రియా | 19-4 | 57 |
| ధాతువు | 25-2 | 69 |
| ధాతుసంజ్ఞ | 26-(వ) | 75 |
| ధాతుసమాఖ్యలు | 26-4 | 75 |
| ధ్రువము | 26-4 | 75 |
| | 38-2 | 151 |
| | 42-1 | 187 |
| | 44-1 | 187 |
| | 44-4 | 187 |
| | 53-1 | 243 |
| ధ్రువ | 43-1 | 187 |

| | | |
|---|---|---|
| నక్తంచరారి | 11-1 | 27 |
| నగినగిభాషించు | 59-2 | 259 |
| నడుముల | 35-2 | 133 |
| నయకోవిదులు | 8 -4 | 27 |
| నయము | 65-1 | 275 |
| నవరస | 66-3 | 279 |
| నాటక | 58-4 | 255 |
| నాట్యశాలల | 45-2 | 195 |
| నాదంబులు | 6 -3 | 13 |
| నానాకవిబుద్ధి | 68-2 | 289 |
| నానావిధ | 68-1 | 289 |
| నానుడిపలుకుల్ | 59-2 | 259 |
| నాయకసంబుద్ధిమధ్యము | 68-4 | 289 |
| నాయకాహ్వానపూర్వమై | 65-1 | 275 |
| నాయకు డేనియు | 64-2 | 273 |
| నిద్దంబు | 50-3 | 219 |
| నిబంధక | 18-7 | 45 |
| నిబంధనామపదంబు | 34-(వ) | 127 |
| | 35-(వ) | 133 |
| | 38-(వ) | 151 |
| | 43-(వ) | 187 |
| నిబంధనామపదము | 34-(2) | 127 |
| నిబంధపదంబు | 29-1 | 101 |
| నియుతిన్ | 42-(వ) | 187 |
| నియమంబు | 15-1 | 33 |
| | 27-(వ) | 79 |
| నిస్ఫార | 70-2 | 301 |
| నీచవధూ | 57-2 | 255 |
| నీతులు | 12-2 | 27 |
| నీరస | 70-2 | 301 |
| నుతులు | 12-4 | 27 |
| నూత్న | 12-4 | 27 |
| నేత్ర | 44-3 | 187 |
| నోర దో డు | 22-4 | 65 |
| పంచదశ | 18-6 | 45 |
| పదకవితా | 7-1 | 21 |
| పదకవితాపితామహుడు | 13-4 | 33 |
| పదకవిమణి | 1-2 | 1 |
| పదకవితామార్గసార్వభౌముడు | 24-4 | 69 |
| పదబంధకవితా రక్తుడు | 11-3 | 27 |
| పదబంధకవితాపారీణులు | 70-3 | 301 |
| పదభక్తి | 19-3 | 57 |
| పదమార్గచ్ఛందోమూఢాత్ముడు | 19-2 | 57 |
| పదమాలిక | 47-3 | 203 |

| | వరుస సంఖ్య | పుట సంఖ్య |
|---|---|---|
| పదమని | 42-4 | 187 |
| పదము | 2-4 | 7 |
| | 18-1,2,3,4,8 | 45 |
| పదము(విభక్త్యంత) | 24-1 | 69 |
| పదము(అవయవ) | 24-2 | 69 |
| పదము(అవయవి) | 24-2 | 69 |
| పదము(సంగీ) | 27-1 | 79 |
| పదము(సంగీ) | 33-3 | 117 |
| పదము(సంగీ) | 44-(వ) | 187 |
| పదము(సంగీ) | 46-3 | 199 |
| పదము(సంగీ) | 54-2 | 247 |
| పదము(సంగీ) | 70-4 | 301 |
| పదముతుదిన్ | 39-4 | 163 |
| పదముల్ | 3 -4 | 13 |
| | 4-4 | 13 |
| | 5-4 | 13 |
| | 6-4 | 13 |
| పదముల | 30-2 | |
| పదములకు | 39-1 | |
| పదములన్ | 52-3 | 229 |
| పదములపై | 57-4 | 255 |
| | 9-2 | 27 |
| పదములు | 8 -3 | 27 |
| | 9-4 | 27 |
| | 56-1 | 253 |
| | 69-4 | 297 |
| పదలక్ష్యలక్షణములు | 14-1 | |
| పదవాక్యముల | 63-3 | |
| పదవిజ్ఞాన | 29-3 | 101 |
| పదవిశేషంబులు | 46-(వ) | 199 |
| పదశరీర | 26-3 | 75 |
| పదశ్రేణి | 60-2 | 261 |
| పదసంధులు | 67-(వ) | 287 |
| పదసంప్రదాయంబు | 18-(వ) | 45 |
| పదసమానమాన | 40-1 | 179 |
| పద్యజాతి | 49-1 | 215 |
| పద్యభంగినె | 27-3 | 79 |
| పద్యరూపమున | 17-4 | 33 |
| పదార్థంబు | 62-2 | 267 |
| పదిలముగా | 25-4 | 69 |
| | 56-4 | 253 |
| పద్ధతి | 67-4 | 287 |
| పరమామ్నాయ | 17-1 | 33 |
| పరమామృత | 22-3 | 65 |

| | పద సంఖ్య | పుట సంఖ్య |
|---|---|---|
| పరమరహస్య | 3 -2 | 13 |
| పరికల్పిత | 54-2 | 247 |
| పరిభాష | 48-4 | 213 |
| | 57-4 | 255 |
| పరిమళము | 30-3 | 103 |
| పరివివర్జిత | 43-3 | 187 |
| పరిశుద్ధి | 15-2 | 33 |
| పరిహరించి | 43-2 | 187 |
| పల్కుచోటు | 18-3 | 45 |
| పల్లవంబు | 41-1 | 179 |
| పల్లవము | 41-2 | 179 |
| పల్లవంబు | 53-2 | 243 |
| పల్లవాఖ్యన్ | 40-2 | 179 |
| పల్లవి | 38-(వ) | 151 |
| | 39-(వ) | 163 |
| | 39-1 | 163 |
| | 39-4 | 163 |
| | 43-2 | 187 |
| | 44-1 | 187 |
| | 45-4 | 195 |
| | 46-4 | 199 |
| | 47-1 | 203 |
| పల్లవిక | 42-3 | 187 |
| పాదద్వితీయవర్ణము | 35-3 | 133 |
| పాదపాదముల | 64-3 | 273 |
| పాదంబులు | 32-1 | 117 |
| పాదములు | 31-4 | 117 |
| | 35-1 | 133 |
| పాదయుగళముగ | 51-3 | 227 |
| పాదయుగ్మము | 40-1 | 179 |
| పాప | 10-1 | 27 |
| పాపసంఘములు | 8-1 | 27 |
| పావన | 1 -2 | 1 |
| పావనములు | 3 -1 | 13 |
| పావనగతి | 67-2 | 287 |
| పావనబంధములు | 69-4 | 297 |
| పిత్రము | 26-1 | 75 |
| పీన | 52-1 | 229 |
| పుణ్య | 17-2 | 33 |
| పునశ్చరణము | 23-4 | 65 |
| పురాణకథలు | 12-1 | 27 |
| పురుషోక్తి | 57-1 | 255 |
| పువ్వుల | 59-3 | 259 |
| పూట | 8-2 | 27 |
| పూర్వ | 1-2 | 1 |

| | | |
|---|---|---|
| పైతామహ | 17-1 | 33 |
| పొగడొందున్ | 55-4 | 247 |
| పొనంగి | 63-3 | 269 |
| పౌరాణిక | 6-1 | 13 |
| ప్రతానక | 53-4 | 243 |
| ప్రత్యేకమై | 28-4 | 87 |
| ప్రబంధము | 14-4 | 33 |
| ప్రబంధాధ్యాయమున | 18-1 | 45 |
| ప్రభా | 1-3 | 1 |
| ప్రముఖ | 26-4 | 75 |
| ప్రయోక్తనైన | 21-2 | 65 |
| ప్రయోగసంప్రదాయంబు | 41-(వ) | 179 |
| ప్రస్తుతికెక్కె | 64-4 | 273 |
| ప్రాకృతము | 27-1 | 79 |
| | 57-2 | 255 |
| ప్రాసములు | 27-3 | 79 |
| | 34-1 | 127 |
| ప్రాసంబు | 35-4 | 133 |
| ప్రియ | 1-1 | 1 |
| ప్రౌఢ | 14-3 | 33 |
| ప్లుతంబు | 36-3 | 139 |
| ఫణితిన్ | 58-4 | 255 |
| బంధుర | 29-1 | 101 |
| బంధురోక్తులు | 58-2 | 255 |
| బహు | 5-3 | 13 |
| బహుజనసంప్రయుక్తి | 51-4 | 227 |
| బహుసంప్రదాయ | 37-4 | 139 |
| బహువిధముల | 47-3 | 203 |
| బాలుండు | 14-3 | 33 |
| బుధుల్ | 22-4 | 65 |
| బుధులు | 42-4 | 187 |
| | 43-4 | 187 |
| బూరుగుకాయన్ | 70-1 | 301 |
| భంగిన్ | 31-4 | 117 |
| | 49-4 | 215 |
| | 59-4 | 259 |
| భంజనములు | 4-2 | 13 |
| భక్తిగలిగి | 9-2 | 27 |
| భక్తుండు | 11-2 | 27 |
| భరతప్రముఖాఖిల | 26-4 | 75 |
| భరతమందు | 18-5 | 45 |
| భరతమతమున | 36-4 | 139 |
| భరతమౌని | 71-4 | 303 |
| భరతశాస్త్రపద్ధతిన్ | 25-4 | 69 |

| | | |
|---|---|---|
| భరతాగము | 29-2 | 101 |
| భరతాది | 37-4 | 139 |
| భరతాదులు | 13-1 | 33 |
| భవ్య | 18-8 | 45 |
| భావ | 69-1 | 297 |
| భావజ్ఞులు | 15-4 | 33 |
| | 67-4 | 287 |
| భావిత | 67-1 | 287 |
| భాషలు | 57-3 | 255 |
| భాషా | 27-(ప) | 79 |
| | 67-3 | 287 |
| భాషాస్థితిన్ | 28-1 | 87 |
| భాషించునట్టి | 59-2 | 259 |
| భాసమానము | 43-? | 187 |
| భాసితమగుచున్ | 54-4 | 247 |
| భాసుర | 50-3 | 219 |
| భాసురమై | 64-4 | 273 |
| మంత్ర | 3 -2 | 13 |
| మంత్రార్థంబులు | 12-2 | 27 |
| మందుని | 19-4 | 57 |
| మద | 7-2 | 21 |
| మదిన్ | 9-1 | 27 |
| | 17-3 | 33 |
| మదీయ | 17-2 | 33 |
| మధ్య | 63-1 | 269 |
| మధుర | 56-2 | 253 |
| మను | 23-4 | 65 |
| మనుజా | 23-2 | 65 |
| మాత్ర | 36-1 | 139 |
| మాత్రాత్రయము | 36-3 | 139 |
| మాత్రాదర్వ్యయము | 36-2 | 139 |
| మాత్రిపీకముల్ | 34-1 | 127 |
| మాత్రార్థము | 36-4 | 139 |
| మాధ్వీక | 34-4 | 127 |
| మాన | 40-1 | 179 |
| | 52-2 | 229 |
| మానంబులో | 50-2 | 219 |
| మానమునకు | 37-1 | 139 |
| మానములును | 63-1 | 269 |
| మానుష | 69-3 | 297 |
| మార్గయును | 37-3 | 139 |
| మిశ్రములైనన్ | 56-2 | 253 |
| మీమాంసక | 48-3 | 213 |
| ముక్తకంబు | 49-1 | 215 |
| ముద్ర | 38 4 | 151 |

| | | |
|---|---|---|
| | 44-4 | 187 |
| మును | 18-2 | 45 |
| మునుప బాడిన | 63-3 | 269 |
| మూనులు | 27-4 | 79 |
| మూధాత్మకవిత | 19-2 | 57 |
| మూలమైన | 18-5 | 45 |
| మెచ్చు | 68-4 | 289 |
| మేళాప | 38-2 | 151 |
| | 42-2 | 187 |
| | 43-3 | 187 |
| మొగవరి | 45-3 | 195 |
| మొఱంగి | 64-1 | 273 |
| మౌని | 26-4 | 75 |
| మ్లేచ్ఛాది | 58-1 | 255 |
| మ్లేచ్ఛపరిభాష | 65-2 | 275 |
| యక్షగానపదంబులు | 66-1 | 279 |
| యతి | 12-2 | 27 |
| యతి(ఛంద) | 35-2 | 133 |
| యతులు | 27-3 | 79 |
| | 34-1 | 127 |
| | 35-2 | 133 |
| యుక్తము | 42-3 | 187 |
| రంజనములు | 4-1 | 13 |
| రక్తుండు | 11-4 | 27 |
| రక్షణములు | 7-2 | 21 |
| రచనలచే | 68-2 | |
| రచనా | 69-3 | |
| రతి | 12-3 | 27 |
| రస | 69-1 | 297 |
| రహస్యంబులు | 12-3 | 27 |
| రహిగల | 47-1 | 203 |
| రహిచెడు | 59-3 | 259 |
| రాగమిళితము | 65-2 | 275 |
| రాజీ | 7 -2 | 21 |
| రుచి | 34-4 | 127 |
| రుచులన్ | 28-2 | 87 |
| రెండవయది | 38-1 | 151 |
| లఘువు | 36-1 | 139 |
| లక్షణజ్ఞులు | 40-4 | 179 |
| లక్షణంబు | 15-2 | 33 |
| లక్షణములు | 7-1 | 21 |
| | 13-2 | |
| | 18-8 | |
| లక్ష్యంబు | 21-2 | 65 |
| లక్ష్యములు | 13-3 | 33 |
| లాట | 28-1 | 87 |

| | | |
|---|---|---|
| లోక | 12-2 | 27 |
| | 61-2 | 263 |
| లోకవిఖ్యాత | 34-3 | 127 |
| లౌకిక | 67-1 | 287 |
| వచన్ | 12-4 | 27 |
| వదలక | 39-2 | 163 |
| వదలు | 9-4 | 27 |
| వన్నెగలిగి | 42-2 | 187 |
| వరదానంబున | 22-1 | 65 |
| వరునన్ | 17-4 | 33 |
| వర్జిత | 42-2 | 187 |
| వర్ణనా | 68-2 | 289 |
| వర్ణమహిమ | 52-2 | 229 |
| వర్ణిత | 52-4 | 229 |
| వర్ణింపందగు | 26-1 | 75 |
| వర్తించు | 28-4 | 87 |
| | 28-4 | 87 |
| | 32-2 | 117 |
| | 37-2 | 139 |
| వల్లభ | 12-3 | 27 |
| వల్లవనారీ | 58-1 | 255 |
| వాక్ | 11-4 | 27 |
| వాక్య | 56-2 | 253 |
| వాక్యంబు | 50-4 | 219 |
| | 51-1 | 227 |
| వాక్యము | 57-2 | 255 |
| | 62-4 | 267 |
| వాక్యానుసారంబునన్ | 17-4 | 33 |
| వాణీ | 6-2 | 13 |
| వాతము | 26-1 | 75 |
| వాదంబులు | 6-2 | 13 |
| వ్యాఖ్యాతము | 17-2 | 33 |
| విత్తములు | 71-2 | 303 |
| విదిత | 25-1 | 69 |
| విదితార్థ | 56-3 | 253 |
| విన్నంత | 8-1 | 27 |
| విప్రలంభము | 64-1 | 273 |
| విబుధ | 5-2 | 13 |
| విభవ | 9-2 | 27 |
| విభావనములు | 3-1 | 13 |
| విరక్తుండు | 11-4 | 27 |
| విరహిత | 19-3 | 57 |
| | 54-3 | 247 |
| విలంబమానము | 62-1 | 267 |
| వివేక | 61-1 | 263 |

| | | |
|---|---|---|
| విశంకట | 10-1 | 27 |
| విషమ | 31-1 | 117 |
| | 31-3 | 117 |
| | 33-1 | 117 |
| విష్ణుచరిత | 60-3 | 261 |
| విస్తర | 64-3 | 273 |
| విహారంబులు | 5-3 | 13 |
| వీక్షణములు | 7-4 | 21 |
| వీణా | 6-2 | 13 |
| వీధులు | 12-2 | 27 |
| వృత్త | 18-7 | 45 |
| వృత్తజాతి | 31-1 | 117 |
| వత్తంబు | 25-2 | 69 |
| | 26-(వ) | 75 |
| వృత్తపదంబు | 29-1 | 101 |
| | 30-(వ) | 103 |
| వృత్తపదములు | 30-4 | 103 |
| వత్తముజాతి | 50-1 | 219 |
| వృత్తజాతులు | 30-2 | 103 |
| వృత్తముల్ | 26-3 | 75 |
| | 17-1 | 33 |
| వెలయు | 33-1 | 117 |
| | 60-4 | 261 |
| | 69-4 | 297 |
| వేంకటపతి | 7-3 | 21 |
| వేంకటభూమీధరవర | 13-2 | 33 |
| వేంకటశైలవల్లభ | 12-3 | 27 |
| వేంకటాధిపుడు | 8-4 | 27 |
| వేంకటేశ్వర | 1-1 | 1 |
| వేద | 61-2 | 263 |
| వేదంబులు | 6-1 | 13 |
| వేదమంత్ర | 23-2 | 65 |
| వైదిక | 67-1 | 287 |
| వైరాగ్యవృద్ధికర | 60-1 | 261 |
| శంక | 9-4 | 27 |
| శమనుని | 9-4 | 27 |
| శయ్య | 69-1 | 297 |
| శరభపాదపదంబు | 48-2 | 213 |
| శరీరధారణ | 26-1 | 75 |
| శాస్త్ర | 15-4 | 33 |
| శాస్త్రజ్ఞులు | 17-3 | 33 |
| శాస్త్రములు | 12-1 | 27 |
| శృంగారవధూ | 56-1 | 253 |
| శోధిల్లు | 50-4 | 219 |

| | | |
|---|---|---|
| శిఖాపదము | 40-3 | 179 |
| | 41-(వ) | 179 |
| | 41-1 | 179 |
| శ్రీ | 1 -1 | 1 |
| శ్రీవేంకటాచలేశు | 23-3 | 65 |
| శ్రీవేంకటేశు | 10 -4 | 27 |
| శ్రుతులు | 12-1 | 27 |
| షడ్వ్యంశ | 30-1 | 103 |
| సంకీర్ణ | 10-1 | 27 |
| సంకీర్తన | 3 -(వ) | 13 |
| | 10-3 | 27 |
| | 15-1 | 33 |
| | 18-(వ) | 45 |
| | 50-2 | 219 |
| సంగీతచంద్రికా | 18-2 | 45 |
| సంగీతచంద్రికయుత డు | 41-4 | 179 |
| సంగీతచూడామణి | 18-3 | 45 |
| సంగీతరత్నాకర | 18-1 | 45 |
| సంగీతశాస్త్రంబులు | 28-3 | 87 |
| సంగీతసుధాకర | 18-4 | 45 |
| సంధాయి | 15-3 | 33 |
| సంధించినన్ | 53-2 | 243 |
| సంధుల్ | 67-2 | 287 |
| సంపత్ | 10-3 | 27 |
| సంపూర్ణ | 5-2 | 13 |
| సంప్రదాయ | 21-4 | 65 |
| | 23-1 | 65 |
| | 37-4 | 139 |
| | 41-(వ) | 179 |
| సంబంధంబు | 29-2 | 101 |
| సంస్కృత | 15-3 | 33 |
| | 27-1 | 79 |
| | 57-1 | 255 |
| సగమె | 53-2 | 243 |
| సత్కవిత | 7-4 | 21 |
| సత్కృతి | 34-2 | 127 |
| సమపదము | 32-3 | 117 |
| సమము | 23-2 | 65 |
| | 31-1 | 117 |
| సమవృత్తంబు | 32-2 | 117 |
| సమాన | 17-1 | 33 |
| | 28-2 | 87 |
| | 40-1 | 179 |
| | 52-2 | 229 |

| | | |
|---|---|---|
| | 52-3 | 229 |
| సమాహ్వయము | 36-2 | 139 |
| సముచిత | 18-2 | 45 |
| | 48-3 | 213 |
| | 66-2 | 279 |
| సముద్భవ | 26-3 | 75 |
| సమ్మతముగ | 18-4 | 45 |
| సమ్మతిన్ | 26-4 | 75 |
| సమ్మోక్షణములు | 7 -2 | 21 |
| సరవి | 21-3 | 65 |
| సర్వ | 26-1 | 75 |
| సర్వేశ్వరుపై | 10-2 | 27 |
| సవర్ణ | 35-2 | 133 |
| | 66-3 | 279 |
| సహితుడు | 23-1 | 65 |
| సాక్షి | 70-1 | 301 |
| సాధనము | 21-3 | 65 |
| సామ్యపాదము | 32-4 | 117 |
| సార | 5-1 | 13 |
| | 12-1 | 27 |
| సితా | 34-4 | 127 |
| సీసమాలిక | 47-4 | 203 |
| సుజన | 6-3 | 13 |
| సుజ్ఞాన | 4-3 | 13 |
| | 12-1 | 27 |
| సుతు డు | 16-1 | 33 |
| సుతాగ్రజుండ | 16-3 | 33 |
| సుధా | 5-2 | 13 |
| | 28-2 | 87 |
| సుధారస | 34-4 | 127 |
| సుప్తిజంతము | 24-1 | 69 |
| సొగసు | 59-4 | 259 |
| స్థితంబు | 34-4 | 127 |
| స్వభావము | 64-2 | 273 |
| స్వర్ణంబు | 28-3 | 87 |
| హరి | 61-4 | 263 |
| హరికీర్తనాచార్యుడు | 66-4 | 279 |
| హరిభక్తి | 3-1 | 13 |
| హల్లీసక | 58-4 | 255 |
| హారంబు | 1-3 | 1 |
| హాస్యపదము | 70-4 | 301 |
| హీన | 52-3 | 229 |
| హేతువులు | 26-2 | 75 |

## WORD INDEX


| | |
|---|---|
| Ābhīri | 80 |
| Abhirudgata (mūrchana) | 234 |
| ābhōga (dhātu) | 78,92,152,154,156,188,190 |
| abhyuccaya (alaṁkāra-music) | 238 |
| acca-tenugu | 254 |
| ādhāra ṣadja | 232 |
| aḍḍita (dhruva) | 210 |
| adhama | 4 |
| Adharma | 264 |
| Ādi-Bharatam | 48 |
| ādi-prāsa | 200 |
| adīrgham (gamaka) | 240 |
| adṛṣṭa | 60 |
| āgama-s | 30 |
| agrāmya | 262 |
| ahaṁtā | 64 |
| āhatam (gamaka) | 236 |
| āhitam (gamaka) | 240 |
| aiśvarya | 168 |
| Ajitapratāpam (verse) | 124 |
| akkadēvatalapūja (Tel) | 282 |
| akkara-s (verses) | 26, 110 |
| akṣarachandas | 204 |
| akṣara-gaṇas | 104,106 |
| akṣa-rātri | 222 |
| ākṣẹpa (alaṁkāra-music) | 238 |
| ākṣēpiki (dhruva) | 270 |
| ākṣipta (alaṁkāra-music) | 238 |
| ākṣiptam (gamaka) | 240 |
| ākhyāta | 132 |
| alakapāṭalu (Tel. songs) | 286 |

| | |
|---|---|
| alaṁkāra (lit.) | 60, 62, 298 |
| alaṁkāram (music) | 230 |
| Alaṁkāra-śāstra | 38 |
| alaṁkṛti | 64 |
| ālāpa | 42 |
| āli (prabandha) | 52 |
| allonērēḷḷu (Tel. songs) | 286 |
| Alpākkara (Tel. verse) | 112 |
| alpatvam (jāti lakṣaṇa) | 236 |
| Amarakośa | 4 |
| āmnāya | 38 |
| Amṛtadhāra (verse) | 42 |
| aṁsa (svara) | 72 |
| aṁsam (jāti) | 236 |
| āmukham | 196 |
| anādi saṁpradāya | 18 |
| anāgata graha | 92 |
| ānanda padamulu | 24 |
| Āndhra kavitā pitāmaha | 36 |
| Āndhri | 80 |
| Āndhri (jāti) | 280 |
| āndōḷitam (gamaka) | 236 |
| anga | 140 |
| Angajāstra | 120 |
| anibaddha | 8 |
| aniryukta | 10,90 |
| anjanam-s | 14, 18 |
| ankatāla (prabandha) | 154 |
| antara (dhātu) | 78,92,152,154,156,188,190 |
| antara (dhruva) | 270 |
| antara gāndhāra | 232 |
| antarākkara (Tel. verse) | 112 |
| anubandha (dhruva) | 210 |
| anubandhacatuṣtaya | 42 |
| anubhāva-s | 6 |

| | |
|---|---|
| anukaraṇa śabdas | 250 |
| anumandra sthāyi | 230 |
| anuprāsa | 4 |
| anuṣṭubh (chandas) | 168 |
| anuvādi (svara) | 234 |
| anuvulu (Tel. songs) | 286 |
| apadam | 48 |
| apanyāsa (svara) | 72 |
| apanyāsa (jāti lakṣana) | 236 |
| apauruṣēya (tā) | 18 |
| appagintapāṭalu (Tel. songs) | 286 |
| apūrva (mīmāṁsa) | 60 |
| Ārādhya Śaiva Saṁpradāya | 24 |
| Āraṇyaka | 58 |
| ārcikam (tāna) | 240 |
| ardha candrikalu (Tel. songs) | 26, 228, 244 |
| Ardha Māgadhi | 80 |
| ardha-rēku | 222 |
| ardhasama | 4 |
| ardhasamapadamu | 118 |
| ardhasama vṛttas | 118, 124 |
| Arjunamata | 96, 130 |
| ārōhaṇakrama | 234, 238 |
| ārōhivarṇam | 280 |
| ārṣabhi (jati) | 256 |
| artha | 2, 298 |
| arthālaṁkāra (lit) | 62 |
| āryabhāṣā | 256 |
| āryāgīti | 110 |
| Āryāprabandham | 116 |
| asatkāvyā | 22 |
| asmitā | 64 |
| aśravaṇa | 48 |
| asṭabhāṣākavimitra | 38 |
| asṭabhāṣākavitāpravīṇa | 38 |

| | |
|---|---|
| aṣṭabhāṣāpāndītya | 38 |
| aṣṭabhāṣas | 38, 288 |
| aṣṭakas | 26, 286 |
| aṣṭapadi | 200 |
| aṣṭōttaraśatakamu | 216 |
| āśu (kavita) | 36 |
| aśvakrānta (mūrchana) | 234 |
| āṭagīti (Ka) | 208 |
| atāla | 8 |
| āṭaveladi (Tel) | 114 |
| atibhāṣā | 256 |
| aticitratama. (tāla) | 272 |
| atisvarya (musical note) | 234 |
| atītagraha | 92 |
| atitārasthāyi | 230 |
| aṭṭa (tāla) | 54 |
| auḍava (mūrchana) | 234 |
| auḍavam | 236, 306 |
| auḍavam (tāna) | 240 |
| avakali (sīsapadyam) | 212 |
| avakṛṣṭa (dhruva) | 210 |
| avalōkita (alaṁkāra) | 238 |
| Avanti | 80 |
| āviddha (dhātu) | 156 |
| āvrtti-s | 294 |
| āycciyārkūttu. (Ta) | 286 |
| Bādarāyaṇa | 214 |
| bahirgītam | 48 |
| Bāhlika | 80 |
| bāṇagaṇas | 80, 92 |
| bāṇalēkha | 80, 92 |
| bantulāṭapāṭa (Tel. song) | 286 |
| baulirēkulu | 222 |
| bayakāra | 156 |

| | |
|---|---|
| Bhadralēkha | 98 |
| Bhadrāvati | 96 |
| bhajan saṁpradāya | 20 |
| bhakti | 16, 58, 60 |
| bhakti-śāstra(s) | 60 |
| Bhāmakalāpam | 268 |
| Bharatam | 34, 46 |
| bhāṣās | 80, 258 |
| bhāṣāvidhāna | 80 |
| bhāva (lit) | 298 |
| bhramitam (gamaka) | 240 |
| bindu (alaṁkāra) | 238 |
| biruda | 72 |
| biruda gadya | 248 |
| bound music | 10 |
| Brahma gaṇas (Ka) | 82, 110 |
| Brāhmaṇa | 58 |
| | |
| camatkāra | 62 |
| Caṁpakamāla | 24 |
| cāndāli | 80 |
| candamāmapadam | 228, 274 |
| Candamāmasuddulu | 26 |
| Candragaṇas (Tel) | 84, 110 |
| candralēkha | 92 |
| capala | 210 |
| capalārya | 108 |
| caraṇa | 164 |
| cāraṇas | 282 |
| cāṭu | 204 |
| caturaśragati | 150 |
| caturdhātuka | 178 |
| caturtha (musical note) | 234 |
| catuśśruti dhaivata | 232 |
| catuśśrutirṣabha | 232 |

| | |
|---|---|
| catuṣpadas | 26, 112 |
| catuṣpadī prabandham | 116 |
| caupadi | 26 |
| cenḍlāṭapāṭa (Tel. song) | 286 |
| cenḍumalli flowers | 226 |
| cerupālai (Ta) | 56 |
| chandas | 58 |
| chandasvati | 98 |
| channdō bandha | 248 |
| chāyālaga | 54 |
| chēdyaka | 216 |
| citra (kavita) | 36 |
| citra (tāla) | 270, 272, 286 |
| citrābhinaya | 76 |
| citram (gadya) | 248 |
| citratama (tāla) | 272 |
| citratara (tāla) | 272 |
| citravarṇam | 272 |
| cittadruti | 60 |
| curṇam/curṇika/curṇakam | 248, 250 |
| curṇapadam | 56, 102, 248 |
| | |
| dakṣiṇa (tāla) (vādyavṛtti) | 272 |
| Dākṣiṇātya | 80, 88 |
| daḷamu | 278 |
| danḍakavṛtta | 102 |
| danḍeyāḍimpu pāṭa (Tel. song) | 286 |
| daru | 8 |
| daruvu | 26,216,218,220,228,270 |
| dāsasampradāya | 10 |
| dēnki (prabandha) | 52 |
| dēśaila | 6,46,52,82,88,90,254 |
| dēśi | 24 |
| dēśi-kākus | 6 |
| dēsirāgas | 6, 128 |

dēśyam 254
dēvaranāmagaḷu (Ka) 16
devotional hymns 14
Dhananjaya School 96
dhanyata 130
dharma 2, 58,264
dharmakriyas 58
dhātu 6, 10, 62, 72, 76
dhaivata 232
dhaivati (jāti) 280
dhātubhēda 78
dhavaḷamu (Tel. song) 6, 286
dhrupad sangīt 10
dhruva 54
dhruva (dhātu) 78,92,100,152,154,156,188,190
dhruva (prabandha) 10,154
dhruvāgāna 180, 210, 270
dhruvam (tāla) 144
dhvani (lit) 298
dhvanikuṭṭanīprabandha 190
ḍinḍimam (song) 286
dīrgham (gamaka) 240
dīirghakaṁpitam (gamaka) 240
dīrghollasitam (gamaka) 240
Dodhaka (verse) 122
ḍōrā (song) 286
dorais 290
Doreyakkara (Ka) 112
Drāviḍa Vēda 250
Drāviḍi 80
draṣṭa 18
drutamāna 92
drutavirāma 142
dvikam 216
dvipadas 26, 112

| | |
|---|---|
| dviradagatiragaḍa (Tel.) | 224 |
| dvitīya (musical note) | 234 |
| dvitīya (tāḷa) | 92 |
| | |
| Eḍeyakkara (Ka) | 112 |
| edugai (Ta) | 80 |
| ēka (tāḷa) | 54 |
| ēkaka | 72 |
| ēkapādas | 26 |
| ēkārthaka | 216 |
| ēkaṭāḷi (prabandha) | 52,154 |
| ekkaḍigas (Ka) | 284 |
| ekkalagāṇas (Ka) | 222, 284 |
| ēla | 26, 54, 82, 220 |
| ēlapāṭapadam | 276 |
| ēlāprabandha | 6, 52, 278 |
| emotional affect | 6 |
| eriodendrou aufractuosam | 302 |
| erukata (Tel) | 286 |
| ettugīti | 114 |
| | |
| Figures of speech | 4 |
| | |
| gadya | 248 |
| gadyaprabandha | 252 |
| gajal (song) | 286 |
| gajamāla | 216 |
| gāna | 10, 18 |
| gaṇaila | 92, 100 |
| gānakrama | 90 |
| gaṇavarnanapadamulu | 24 |
| gāndhāra | 232 |
| gāndhāragrāma | 234 |
| gāndhāri (jāti) | 280 |
| gāndhārōdīcyava (jāti) | 280 |

| | |
|---|---|
| gāñdharva | 8, 10, 18 |
| gandharvas | 282 |
| gāthikam (tāna) | 240 |
| gāuṇavṛttas | 120 |
| Gautama | 214 |
| gāyatri (chandas) | 168 |
| ghāta (tāla) | 144 |
| gītaprabandhas | 42 |
| gītāvayavas | 218 |
| gīti | 26, 110 |
| gobbiḷḷu | 220,224,228,286 |
| gōpikā vastrāpaharaṇa | 262 |
| gōpuccha (yati) | 82 |
| graha (tāla) | 140 |
| graham (jāti lakṣaṇa) | 236 |
| grāmarāga | 296 |
| grāmyam | 254 |
| gumphitam (gamaka) | 236, 240 |
| guṇa | 298 |
| | |
| hallīsaka | 258 |
| Haṁsāvati | 96 |
| hāram | 2 |
| Harigatiragaḍa (Tel) | 224 |
| Harikatha | 16 |
| Hariṇagatiragaḍa (Tel) | 224 |
| Hariṇāśva (mūrchana) | 236 |
| hasita (alaṁkāra) | 238 |
| Hayapracāraragaḍa (Tel) | 224 |
| heccarika (Tel. song) | 286 |
| Hindōḷarāga | 96 |
| hita | 264 |
| hōma | 58 |
| hrādamāna (alaṁkāra) | 238 |
| hṛṣyaka (mūrchana) | 236 |

huḍukkivādya 282
humkāra (alaṁkara) 238

Icchāvākyasaṁghaṭṭanam 268
Indragaṇas (Tel) 84
Indravajra (verse) 120
Indukala 216
Ilā (verse) 54
intonational peculiarities 20
īrasai (Ta) 82

jagati (chandas) 168
jaghanacapalārya 108
Jaimini 214
jakkā (yati) 222, 282
jakkiṇi 222
jakkularēkulu 220
jakkularēkupadamulu 26
japa 58, 66, 68
jāti (of prabandha) 90
jāti (tāla) 140, 220
jāti (rāga) 236
jatis (verses) 104, 108
jātibhaṣā 256
Jatisvarameṭṭu (song) 286
javali (song) 286
jhakkiṇi (dance) 282
jhampa (tāḷa) 54
jhōmbaḍa (prabandha) 52
jīvasvara 72
j nāna 66, 168
jōla (Tel. song) 286
Jyōtiṣmati 96

Kaisiki (jāti) 280

| | |
|---|---|
| kaisikīniṣāda | 232 |
| kaivāḍa | 54 |
| kākalīniṣāda | 232 |
| Kakubharāga | 96 |
| Kākus | 6,20 |
| Kala (sīsapadyam) | 212 |
| kalā (tāla) | 140 |
| kāla (tāla) | 140 |
| kalākhanḍamu | 32 |
| Kalitāntam | 126 |
| Kaliyugamanjari | 116 |
| Kalōpanata (mūrchana) | 236 |
| Kāma | 2 |
| kāmagaṇas | 26,80,130,186 |
| Kamalanagītī | 114 |
| Kāmalēkha (prabandha) | 92, 98 |
| kampitam (gamaka) | 236 |
| Kaṇāda | 214 |
| Kanda | 26, 110 |
| kandaprabandham | 116 |
| kanduva (song) | 268 |
| kankāla (tāla) | 92 |
| kāntāsammita (lit) | 302 |
| Kānti (verse) | 120 |
| kapha | 76 |
| kappalpāṭṭu (Ta) | 276 |
| Karaṇa (prabandha) | 52 |
| karaṇa (dhātu) | 156 |
| karapāṭa | 54 |
| karasthitam (gamaka) | 240 |
| karmiṣṭhi | 60 |
| karnāṭacaupadi | 26 |
| Karnāṭaila | 96 |
| kārkuravai (Ta) | 286 |
| kārmāravi (jati) | 280 |

| | |
|---|---|
| kavibrahma | 36 |
| kāvyakamalāsana | 36 |
| khaṇḍagati | 150 |
| khaṇḍam (gadya) | 248 |
| khaṇḍikātraya | 52, 100, 130 |
| kiraṇa | 22 |
| Kiriyakkare (Ka) | 112 |
| kīrtana (song) | 286 |
| kirtana (kār) saṁpradāya | 10, 16 |
| kīrti | 64 |
| kōmalam (gamaka) | 240 |
| kōtiyāṭapadam (Tel. song) | 286 |
| krama (alaṁkāra) | 238 |
| Kraunca | 210 |
| kriya (tāla) | 140 |
| kṛṣṭa (musical note) | 234 |
| kṛti | 32, 62 |
| kṣiptam (gamaka) | 240 |
| Kuḍippālai (Ta) | 56 |
| kukavi | 22 |
| kulakam | 216 |
| kumbiḍu (Ta) | 224 |
| kuncitam (gamaka) | 240 |
| Kunrakkuravai (Ta) | 286 |
| kuratti (Ta) | 286 |
| Kurattiyāṭṭam (Malayalam) | 286 |
| Kuravaikkūttu (Ta) | 286 |
| Kuravañji | 286 |
| Kurucakandam (Tel) | 110 |
| kurulam (gamaka) | 236 |
| Kuruñci (Ta) | 54 |
| Kuruñciyāḷ (Ta) | 56 |
| Kuruñcippaṇ | 54 |
| kūṭatānams | 240 |
| kuṭṭikāra | 6 |

| | |
|---|---|
| laghusēkharam (tāla) | 286 |
| laghuvulu (Tel. songs) | 286 |
| lahari (vādya dhātu) | 156 |
| lakṣaṇa | 24 |
| lālipāṭa (Tel. song) | 26, 286 |
| lalitam (gamaka) | 240 |
| lalitam (gadya) | 248 |
| lalitaraghaṭa (Ka) | 222 |
| lalitasvara (alaṁkāra) | 238 |
| lalitōttaram (gamaka) | 240 |
| lambha (prabandha) | 52, 190, 198 |
| lāvaṇi (song) | 286 |
| laya (tāla) | 122, 140 |
| libretto | 4, 6, 10 |
| līnam (gamaka) | 236 |
| lōka | 264 |
| | |
| madhura (kavita) | 36 |
| Madhura (verse) | 122 |
| madhurabhakti | 274 |
| madhurakavita | 26 |
| Madhuragatiragaḍa | 224, 244 |
| Madhurākkara (Tel. verse) | 112 |
| Madhyākkara (Tel. verse) | 24, 112 |
| madhyama | 4, 232 |
| madhyamagrāma | 234 |
| madhyamāna | 92, 122 |
| madhyamapancami (jāti) | 280 |
| madhyamōdīcyava (jāti) | 280 |
| madhyasthāyi | 230 |
| maestro | 34 |
| Māgadhi | 80 |
| Mahākkara (Tel. verse) | 112 |
| mahāvākya | 164 |




27

| | |
|---|---|
| maitri | 136 |
| makuṭam | 250 |
| mālavakaisikarāga | 96 |
| mandānilaraghṭa (Ka) | 222 |
| mandra (musical note) | 234 |
| mandrādi (alaṁkāra) | 238 |
| mandrānta (alaṁkāra) | 238 |
| mandrasthāyi | 230 |
| mangalahāratis (Tel.songs) | 26 |
| mangalam (song) | 286 |
| maṇidīpika (verse) | 122 |
| mañjari | 26 |
| manōharam (sīsapadyam) | 126 |
| manōjña (sīsapadyam) | 212 |
| manṭha (tāla) | 72 |
| manṭha (prabandha) | 154 |
| mantras | 14, 18, 66 |
| mantraśāstra | 2, 18 |
| mantrōpāsana | 16 |
| manuh | 68 |
| mārga | 24 |
| mārga (pert. to tāla) | 140 |
| mārga (mūrchana) | 236 |
| marudam (Ta) | 54 |
| marudappaṇ (Ta) | 56 |
| marudayāḷ (Ta) | 56 |
| matabhēda | 190 |
| maṭhya | 54 |
| mātrāgaṇa-(s) | 104, 106, 128 |
| mātrailā | 92 |
| mātrāsamaka | 52 |
| mātṛkāvijñana | 68 |
| matsarīkṛta (mūrchana) | 234 |
| mattakōkila (Tel. verse) | 202 |
| mātu | 6, 10, 62, 72 |

| | |
|---|---|
| māyā | 264 |
| mēlanagīti | 114 |
| mēlāpaka (dhātu) | 78,92,152,154,156,188,190 |
| mēlukolupu (Tel. song) | 286 |
| mīmāṁsaka-s | 214 |
| miraculous collyria | 14 |
| miśragaṇa-s | 92 |
| miśragati | 150 |
| miśritam (gamaka) | 236 |
| mlēcchabhāṣā | 258 |
| mogavari (Ta) | 196 |
| mōkṣa | 66 |
| mōnai (Ta) | 80 |
| muccaṭa (Tel. song) | 268 |
| mudra | 158 |
| mudritam (gamaka) | 236 |
| mugavurai (Ta) | 196 |
| mukhacapalārya | 108 |
| mukhārirēkulu | 222 |
| muktakam | 216 |
| muktāyi (dhātu) | 156 |
| mullai (Ta) | 54 |
| mullaippaṇ (Ta) | 54 |
| munrakkuravai (Ta) | 286 |
| mūrasai (Ta) | 84 |
| mūrchana | 230 |
| mūrdhni (gamaka) | 240 |
| musical element | 6 |
| | |
| Nabhasvati | 96 |
| nādaśarīra | 74 |
| Nādāvati | 96 |
| Nadīpraghōṣa (verse) | 120 |
| Naḍuvanakkare (Ka) | 112 |
| nāga (sīsapadyam) | 212 |

| | |
|---|---|
| **nakṣatramālika** | **216** |
| **nālasai (Ta)** | **84** |
| **nalinamitramālika** | **216** |
| **nalugupāṭa (Tel. song)** | **286** |
| **nāmāṅka** | **252** |
| **namitam (gamaka)** | **236** |
| **Nandāvati** | **96** |
| **nandayanti (jāti)** | **280** |
| **Nandi School** | **96** |
| **nānuḍi (Tel)** | **260** |
| **Nāradīyasaṁpradāya** | **16** |
| **Nāthasaṁpradāya** | **16** |
| **nāyaka** | **168** |
| **nāyika** | **168** |
| **nayikā nāyakabhāva** | **10** |
| **negative capability** | **62** |
| **neidal(Ta)** | **54** |
| **neidalpaṇ (Ta)** | **56** |
| **neidaliyāl (Ta)** | **56** |
| **nērasai (Ta)** | **106** |
| **nibaddha** | **8** |
| **nibaddha dēsi gāna** | **40** |
| **nibaddha gāna** | **10, 90** |
| **nibaddhapadam** | **56, 190** |
| **nibandhapadam** | **102, 104, 134, 188** |
| **niḍudakandamu (Tel)** | **110** |
| **nirai (Ta)** | **82** |
| **niraiasai (Ta)** | **106** |
| **nirgītam** | **48** |
| **niryukta** | **10** |
| **nisargagaṇa-s** | **106** |
| **niṣāda** | **232** |
| **niṣkarṣa (alaṁkāra)** | **238** |
| **niṣkrāmiki (dhruva)** | **270** |
| **niṣkūjita (alaṁkāra)** | **238** |

niśśabdakriya 140, 144
nissaruka (prabandha) 154
niyataśruti-s 232
nōṭu (song) 286
nṛtta 10
nṛtya 10
nyāsa (svara) 72
nyāsam (jāti lakṣana) 236
Nyāya 214

Ōḍa (song) 286

pada (prabandhāvayaya) 72
padam-(s) 2,8,12,18,26,34,38,82
pādabaddham 48
padābhinaya 10
padakavi 4
padakavita 8,22,24,26,58
padakavimaṇi 2
padakavitāpitāmaha 2,36
padalakṣaṇa 26,90,128,130
padamālika 204,206,212
padaniryukta 10,16,128,218
padāvali 10
padāvalīkīrtan 10
padavicchēda 80,104
pādavidhāna 220
paddaḍi (chandas) 266
padumalaippālai (Ta) 56
padya 248
padyakavita 24
pāka (lit) 298
pālai (Ta) 54
pālaippaṇ (Ta) 56
pālaiyāl (Ta) 56

| | |
|---|---|
| pallava | 52,180,182 |
| pallavapadatraya | 176 |
| pallavi | 164,166,182 |
| paṇ (Ta) | 54 |
| pancama | 232 |
| pancapādi-s | 204 |
| pancaratna-s | 216 |
| pancāśat | 216 |
| Parasthāna Ardhasama Vṛttam | 120, 124 |
| Parasthāna Viṣama Vṛttam | 120 |
| paribhāṣā | 214 |
| parivartika (alaṁkāra) | 238 |
| parvatapadamulu (Tel. songs) | 24 |
| pāṭa (song) | 10 |
| pāta (tāla) | 102 |
| pāṭa (prabandhāvayava) | 10,72 |
| patañjali | 214 |
| pathy ārya | 108 |
| pauravi (mūrchana) | 236 |
| pavaḍagīti | 114 |
| pendlipata | 26 |
| piṉrakkuravai (Ta) | 286 |
| Piriyakkare (Ka) | 112 |
| pitāmaha | 36 |
| pitta | 76 |
| plagiarism | 6, 304 |
| plāvitam (gamaka) | 236 |
| prabandha(s) | 10,38,40,42,46,74,90 |
| prabhātapadamulu | 24 |
| Prācya | 80 |
| Pragātha | 172 |
| Praharṣiṇi | 124 |
| prakaraṇagīta-s | 10 |
| prakṛtisvara-s | 232 |
| Pramitākṣaram (verse) | 124 |

| | |
|---|---|
| prasāda (alaṁkāra) | 238 |
| Prāsādiki (dhruva) | 270 |
| prasannādi (alaṁkāra) | 238 |
| prasannādyanta (alaṁkāra) | 238 |
| prasannamadhya (alaṁkāra) | 238 |
| prasannānta (alaṁkāra) | 238 |
| prasannapadi (gīta) | 212 |
| prasāra (alaṁkāra) | 238 |
| prāsavacana | 268 |
| prāsayati | 206 |
| prastāra (tāla) | 140 |
| prastāra (alaṁkāra) | 238 |
| prastāva (alaṁkāra) | 238 |
| prastutam (gamaka) | 240 |
| prathama (musical note) | 234 |
| prati (tāla) | 92 |
| pratimadhyama | 232 |
| pratimanṭha (prabandha) | 154 |
| pratyupōhanam | 10 |
| Prāvēsiki (dhruva) | 270 |
| prayōga (gamaka) | 178, 182 |
| prēṁkha (alaṁkāra) | 238 |
| preṁkhita (alaṁkāra) | 238 |
| Priyaṁvada (verse) | 124 |
| pṛthagarthaka | 216 |
| punascarṇa | 68 |
| puṇya | 48, 62 |
| pūrna (mūrchana) | 234 |
| puruṣārtha | 264 |
| Pūrvamīmāṁsa | 58, 124 |
| Puṣkarini | 166 |
| Puṣpasamṛddha (verse) | 210 |
| racana (lit) | 300 |
| raccarēkulu | 224 |
| raccatālam | 224,244,286 |

| | |
|---|---|
| ragaḍa | 26 |
| rāgālapti | 6, 42 |
| rāgāvayava-s | 306 |
| rajani (mūrchana) | 234 |
| rajas | 22 |
| raktagāndhāri (jāti) | 280 |
| raktilābha | 234 |
| rañjita (alaṁkara) | 238 |
| rasa (lit) | 6, 298 |
| rāsaka (prabandha) | 154 |
| rāsakrīḍa | 224,262 |
| rāsa prabandha | 286 |
| rasa-śāstra | 38 |
| ratigaṇa-s | 80 |
| Ratilēkha | 92 |
| Ratipriya (verse) | 124 |
| rāyabayakāra | 156 |
| rēcita (alṁkāra) | 238 |
| rīti (lit) | 298 |
| ṛṣabha | 232 |
| ṛṣi | 18 |
| Rudragaṇa-s (Ka) | 84, 110 |
| Rugmavati (verse) | 122 |
| rūpaka (prabandha) | 10 |
| rūpaka (tāla) | 54 |
| rūpakālapti | 6,42 |
| | |
| satkavita | 22 |
| satkāvya | 22 |
| ṣaṭpadi | 26, 114 |
| ṣaṭpadīprabandham | 116 |
| ṣaṭsāhasri | 48 |
| ṣaṭsrutiṛṣabha | 232 |
| satva | 22 |
| Satyalōka | 8 |

| | |
|---|---|
| Śaurasēni | 80 |
| śayyā (lit) | 298 |
| semantic ones | 6 |
| śikhāpadam | 100,180,182,184,186 |
| silpakārika | 258 |
| sīr (Ta) | 106 |
| sīrṣaka (dhruva) | 210, 212 |
| sīsa | 24, 26 |
| sīsamālika | 204, 212 |
| sīsapadyams | 206 |
| skhalita | 210 |
| skhalita (alaṁkāra) | 238 |
| skandhaka | 110 |
| ślēṣma | 76 |
| smaragaṇa-s | 26, 128, 130 |
| śōbhanam-s (songs) | 26, 286 |
| Souvīri (mūrchana) | 236 |
| sphuritam (gamaka) | 236 |
| śraddhā | 60 |
| Śrēṇi | 210 |
| Śrī | 2, 168 |
| srōtōvaha (yati) | 82 |
| śruti intervals | 232 |
| Śrutyantara-s | 232 |
| sthāyibhāva | 60 |
| Sūḍa | 52 |
| sūḍastha-s | 90 |
| śuddha dhaivatam | 232 |
| Śuddhamadhya (mūrchana) | 236 |
| śuddhamadhyama | 232 |
| śuddhamanjari | 116 |
| śuddhamūrchana-s | 240 |
| śuddhāndhram | 254 |
| śuddharṣabha | 232 |
| śuddhaṣadja (mūrchana) | 234 |

| | |
|---|---|
| sūḍastha-s | 90 |
| śuddha dhaivatam | 232 |
| Śuddhamadhya (mūrchana) | 236 |
| śuddhamadhyama | 232 |
| śuddhamanjari | 116 |
| śuddhamūrchana-s | 240 |
| śuddhāndhram | 254 |
| śuddharṣabha | 232 |
| śuddhaṣadja (mūrchana) | 234 |
| śuddhasūḍa-s | 90 |
| śuddhatānam | 240 |
| sūkṣmāntaram (gamaka) | 240 |
| sūlādi-s | 26 |
| Sulēkha | 98 |
| Sumukhi (verse) | 126 |
| sunivṛttapṛavṛtta (alaṁkāra) | 238 |
| supramundane method | 18 |
| Sūryagaṇa-s (Tel) | 82, 128 |
| suvvāla (song) | 26 |
| suvvi-suvvāla (song) | 286 |
| svara-s | 8,72,230 |
| svaralēkha | 98 |
| svarāntaram (tāṇa) | 240 |
| svarākṣaraprabandha | 158 |
| svarāṅkaprabandha | 190 |
| svarārthaprabandha | 158, 162 |
| svarasancāra | 148 |
| svasthāna ardhasamavṛttam | 120, 124 |
| svasthāna viṣama vṛttam | 120 |
| Śyēna (alaṁkāra) | 238 |
| | |
| tadbhava | 254 |
| ṭakkarāga | 96 |
| tālabandha | 248 |
| tālagandhi cūrnika | 252 |

| | |
|---|---|
| talanṭupāṭa (Tel. song) | 286 |
| talupudaggaripāṭa (Tel. song) | 286 |
| tamas | 22 |
| tānakaisiki | 296 |
| tānakarāga | 290 |
| tānam(s) | 230 |
| tānavalita | 296 |
| tandānapadam (Tel. song) | 286 |
| tangam (song) | 286 |
| tānōdbhava | 296 |
| tāram (jāti lakṣana) | 236 |
| tarangam (song) | 286 |
| tāraṣadja | 232 |
| tārasthāyi | 230 |
| taruvōja (Tel. verse) | 24,114 |
| tatsama | 254 |
| tatva | 264 |
| Telangāṇā | 266 |
| tēnaka | 72 |
| tēṭagīti | 114 |
| tēvāram (song) | 286 |
| tilānātaragati (song) | 286 |
| tiripam (gamaka) | 236 |
| Tiruppāvai (Ta) | 276 |
| Tiruvembāvai (Ta) | 210 |
| tōharā (song) | 286 |
| tonal pitches | 6 |
| tongal (Ta) | 100 |
| tōṭakam (verse) | 126 |
| trapu (sīsapadyam) | 212 |
| tribhangulu (songs) | 286 |
| tribhinnam (gamaka) | 236 |
| tridhātuka | 92 |
| trika(m) | 106,216 |
| trimśati | 216 |

| | |
|---|---|
| tripada | 26,112 |
| tripadi | 26 |
| tripuṭa (tāla) | 26,54 |
| tristabaka (song) | 286 |
| triṣṭubh (chandas) | 168 |
| trivarga | 2 |
| trivarṇa (alaṁkāra) | 238 |
| tṛtīya (musical note) | 234 |
| tryakṣaragaṇa-s | 130 |
| tryaśragati | 150 |
| tummedapadmulu. (Tel. songs) | 24 |
| turagavalgnaragaḍa | 224 |
| | |
| ubhayakāra | 156 |
| uccaritam (gamaka) | 240 |
| udāharaṇa | 26 |
| uddhata (verse) | 122 |
| uddhata (dhruva) | 210 |
| udgīta (alaṁkāra) | 238 |
| udghaṭṭita (alaṁkāra) | 238 |
| udgīti | 110 |
| udgrāha (dhātu) | 74,78,92,152,154,156,188,190 |
| udgrāhakhanda | 74 |
| udita | 210 |
| udvāhita (alaṁkāra) | 238 |
| ugābhōga | 194 |
| ugamu | 188,190,194,196 |
| ullasitam (gamaka) | 236,240 |
| ullāsitam (gamaka) | 240 |
| ūñjal (song) | 286 |
| upadēśa | 38 |
| upagīti | 110 |
| upajāti (verses) | 120,124 |
| upāṁśu | 18 |
| upaniṣad | 58 |

| | |
|---|---|
| upāñtara (dhātu) | 156 |
| upapallava | 52 |
| upasarga-s | 70 |
| upēndrvajra (verse) | 120 |
| upōhana | 10 |
| ūrmi (alaṁkāra) | 238 |
| utkalika (gadya) | 248 |
| utpalamāla | 24 |
| utsāhamu (verse) | 112 |
| utsāharaghata | 222 |
| uttama | 4 |
| uttaramandra (mūrchana) | 234 |
| uttaramīmāṁsa | 214 |
| uttarāyata (mūrchana) | 234 |
| uyyālajōlalu (Tel. songs) | 26 |
| | |
| vacanamu | 20, 248 |
| vācikābhinaya | 46,70,80 |
| vādi (svara) | 234 |
| vādyaprabandha-s | 42 |
| vāggēyakāra | 4,8,10,18,38,82 |
| vairāgya | 168,262 |
| Vaiśēṣika | 214 |
| Vāk | 4 |
| vākya | 42,268 |
| vākyamulu | 220,228 |
| vali (gamaka) | 236 |
| Vanamāli (verse) | 126 |
| Vānaukasi | 80 |
| varam | 2 |
| Vārāṅgi | 120 |
| Vārkari saṁpradāya | 16 |
| Varṇailā | 92,98 |
| varṇakakavi | 6,304 |
| varṇakaprabandha | 42 |

varnam 230,286
varnamahima 230
varnatāla 242
vārtika (vṛtti, tāla) 272
vastu 10
vastu (tāla) 270
vastukavi 6,304
vastuprabandha 42
Vastvaila 98
Vasumati 96
vāta 76
vātōrmi (verse) 120
vēgavati 210
Vēm (bījākṣara) 2
veṇbā (Ta) 276
vēṇi (gadya) 248
vēṇi (alaṁkāra) 238
vēṇu (alaṁkāra) 238
Vēṇu Syāmalā Vidyā 2
Vibhāṣa-s 80,88,258
vibhāva-s 6
vidāri-s 72
Vidyādhara-s 282
Vijayabhadraragaḍa (Tel) 224
Vijayamangalaragaḍa (Tel) 224
vikalpa 190
vikṛtisvara-s 232
vilkarippālai (Ta) 56
vilambita (dhruva) 210
vilambita māna 92
vīṇāracana (verse) 122
Vīnāyaka 2
vinnapamulu 248
viprakīrṇa (prabandha-s) 52
virālipadamu (Tel. song) 286

viruttam-s (Ta) 100
virya 168
viṣama 4
viṣamagraha 92
viṣamavṛtta-s 118
viṣnugaṇa-s (Ka) 84, 110
vistara (kavita) 36
vistāraja (dhātu) 156
vistīrṇa (alaṁkāra) 238
vivadha 72
vivādi (svara) 234
Viyōgini (verse) 126
Vṛddha Bharatam 48
Vṛṣabhagatiragda (Tel) 224
vṛttabandha 74,134
vṛttagandhi (gadya) 248
vṛttam 56,72
vṛttapadam 102,104
vṛttaprabandham 116
vṛtti (lit) 298
vyañjana (dhatu) 156
vyavahāra 258
vyāvṛtta (alaṁkāra) 238
Yaaḷ 54,56
yajña 58
yakṣagāna 26,202,222,246,270,282,284,286
yakṣarātri 222,282
Yakṣinī Vidyā 282
yaśas 64, 168
yati (tāla) 140
yeḍuppu (dhātu) 156
yēlapāṭa 278
yōga 214
yōnyantarībhāṣā 256
Zagal 56

# ఉపయుక్త గ్రంథసూచి

## ఇంగ్లీషు


| | |
|---|---|
| Miscelleny in Indian Music | - by Mrs. Alamēlu Govindarajan Kalākṣētra, Madras-41 |
| Bhāratīya Sangīta Darṣan | - by Kallūri Subbā Rao (1984) |
| Indian Music | by B. Caitanya Dēv Indian Council for Cultural Relations, Azad Bhavan, New Delhi. (1974). |
| Music Akademy Journal (Madras) | - 1968 & 1975. |
| On Music and Musicians of Hindoostan | by Ashok D. Ranade, Promilla & Co., |
| Proceedings of the fifth International Conference Seminar of Tamil Studies, Madurai-Vol. I | - Published by International Association of Tamil Research, Madras (1981). |
| Readings on Indian Music | - Ed. by Gowrī Kuppuswamy and M. Hariharan, Published by College Book House, M.G. Road, Trivandrum (1979). |
| Tāla Lakṣaṇamu | - by Vinjamūri Varāha Narasimhācārya (1986). |


## కన్నడం


| | |
|---|---|
| కన్నడ కైపిడి – | – సంపా. కె.వి. పుట్టప్ప – ప్రచురణ మానస గంగోత్రి, మైసూర్–6. అరవముద్రణ (1975) |
| కర్ణాటక సంగీత పారిభాషిక శబ్దకోశ | – I & II సంపుటాలు డా॥ వి.ఎస్. సంపత్కుమారాచార్య – ప్రచురణ మానస గంగోత్రి, మైసూర్–6 (1986) |

## తెలుగు

అప్పకవీయము - కాకునూరి అప్పకవి - వావిళ్ల ప్రచురణ(1924).

ఆంధ్రకవితరంగిణి - 3,6 సంపుటాలు - చాగంటి శేషయ్య, హిందూధర్మశాస్త్ర గ్రంథమాల, కపిలేశ్వరపురం, తూర్పుగోదావరి జిల్లా, రెండవ ముద్రణ.

ఆంధ్రయక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర - డాక్టర్ ఎస్.వి. జోగారావు - ఆంధ్రవిశ్వ విద్యాలయ ప్రచురణ, వాల్తేరు.

ఆంధ్రసంగీత శాస్త్రము - కె.వి.ఎస్.ఎమ్. గిర్మాజీరావు, గ్రంథకర్త, గుత్తి, అనంతపురం జిల్లా, రెండోముద్రణ. (1960)

కావ్యాలంకార చూడామణి - విన్నకోట పెద్దన - వేదం వేంకటరాయశాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్, లింగిచెట్టి స్ట్రీట్, మద్రాసు -1, 7వ ముద్రణ. (1972).

తాళ్లపాక అన్నమాచార్య జీవితచరిత్రము - తాళ్లపాక చినతిరువేంగళనాథ, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి సంపాదితము. తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారి ప్రచురణ, తిరుపతి (1949).

తాళ్లపాక సాహిత్యము, సంపుటాలు - (సంకీర్తనలు) తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారి ప్రచురణలు, తిరుపతి.

తెలుగు భాషలోని ఛందోరీతులు - రావూరి దొరసామిశర్మ - మద్రాసు - (1962)

తెలుగు హరికథా సర్వస్వము - డాక్టర్ తూమాటి దొణప్ప(1978)

నాట్యశాస్త్రము పోణంగి శ్రీరామ అప్పారావు, గుప్తభావ ప్రకాశిక సహితము :(1959).

ప్రాచీనాంధ్ర మహాకవుల సంగీత ప్రతిపత్తి- బూదరాజు వెంకటశారద - వైష్ణవి ప్రచురణలు, కన్నావారి తోట, గుంటూరు -4.

లక్షణ దీపిక - వార్తాకవి రఘునాథయ్య - (R 1929 - గవర్నమెంటు ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్ట్స్ లైబ్రరీ, మద్రాసు - 5, కాగితపు ప్రతి.)

లక్షణ శిరోమణి - పొత్తపి వేంకటరమణ కవి - రావూరి దొరసామి శర్మ సంపాదితము - ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, హైదరాబాద్ - 4 ప్రచురణ (1979).

లక్షణ సారసంగ్రహము - చిత్రకవి పెద్దన - ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్, కాకినాడ ప్రచురణ (1940)

సరసాంధ్ర వృత్తరత్నాకరము - వెల్లటూరి లింగనమంత్రి - (R 1 320 గవర్నమెంట్ ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్ట్స్ లైబ్రరీ, మద్రాసు - 5, కాగితపు ప్రతి.

## సంస్కృతం

నాట్యశాస్త్రము - భరతముని - అభినవభారతి సహితము - గయక్వాడ్ ఓరియంటల్

సీరీస్, బరోడా ముద్రణం.

సంగీత దర్పణం - చతురదామోదర - తంజావుర్ సరస్వతీ మహల్ లైబ్రరీ, తంజావూరు (1952).

సంగీత పారిజాతము - అహోబల - కలవర వేదాంత వాగీశ, శారదాప్రసాద్ ఘోష సంపాదితము. వసంతలాల్ మిత్ర, న్యూసంస్కృతప్రెస్, కలకత్తా ప్రచురణ (1879).

సంగీత మకరంద - నారద - మంగేష్ రామకృష్ణతలాంగ్ సంపాదితము, గయక్వాడ్ ఓరియంటల్ సీరీస్ ప్రచురణ, బరోడా (1920).

సంగీత రత్నాకర - శార్ఙ్గదేవ - కల్లినాథ, సింగ భూపాలుర వ్యాఖ్యలతో - అడయార్ లైబ్రరీ అండ్ రిసర్చ్ సెంటర్, మద్రాస్, తృతీయముద్రణ (1976).

సంగీత సమయసార - పార్శ్వదేవ - టి. గణపతిశాస్త్రి సంపాదితం, తిరువనంతపురం సంస్కృతం సీరీస్ (1925).

సంగీత సుధాకర - హరిపాలదేవ - కాగితప్రతి R 3062 గవర్నమెంటల్ ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్ట్స్ లైబ్రరీ, మద్రాసు -5.

సంగీత సూర్యోదయము - బండారు లక్ష్మీనారాయణ, శ్రీ కామతాప్రసాద త్రిపాఠీ సంపాదితము. ఇందిరాకలా సంగీత విశ్వవిద్యాలయం, ఖైరాఘడ్. (మధ్యప్రదేశ్).

సంగీత చూడామణి - జగదేకమల్ల - సంస్కృత - కన్నడలిపి వరలక్ష్మి మ్యూజిక్ అకాడమీ, మైసూర్.

సంగీత చూడామణి - అజ్ఞాత కర్తృకం - తాళపత్రప్రతి. p 1298 /1 ఓరియంటల్ రిసర్చ్ ఇన్స్టిట్యూట్, మైసూరు.

## సంస్కృతం - తెలుగు

అధర్వణకారికావళి - అధర్వణాచార్య - ద్వితింత్రిణీ సీతారామ కవి కవిజనమండన వ్యాఖ్యతో - వావిళ్ల ప్రచురణ, మద్రాసు (1967).

అహోబల పండితీయము - అహోబలపతి - నందిరాజా చలపతి రావుగారిచే ప్రచురింపబడింది. - మూడవ ముద్రణ.

నృత్తరత్నావళి - జాయసేనాపతి - రాళ్లపల్లి అనంత కృష్ణశర్మగారి తెనుగు సేతతో - ఆంధ్రప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ, హైదరాబాదు, ప్రచురణ (1969).

సంగీత చూడామణి - హరిపాల మహీపాల - తాళపత్ర ప్రతి - P.105/1 ఓరియంటల్ రిసర్చి ఇన్స్టిట్యూట్, మైసూరు.

సంగీత చూడామణి - జగదేకమల్ల - తాళపత్రప్రతి.. p. 5081 ఒరియంటల్ రిసర్చి ఇన్స్టిట్యూట్, మైసూర్.

# BIBLIOGRAPHY

## ENGLISH


1. MISCELLENY IN INDIAN MUSIC - by Mrs. Alamelu Govindarajan Kalakṣētra, Madras-41

2. BHARATIYA SANGITA DARSAN - by Kalluri Subba Rao (1984)

3. INDIAN MUSIC - by B.Caitanya Dev, Indian Council for Cultural Relations, Azad Bhavan, New Delhi (1974)

4. MUSIC ACADEMY JOURNAL, (Madras) - 1968 AND 1975

5. ON MUSIC AND MUSICIANS OF HINDOOSTAN - by Asok D.Ranade;Promilla and co., publishers, New Delhi (1984)

6. PROCEEDINGS OF THE FIFTH INTERNATIONAL CONFERENCE - Seminar of Tamil Studies, Madurai Vol.I.Published by International Association of Tamil Research, Madras (1981)

7. READINGS ON INDIAN MUSIC - by Gowri Kuppuswamy and M.Hariharan-published by College Book House, M.G.Road, Trivandrum (1979)

8. TĀLA LAKṢAṆAM - by Vinjamūri Varāha Narasimhā Cārya (1986)

## KANNAḌA

9. KANNAḌA KAIPIḌI - edited by K.V.Puttappa-
published by Mysore University,
Mānasa Gangōtri, Mysore-6.
sixth edition (1975)

10. KARṆAṬAKA SAṄGĪTA PĀRIBHĀṢIKA ŚABDA KŌŚA - vols. I and II by Dr. V.S.
Sampat Kumarācārya,
published by Mānasa Gaṇgōtri,
Mysore-6 (1986)

## SANSKṚT

11. NĀṬYA ŚĀSTRA - Bharata, with Abhinava
Bhārati; Gaekwad
Oriental series, Baroda.

12. SANGĪTA DĀRPAṆAM - by Catura Damodara-
published by T.S.M. Library,
Tanjore (1952)

13. SANGĪTA PĀRIJĀTA - by Ahōbala-edited
by kaḷkvara Vēdānta Vāgīśa
and Śāradā Prasād Ghōsha.
Published by Basantlal Mitra,
New Sanskrit Press,
Calcutta (1879)

14. SANGĪTA MAKARANDA - by Nārada-edited
by Mangēsh Ramakrishna Telāng,
published by Gaekwad Oriental
Series, Baroda (1920)

15. SANGĪTA RATNĀKARA - by Śārṅga Dēva; with com. by Kallināthа and Siṅgabhūpala-published by Adayar Library and Research Centre, Third reprint (1976)

16. SANGĪTA SAMAYASĀRA - BY Parśvadēva-edited by. T.Ganapati Sastry; published by Trivandrum Sanskrit Series (1925).

17. SANGĪTA SURYODAYA - Bandāru lakṣmīnārayaṇa-edited by Sri Kamaprasadatripatha published by Indira kala sangita viswavidyalaya-Khairaghat. (M.P.)

18. SANGĪTA SUDHĀKARA - by Haripāla Dēva paper Mss.R.3082;G.O.Ms.Library, Madras-5.

19. SANGĪTA CŪḌĀMAṆI - by Jagadekamalla.

20. SANGĪTA CŪḌĀMAṆI - unknown author - palm leaf MSS. p.1298/1 Oriental Research Institute, Mysore.

SANSKṚT-TELUGU (Telugu Script)

21. ATHARVAṆA KĀRIKĀVAḶI (Vikriti vivekamu) - by Atharvaṇācārya with kavijanamanḍana of Dvitintriṇī Sītārāmakavi published by Vaviḷḷa and Co., Madras (1967)

22. AHŌBALA PANDITĪYAMU - by Ahōbalapati published by

(Kavi Sirōbhūṣaṇam) — Nandiraju Calapati Rao, 3 rd Edition.

23. NṚTTĀ RATNĀVAḶI - by Jāya sēnāpati -Tr.by Ra. Ananta Krishna Śarma -published by A.P.Śangeet Naṭaka Akademy, Hyderabad (1969)

24. SANGĪTA CŪḌĀMAṆI — by Haripāla Mahīpāla-palm leaf MSS. P.105/1, - Oriental Research Institute, Mysore.

25. SANGĪTA CŪḌĀMANI - Jagadeka Malla-palm leaf MSS.P.5081, Oriental Research Institute, Mysore.

**Telugu,**

26 APPAKAVĪYAMU - by Kākunūri Appakavi -Vaviḷḷa and sons, Madras (1924)

28 ĀNDHRA KAVI TARAṆGIṆI - -VOL III, VI by Cāganṭi Śēṣaiah-published by Hindu Dharamasastra grantha māla, Kapileswarapuram, East Godvari (Dt) A.P. 2 edition.

28. ĀNDHRA YAKṢAGĀNA VAṄGMAYA CARITRA - by Dr. S.V. Joga Rao, ,published by Andhra University, Waltair (1961)

29 ĀNDHRA SANGITA ŚĀSTRAMU - by K.V.S.M. Girmaji Rao, published by the Author, Gooty, Anantapur (Dt), A.P. second edition (1960)

30 KAVYĀLAṀKĀRA CŪḌĀMAṆI - by Vinnakōṭa Peddana. Published by Vēdam Vēnkaṭarāya śastri and Bros, Lingi chetty St., Madras-1 seventh edition (1972)

31 TĀḶḶĀPĀKA ANNAMĀCĀRYA JĪVITA CARITRAMU - by Tāḷḷapāka Cina Tiruvēngaḷanātha. Ed. by Vēṭuri Prabhakara sastry. Published by T.T.D., (Tirupati 1949)

32 TĀḶḶAPĀKA SĀHITYAMU-SAMPUṬĀLU - (Saṁkīrtanas) published by T.T.D. Tirupati.

33 TELUGU BHĀṢALONI CHANDŌ RĪTULU - by Rāvūri Dorasāmi Śarma, Madras (1962).

34 TELUGU HARIKATHĀ SARVASVAMU - by Dr.Toomati Doṇappa (1978)

35 NĀTYA SĀSTRAMU (With Guptabhava Prakasika) Dr. P.S.R. APPARAO (1959)

36 PRACĪNĀNDHRA MAHĀKAVULA SANGĪTA PRATIPATTI - by Dr. B.V.Sarada, published by Vaishnavi publications, Kannāvari tota. Guntur-4 (A.).

37. LAKṢAṆA DĪPIKA - by Vārtākavi Raghunāthayya -(paper MSS. R.1929, G.O. M.S,. Madras.5)

38. LAKṢANA SĀRA SAṀGRAHAMU - by Citrakavi Peddana published by Āndhra Sahitya Parisad, Kākinada (A.P.1940)

39. LAKṢAṆA ŚIRŌMAṆI - BY Pottapi Vēnkaṭaramaṇa kavi edited by R. Dorasami Śarma, published by A.P. Sahitya Akademy, Hydrabad-4 (1979)

40. SARASĀNDHRA VṚTTA RATNĀKARAMU - by Vellatūri Lingana mantri (paper MSS.R.1320 G.O. MSS. Library Madras-5

Laser page Layout and Printed by KALABHARATI
INSTANT PRINTERS & PUBLISHERS
No.11, Bheema Sena Garden Road, Mylapore, Madras 600 004